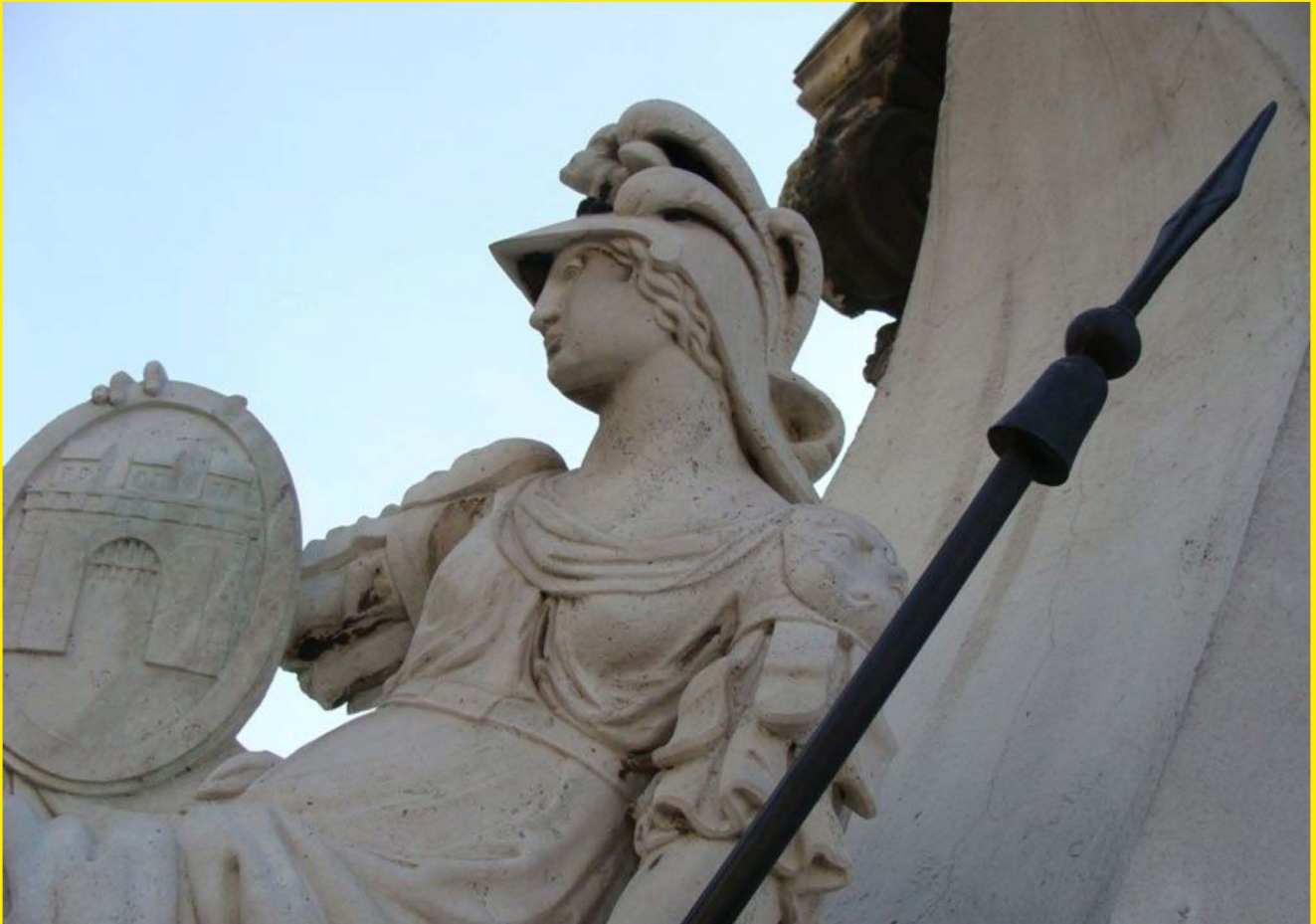

CÍVISPORTA

2
2019

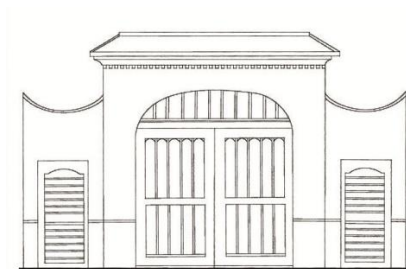

CÍVISPORTA

Szerkesztette:

Dr. Horváth Péter – Balogh László

Podmaniczky díjjal kitüntetett helytörténeti kutatók

Debrecen, 2019.

IMPRESSZUM

Helytörténelmi online folyóirat

Kiadó: Balogh Tamás Zoltán – Debrecen

Felelős szerkesztők: Balogh László és Dr. Horváth Péter PhD

Szerkesztőségi elérhetőségek

Web: <http://www.civisporta.hu>

E-mail: civisporta@gmail.com

A CIVISPORTA online folyóirat szerkesztősége fenntart minden, a weblap és a folyóirat bármely részének, bármilyen módszerrel, technikával történő másolásával és terjesztésével kapcsolatos jogot.

Borító: Városvédő Pallasz Athéné – 1785. Az eredeti műalkotást Carlo Adami készítette. Ma is köztéren álló másolata Antal Károly nevéhez köthető, amelynek avatása 1965-re keltezhető. Lásd még:

<https://www.kozterkep.hu/1761/pallasz-athene-szobor#vetito=179331>

A letöltés ideje 2019. XII. 11.

ISSN 2560-015X

TARTALOM

I. EGYETEMTÖRTÉNET	
<i>Béres Zsuzsa: A 85 éves Egyetem téri park</i>	7
II. KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNET	
<i>Balogh Tamás Zoltán: Egy legendás debreceni autóbusz- viszonylat története</i>	25
III. FEJEZETEK DEBRECEN VÁROSTÖRTÉNETÉBŐL	
<i>Balogh László: Ismeretlen utcanevek a XVIII. századi Debrecenben</i>	79
IV. FEJEZETEK A DEBRECENBEN MEGRENDEZETT HUNGARIA NOSTRA KONFERENCIA ELŐADÁSAIBÓL	
<i>Dr. Horváth Péter: Adalékok Debrecen XVIII. századi várostérképének újradatálásához</i>	93
<i>Geller Ferenc: Építészeti örökség és örökségvédelem Debrecenben</i>	117
<i>Gábor István: Ingatlanfejlesztés, vagy hagyományőrzés</i>	141
V. KITEKINTŐ	
<i>Doszpoly Roland: Megélhetési stratégiák vizsgálata a modernizáció tükrében egy multietnikus Kárpátaljai településen, Izsnyétén</i>	151

I. EGYETEMTÖRTÉNET

Béres Zsuzsa

BÉRES ZSUZSA

A 85 ÉVES EGYETEM TÉRI PARK

Gyertyánsövény, tiszafák, bronzszobrok, kétlépcsős medence, szökőkút, több mint 33 ezer négyzetméteres francia mintájú park – már 85 éve alkot elválaszthatatlan egységet a Debreceni Egyetem Főépületével a város legimpozánsabb tere.

1. kép A Debreceni Egyetem Főépülete és a város egyik legimpozánsabb tere ¹

---

¹ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN 2018. V. 30.

1. A tér kialakítása

A Főépület 1932-es felavatásával a munkálatok nem értek véget, a szomszédos területeken sportpálya, professzori villák (8 villa Györgyi Dénes tervei szerint) épültek, és az épület előtti park rendezése is megkezdődött. A Főépület előtt alakították ki Debrecen legnagyobb – 231 méter hosszú és 144 méter széles – terét, amelyet Klebelsberg Kunó kultuszminiszter elképzelése és megbízása alapján Kertész K. Róbert államtitkár tervezett, középpontjában a 65x20 méteres vízmedencével. Az új tér természetesen igazodott az 1923-ban Debrecen város megbízásából Borsos József főépítész és Pohl Ferenc főkertész elképzelése szerint készült Nagyerdő-rendezési tervhez is.²

2. kép Az épülő medence 1931-ben³

² PAPP JÓZSEF 2002.

³ DEA. 582. 1931. X. 1.

4. kép Az egyetem főépülete és az előtte elterülő tér rendezése, feltehetően valamikor 1931-ben. ⁴

„Kívánatos, hogy az épület környékének parkírozása még ez évben mielőbb megkezdessék... a parkba az épület előtt Méliusz Péter, Huszár Gál, Szenczi Molnár Albert és Komáromi Csipkés György szobrai állíttassanak fel.” – olvasható Csánki Benjámintól leköszönő rektor beszámolójában az egyetem 1929-30-as évkönyvében. ⁵ A magyar reformációban kimagasló szerepet játszó személyeket megformáló szobrok elkészítésére pályázatot írtak ki, amelyek elbírálását 1931 júliusában Budapesten, az Iparművészeti Múzeumban tartották. ⁶

„Nevezetes előhaladást tett az év folyamán a központi épület környékének rendezése. Debrecen város ez alkalommal ismét tapasztalt áldozatkészsége lehetővé tette a kormánytól e célra adott összeg felhasználásával is a Tisza István tér csinosításának elkezdését... Ez a sok vonatkozásában páratlan szépségű, a százhusz holdas erdős-parkban összefüggő egységet al-

---

⁴ DEA. 712. Megjegyzés: Évszám nélkül

⁵ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1929-30: 106-107.

⁶ FORISEK PÉTER – KEREPESZKI RÓBERT 2014: 32.

kotóan elhelyezett egyetem, magasba emelkedő központi épületével, előtte az ország legnagyobb városi terével, amelyet a Debrecen város történeti characterét adó reformáció vezéralakjainak szobrai díszítenek, s amelyet sugárút csatol a város szívéhez...” – fogalmazott az 1931-32-es tanévet megnyitó közgyűlés előtt tartott éwertékelő beszédében szentpéteri Kun Béla, lelépő rektor.⁷

Az egyetemi építkezések művezetőségének jelentése szerint egyébiránt 1931 első felében folyamatban volt a téren a medence kialakítása, az aszfaltozás és a kőjárda burkolatok készítése, és megkezdődtek a műkertészi munkálatok is.⁸

5. kép Az egyetem parkja még szobrok nélkül, valamikor 1931-1934. között⁹

⁷ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1930-31: 112.

⁸ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1931-32: 318-319.

⁹ DEA. 662. Megjegyzés: Évszám nélkül

2. Szobrok a parkban...

A tér díszítésére szolgáló szobrokra Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter pályázatot hirdetett, így Méliusz Juhász Pétert Füredi Richárd, Huszár Gált Ohman Béla, Szenczi Molnár Albertet Pásztor János, Komáromi Csipkés Györgyöt pedig Kisfaludi Stróbl Zsigmond (aki a ma már a Főépület előtt álló Tisza István szobor alkotója is) formázhatta meg. A park kivitelezési munkálatait a város finanszírozta, cserébe a kultuszminiszter Debrecennek ajándékozta a szobrokat.

A Főépület előtt lévő Tisza István téren – ma Egyetem tér –, 1934. május 17-én leplezték le az első, Méliusz Juhász Péter (1536-1571.) emlékére felállított szobrot. Az alkotás a magyar református egyház szervezőjét, a hitvitázót ábrázolja, amint könyvvel a kezében szenvedélyesen szónokol. Az avatóünnepséget a kollégiumi kántus éneke nyitotta, majd Varga Zsigmond, az egyetem rektora mondott köszöntőt. *„E gyönyörű térről sugárút nyílt meg a vá-*

6. kép Varga Zsigmond rektor beszéde Méliusz Juhász Péter szobrának avatóünnepségén 1934. V. 14-én ¹⁰

¹⁰ DEA. 744. 1934. V. 14.

ros szívébe. Ez az út összeköti a Nagytemplomot és a Kollégiumot a Tisza István-egyetemmel, a múltat a jelennel... Abban a biztos hitben tehát, hogy Méliusz nagy lelke a múltból akadálytalanul átkapcsolódhatik a jelenbe, szobra örök jelképkül fog szolgálni...”¹¹

„...Méliusz igazi szobra mi vagyunk: Debrecen, a maga iskolájával, a naga magyar eszményével, a maga örök lelkével. Az ércszobor csak jelkép, mi vagyunk a valóság... Lehet, hogy Méliusz nélkül is megmaradt volna ezen a helyen egy magyar város, amelyet Debrecennek hívnak, de az a város nem volna a Kollégium városa és nem volna az Egyetem városa.” – mondta emlékbeszédében Révész Imre, a református hittudományi kar tanára és prodékánja.¹²

7. kép A szobor avatóünnepségének közönsége 1934. V. 14-én¹³

¹¹ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1933-34: 46-47.

¹² A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1933-34: 47-49.

¹³ DEA. 745. 1934. V. 14.

„A négy szobor közül az első... íme készen áll, ezt a vallás-és közoktatásügyi miniszter... nevében ezennel átadom Debrecen szabad királyi város közönségének. Kérem a polgármestert, hogy vegye a szobrot a város birtokába, őrzésébe, oltalmába.” – mondta Szily Kálmán államtitkár. ¹⁴

**8. kép Dr. Szily Kálmán államtitkár beszéde Méliusz Juhász Péter szobrának avatóünnepségén
1934. V. 14-én ¹⁵**

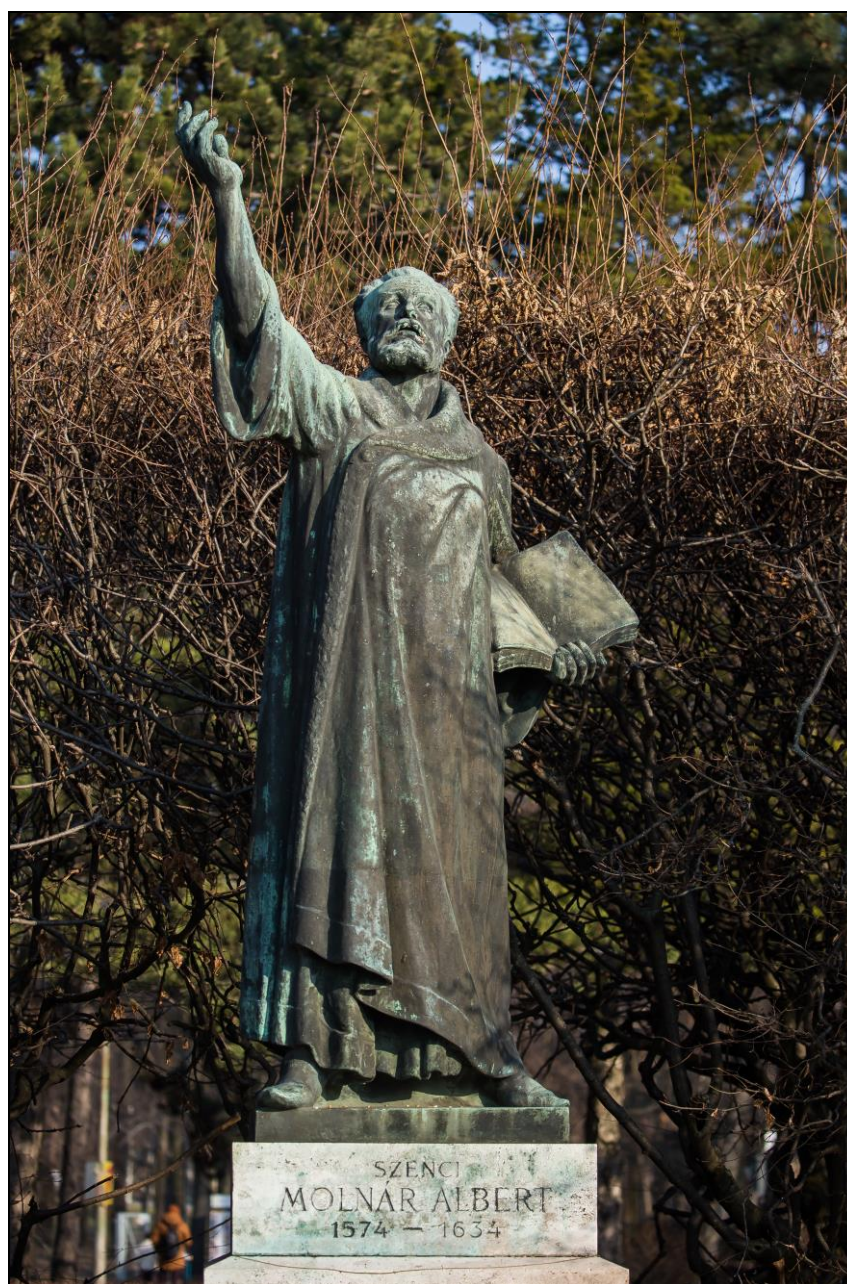
„Köszönetet mondok a város nevében a magyar államnak... s kegyelettel adózom gróf Klebelsberg Kunó emléke előtt, aki a magyar reformátorok szobrai megalkotásának tervét felvetette és a megvalósítás útján elindította.” – fogalmazott Vásáry István, Debrecen polgármestere. ¹⁶

¹⁴ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1933-34: 51-52.

¹⁵ DEA. 744. 1934. V. 14.

¹⁶ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1933-34: 52.

A további három műalkotás avatóünnepségét 1939. április 27-én tartották a Debreceni Református Kollégium 400 éves jubileumi ünnepségsorozatának keretében, amikor leleplezték Huszár Gál (1512-1575), a debreceni nyomda alapítója, Szenci Molnár Albert (1574-1634) fordító, zsoltáriró, és Komáromi Csipkés György (1628-1678) bibliafordító szobrát, és ugyanezen a napon helyezték el az egyetemi templom alapkövét is.

9. kép Szenci Molnár Albert szobra az egyetemi parkban ¹⁷

---

¹⁷ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN Megjegyzés: Évszám nélkül

„Isten kegyelméből elérkeztünk ahhoz a naphoz, melyen a négyszázéves református Kollégium és a Tisza István-Tudományegyetem kapcsolatait külsőleg is kifejezésre juttató létesítmények felavatása megtörténhetik... A magyarországi reformáció négy kiváló egyénisége közül Méliusz Péter püspök szobra már felavattatott, úgyhogy most a Komáromi Csipkés György ref. lelkész, debreceni theológiai tanár, Huszár Gál, a debreceni nyomda alapítója, ref. lelkész és Szenczi Molnár Albert debreceni ref. író, zsoltárfordító szobrainak felavatása... fog megtörténni. Ilyen létesítmény a most még épülőfélben lévő egyetemi templom is, melynek alapkövét a szoboravató ünnepély befejezése után fogjuk letenni.” – mondta beszédében Bacsó Jenő rektor.¹⁸

10. kép Komáromi Csipkés György szobra az egyetemi parkban¹⁹

---

¹⁸ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1938-39: 56.

¹⁹ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN Megjegyzés: Évszám nélkül

„Debrecen híven megőrizte azt a kincset, amit számára a reformáció jelent. Városunk éltető csirája a Kollégium és a Nagytemplom ma is. Innen meríti erejét és innen nőtt ki az egyetem, ennek a négyévszázados Kollégiumnak gyökérzetéből. Ezt az egyetemet eddig is ezer és ezer kötelék fűzte a város szívéhez, ez a négy szobor még erősebbé teszi a kapcsolatokat.” – fogalmazott ünnepi beszédében Kölcsey Sándor polgármester.²⁰

A hazai és debreceni egyház- és vallástörténet négy meghatározó alakjának állítanak emléket a szobrok, kapcsolódva az egyetem gyökereihez, és egyben őrizve a város hagyományait is. Bár a négy mű négy különböző szobrász alkotása, mégis egységes együtttest alkot.

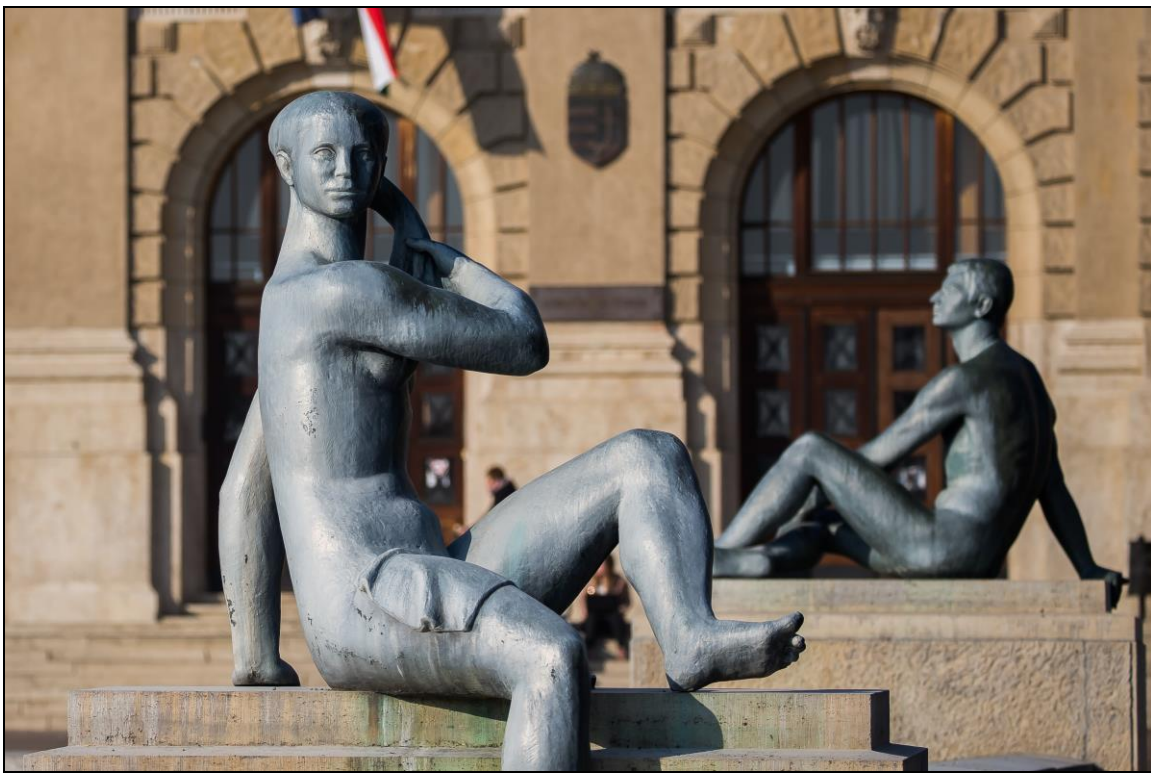

11. kép Huszár Gál szobra az egyetemi parkban²¹

²⁰ A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA 1938-39: 62-63.

²¹ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN Megjegyzés: Évszám nélkül

A szobrok azóta is Debrecen tulajdonában állnak, mint ahogyan a tér fenntartásáért is a város felel. A park végső formáját azonban csak később nyerte el: a II. világháborút követően szökőkút került a medencébe, amelynek díszítésére évtizedek elteltével a város hat újabb alkotást készíttetett. Az életnagyságúnál jóval nagyobb bronzszobrok napozó, vízzel játszó férfi és női aktokat ábrázolnak. Madarassy Walter: Ágat tartó nő, Várady Sándor: Vízbe nyúló fiú, Varga Imre: Pihenő nő, Ungváry Lajos: Napozó férfi, Radó Károly: Leányakt és Marton László: Ugró férfi című alkotásai 1965-től díszítik a teret.²²

12. kép Radó Károly Leányakt című 1964-es alkotása, a háttérben Ungvári Lajos Napozó férfi című 1965-ös művével²³

Időközben a medence mellett álló tujasor előregedett, így a Debreceni Egyetem – a Hallgatói Önkormányzat kezdeményezésére a területet fenntartó önkormányzat támogatásával – a régi tuják helyére 20 darab 3 méter magas, kúpformára nyírt tiszafát vásárolt, amelyek 2014 karácsonyára kerültek helyükre.

---

²² SZ. KÜRTI KATALIN 1977: 108.

²³ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN Megjegyzés: Évszám nélkül

A tér – bár ma sem tulajdona, de – része az egyetemi lét mindennapjainak, hiszen jó időben itt tanulnak, pihennek, beszélgetnek a hallgatók, akik a sikeres államvizsga után meg is mártóznak a szökőkút jéghideg vizében.

13. kép A Debreceni Egyetemfőépülete és parkja madártávlatból ²⁴

---

²⁴ BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN 2015.

Forrásjegyzék

PAPP JÓZSEF

- 2002 *A Debreceni Egyetem és központi épülete. Telepítés- és építéstörténeti vázlat.* Gépírat. Magángyűjtemény. Debrecen. 1-3.

Irodalomjegyzék

A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM ÉVKÖNYVE ÉS ALMANACHJA

- 1931 CSÁNKI BENJÁMIN: *Rectori beszámoló jelentés.* Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek I. rész. VI. fejezet. A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1929-30. tanévről. Kiadó: Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. Debrecen. 5-113.
- 1932 KUN BÉLA: *Rectori beszámoló jelentés.* Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek I. rész V. fejezet. A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1930-31. tanévről. Kiadó: Debrecen Szabad Királyi város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata Debrecen. 5-125.
- 1933 *Az egyetemi építkezések művezetőségének jelentése.* Függelék a rectori beszámoló jelentéshez II. rész VIII. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1931-32. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 225-422.
- 1935 RÉVÉSZ IMRE: *Emlékbeszéd.* Méliusz Péter szobrának leleplezése. Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek. I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1933-34. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-108.

- 1935 SZILY KÁLMÁN: *Allamtitkári beszéd*. Méliusz Péter szobrának leleplezése. Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek. I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1933-34. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-108.
- VARGA ZSIGMOND: *Rectori megnyitó beszéd*. Méliusz Péter szobrának leleplezése. Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek. I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1933-34. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-108.
- VÁSÁRY ISTVÁN: *Polgármesteri beszéd*. Méliusz Péter szobrának leleplezése. Egyetemi ünnepélyek és az azokon elhangzott beszédek. I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1933-34. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-108.
- 1940 BACSÓ JENŐ: *Rector Magnificus beszéd*. Szoboravató és templomalapkö elhelyezési ünnepség. Egyetemi ünnepélyek I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1938-39. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-118.
- KÖLCSEY SÁNDOR: *Polgármesteri beszéd*. Szoboravató és templomalapkö elhelyezési ünnepség. Egyetemi ünnepélyek I. rész IV. fejezet. A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1938-39. Kiadó: Debreceni M. Kir. Tisza IstvánTudományegyetemi Nyomda, Debrecen. 5-118.

FORISEK PÉTER – KEREPESZKI RÓBERT

- 2014 *A tudás temploma – A Debreceni Egyetem Főépülete*. Kiadó: Debreceni Egyetem. Debrecen. 1-70.

SZ. KÜRTI KATALIN

1977 *Köztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban.* Kiadó: Hajdú-Bihar Megyei Tanács. Debrecen. 1-219.

Képjegyzék

A DEBRECENI EGYETEM FŐÉPÜLETE ÉS A VÁROS EGYIK LEGIMPOZÁNSABB TERE

2018 BÓDI SÁNDOR – DERENCSÉNYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

A DEBRECENI EGYETEMFŐÉPÜLETE ÉS PARKJA MADÁRTÁVLATBÓL

2015 BÓDI SÁNDOR – DERENCSÉNYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

A MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER SZOBOR AVATÓÜNNEPSÉGÉNEK KÖZÖNSÉGE

1934 A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának fotótárából. Leltári szám: DEA. 745.

AZ EGYETEM FŐÉPÜLETE ÉS AZ ELŐTTE ELTERÜLŐ TÉR RENDEZÉSE

(é. n.) A fotó feltehetően valamikor 1931-ben készülhetett. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának fotótárából. Leltári szám: DEA. 712.

AZ EGYETEM PARKJA MÉG SZOBROK NÉLKÜL

(é. n.) A fotó feltehetően valamikor 1931-1934. között készült. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának fotótárából. Leltári szám: DEA. 662.

AZ ÉPÜLŐ MEDENCE

1931 A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának fotótárából. Leltári szám: DEA. 582.

DR. SZILY KÁLMÁN BESZÉDE MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER SZOBRÁNAK AVATÓÜNEPSÉGÉN

1934 A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának
fotótárából. Leltári szám: DEA. 744.

HUSZÁR GÁL SZOBRA AZ EGYETEMI PARKBAN

(é. n.) BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY SZOBRA AZ EGYETEMI PARKBAN

(é. n.) BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

RADÓ KÁROLY LEÁNYAKT CÍMŰ 1964-ES ALKOTÁSA, A HÁTTÉRBE UNGVÁRI LAJOS NAPOZÓ
FÉRFI CÍMŰ 1965-ÖS MŰVÉVEL

(é. n.) BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

SZENCZI MOLNÁR ALBERT SZOBRA AZ EGYETEMI PARKBAN

(é. n.) BÓDI SÁNDOR – DERENCSENYI ISTVÁN. Debreceni Egyetem

VARGA ZSIGMOND REKTOR BESZÉDE MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER SZOBRÁNAK AVATÓÜNEPSÉGÉN

1934 A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár archívumának
fotótárából. Leltári szám: DEA. 744.

II. KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNET

Balogh Tamás Zoltán

BALOGH TAMÁS ZOLTÁN

EGY LEGENDÁS DEBRECENI AUTÓBUSZ-VISZONYLAT TÖRTÉNETE

Debrecen tömegközlekedésének, illetve autóbusz-közlekedésének történetében legendásként számon tartott autóbuszvonal, a 31-es viszonylat volt. Kezdetben körjáratként indult, majd a '80-as években a Doberdó utcai meghosszabbítástól lett a város legforgalmasabb autóbuszvonal. Az utasforgalma olyan nagy volt, hogy egyszerre két autóbusz járatot is indítani kellett. Évtizedeken keresztül meghatározó volt, egészen a megszűnésig. Cikkemben bemutatom a 31-es autóbusz történetét, azon belül a vonalon közlekedő autóbusz típusokat, illetve társviszonylatait, köztük a gyorsjáratként közlekedő piros 31-es és a 2000-es években bevezetett viszonylatot, a 32-es autóbust is, amely kiegészítette a 31-es autóbusz utas- és járatforgalmát. Ezen kívül megismerkedünk a 31 és 32-es autóbusz utódjával, az immár 5 éves 2-es villamos-sal is, legfőképpen pedig a tervezésével és kialakulásának történetével.

1. A 31-es autóbusz születése: körjárat a Bólyai utcán

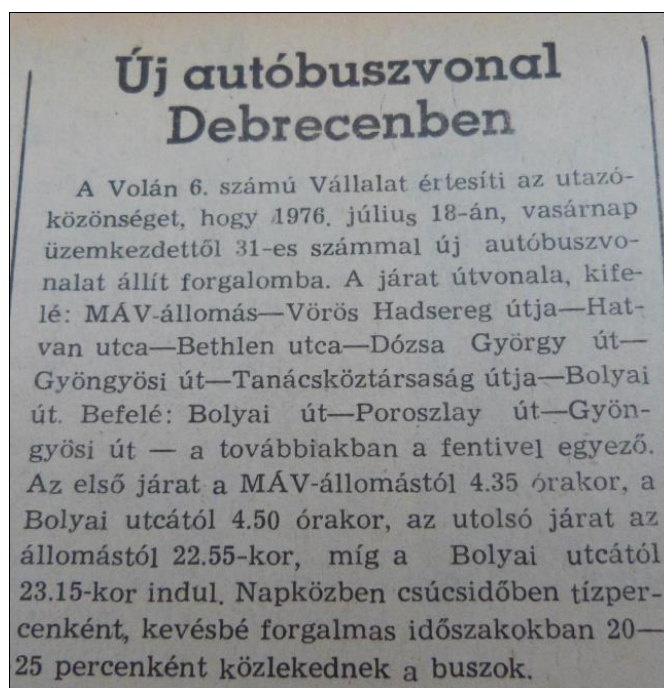

1. kép A 31-es autóbusz első táblája egy panorámás IKARUS hátsó oldalán ¹

¹ MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR - HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÉS FOTÓTÁR

Szakedolgozatomhoz, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében végzett – tömegközlekedéssel, autóbusszokkal kapcsolatos –, hosszas kutatómunkám révén találtam meg a legendás 31-es autóbusz elindulásának pontos dátumát, amelyet eddig csak találgattak, hogy mikor is kezdte meg szolgáltatását a városban ez a híres szárnyvonal.²

A Hajdú-Bihari Napló egyik pénteki számából értesülhetünk a következőkről: Az új autóbusz-vonal 1976. július 18-án indult el 31-es jelzéssel a következő útvonalon: Oda felé: MÁV Állomás - Vörös Hadsereg útja - Hatvan utca - Bethlen utca - Dózsa György út - Gyöngyösi út - Tanácsköztársaság útja - Bolyai út. Visszafelé: a Bolyai úttól indulva Poroszlai út - Gyöngyösi út - Dózsa György út - Bethlen utca - Hatvan utca - Vörös Hadsereg útja - MÁV Állomás. Kezdetben a 31-es autóbusz még körjáratként közlekedett, amely az Egyetem teret érintve fordult visszafelé a Bolyai utcán keresztül, és még messze volt a „város legforgalmasabb autóbuszvonala” titulustól, de már akkor is közlekedtek csuklós autóbusszok ezen a vonalon. A menetrend először az 1976. szeptember 1-én kiadott menetrendkönyvben jelent meg.

2. kép A 31-es busz beharangozása³

² Megjegyzés: Ács Attila cikkében 1975-öt szerepel, lásd még: http://iho.hu/hir/31-32-2-140302?fbclid=IwAR0yOWOagO3A3EeReH66eAMN-SfKo9rDsyr1WE7TBcyZToz_vEsGYWd6dn0 Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 21., a wikipédián pedig 1975. szeptember 1-ét jelölik meg a 31-es járat indulásaként. A kutatás során mindkét feltevést cáfolatuk.

³ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 1976. VII. 16.

1. térkép A 31-es autóbussz útvonala ⁴

⁴ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 1979. II. 18: 14. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztése

A járaton az IKARUS panorámás autóbuszai vitték az utasokat, kezdetben csuklós IKARUS 280-asok közlekedtek, de akadtak a viszonylaton, szülő IKARUS 260-asok is.

3-4. kép Az IKARUS 280-as autóbusz 1978. januárjában a 31-es járaton, valamint az IKARUS 260-as autóbusz GC-77-63-as rendszámmal 1977-ben ⁵

⁵ LOVÁSZ GYÖRGY 1977-1978. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

2. A vonal meghosszabbítása a Doberdó utcáig

Debrecenben az 1980-as évek elején épültek fel az újkerti lakótelep panelházai. Az itt élő lakosoknak, a városnak és a Volánnak közös érdeke volt tehát egy új autóbuszvonall kialakítása. Hosszas tervezések után döntöttek úgy, hogy a 31-es körjáratú autóbusz útvonalát fogják megváltoztatni.

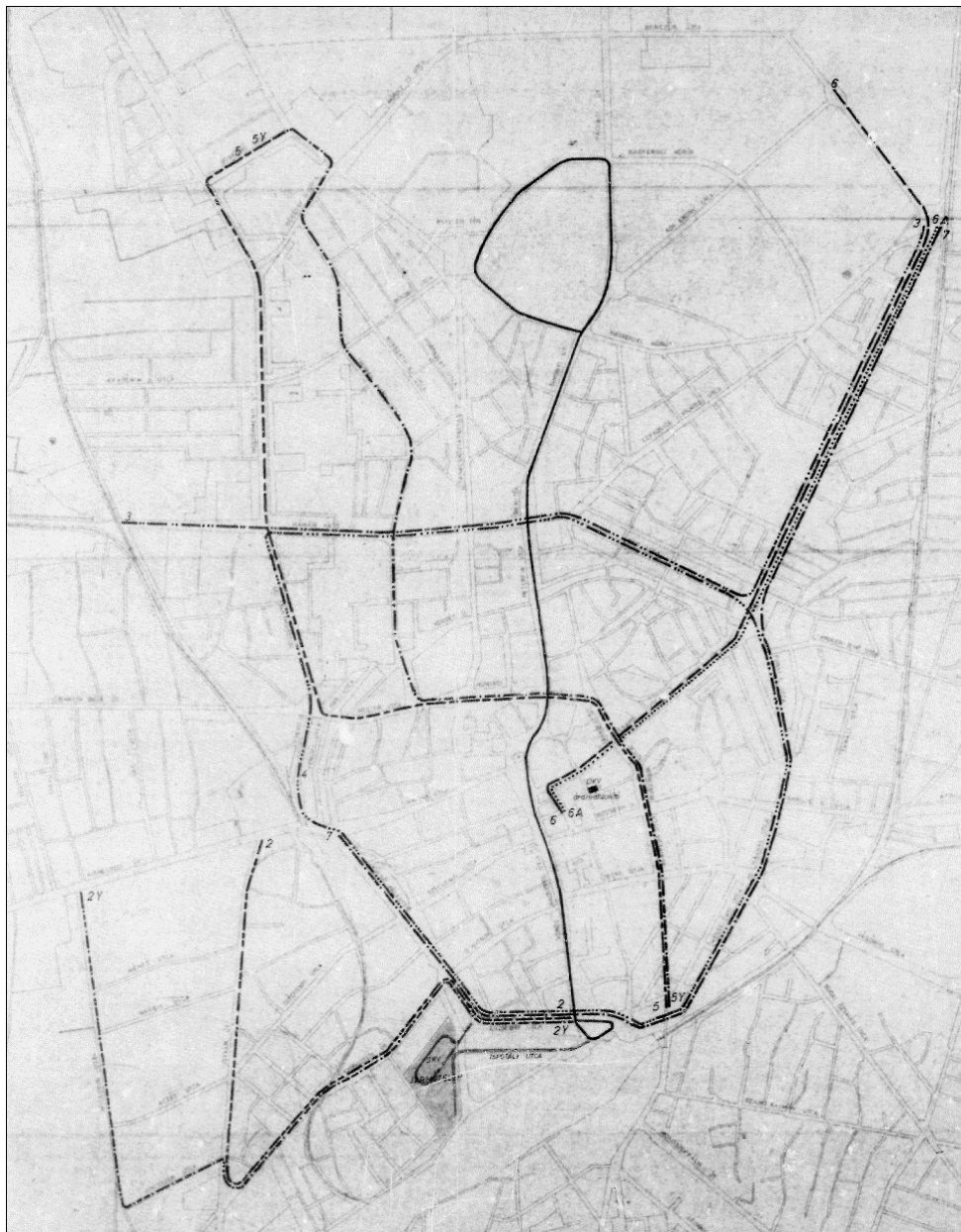
3. kép Az 1-es villamos – FVV csuklós „Bengáli” –, és a 31-es autóbusz – IKARUS 280, rendszáma: GF-08-25, amely később BV-78-19, majd BPY-158-as forgalmi rendszámot kapott – együttállása 1980-ban ⁶

Még mielőtt a 31-es autóbusz útvonal változására rátérnék, meg kell említenem, hogy egy napjainkban megtalált, elfeledett mikrofilmen egy trolibusz-terv bukkant elő a Polgármesteri Hivatal Építészeti Archívumában. A FŐMTERV ⁷ 1983 januárjában papírra vetette a

⁶ NAGY ENDRE 1980. A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/>, illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

⁷ Megjegyzés: Fővárosi Mélyépítész Tervező Vállalat

„*Debreceni Tervezett Trolibuszvonalak*” című tanulmánytérképet, amelyet a budapesti Műszaki Egyetem 1978-as tanulmányterve alapján készítettek el. A szóban forgó térképen szerepelnek azok a trolibusz-vonalak és ütemterveik, amelyeknek egy része napjainkban is közlekedik, más részük viszont nem, vagy csak részben valósult meg – erre példa a Vighkedvű Mihály utcai parkoló, amely hajdanán trolibusz- és autóbusz-forduló lett volna.

2. térkép A tervezett debreceni trolibuszvonalak térképe ⁸

⁸ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

Ezen a térképen található továbbá egy olyan trolibuszvonala is, amely a megváltoztatott 31-es autóbusszvonala és a mai 2-es villamos útján haladt volna. Ez a tervezett 5Y-os trolibusz volt, amely a Vígkedvű Mihály utcából indulva a Sumen utca - Klaipeda utca - Rákóczi utca - Hunyadi János utca - Csemete utca - Dózsa György út - Végh Dezső utca - Thomas Man utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca mentén haladt volna, egészen a Doberdó utcai végállomásig. Az 5-ös pedig a Mester utcán és a Böszörményi úton érte volna el a Doberdó utcát. Ez a terv az 1981-es Általános Rendezési Tervben is szerepelt, a trolibuszvonala viszont nem épült meg sem 1985-ben, sem 1988-ban. Hamarosan megváltoztak a körülmények és a Hajdú-Bihari Napló 1986. augusztus 8-án megjelent újságcikkben Nagy Géza, a DKV. vezérigazgatója (1983-1997) elmondta, hogy a 31-es autóbusszt inkább villamosra cserélnék, mint trolibuszra. Ennek ellenére továbbra is készültek trolibusztervek a szóban forgó nyomvonalra.

Az 1996-os „*Debrecen város közlekedési koncepciója*” című, a Közlekedéstudományi Intézet által elkészített tanulmányban a 8-as számú trolibusz-vonalat tervezték meg, amely a Galamb utca - Vágóhíd utca - Szent Anna utca - Miklós utca - Nyugati tehermentesítő út - Dózsa György út - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca - Doberdó utca útvonalon közlekedett volna.⁹ Az újkerti trolibusz bevezetését csak 1999-ben vetették el végleg, és onnantól kezdve csak a villamos bevezetését tervezték, egészen annak megvalósulásáig.

A Napló 1983. június 21-i számában a Volán ígéretet tett az újkerti, a Vezér utcai és a Doberdó utcai lakosoknak arra, hogy meghosszabbítják az autóbusszjáratot egészen a Doberdó utcai végállomásig. Hónapokkal később, de még ebben az évben a Napló október 2-i számából azt is megtudhatjuk, hogy 1983. október 8-tól a 31-es autóbussz a Thomas Mann utcától a Mikszáth - Békessy - Kartács - Doberdó utcákon át fog közlekedni, míg a Nagyállomástól a Thomas Mann utcáig forgalomiránya változatlan marad. Az autóbusszútvonala változásáról az a pletyka járta a lakosság körében, hogy a Sestakertben lakó magas posztú pártfunkcionárius Sikula György miatt kellett változtatni, de ez is csak egy a sok urbán legenda közül.

A meghosszabbítás után a 31-es autóbussz lett a 10-es járat mellett a legforgalmasabb Debrecenben, amit legfőképpen a zsúfoltság jellemez: dolgozók, iskolások, a vonala mentén lakók utaztak „tömegnyomorban” a csuklós IKARUS 280-asokon, ezért a zsúfoltság csökken-

---

⁹ SZÜCS ERNŐ ZOLTÁN 2004: 70-71.

Új végállomás

A Volán 6. számú Vállalat értesíti az utasokat, hogy október 8-án — szombaton — üzemkezdettől a 31. számú autóbuszvonal járatait a Doberdó utcáig közlekedtetni az alábbi útvonalon: a Thomas Mann utcáig változatlan, ezt követően Mikszáth—Békessy—Kartács—Doberdó utca. A járatok útvonala visszafelé azonos, így nem érinti a Bolyai, a Poroszlay és a Gyöngyösi utcákat.

Új megállóhelyek kifelé: DAB-székház (Thomas Mann u.), Mikszáth, Békessy, Kartács, Doberdó utca. Befelé:

Doberdó, Békessy utca (óvoda), Békessy, Mikszáth, Thomas Mann 45. Megszűnő megállóhelyek: Bolyai, Thomas Mann 45. (kifelé), Poroszlay és Gyöngyösi utca.

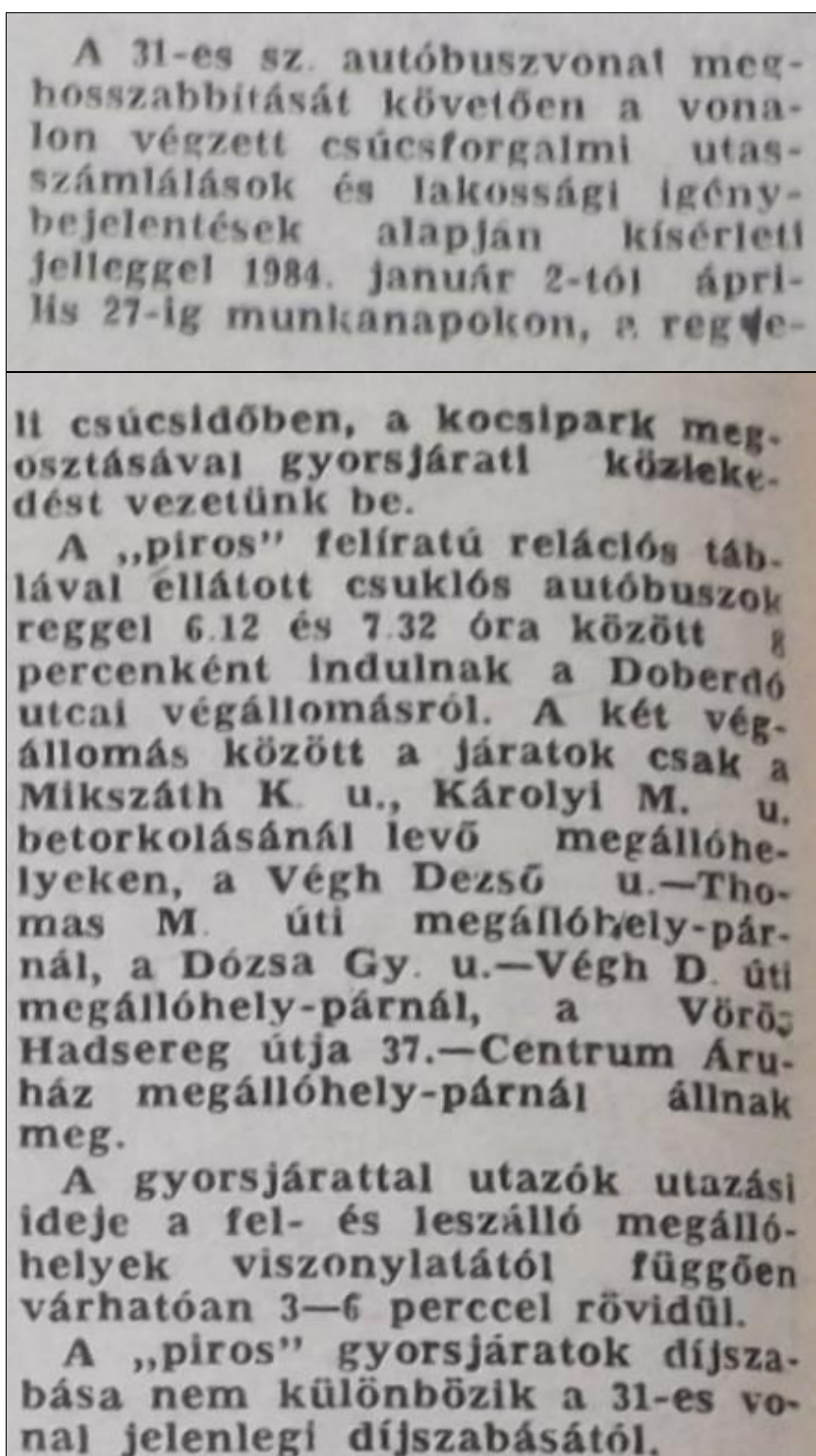
A fenti időponttól a 12, 15, 15A és M15 vonalak Thomas Mann utca 45. szám előtti megállóhelye kifelé megszűnik. A Bolyai utcán a DAB-székházzal szemben levő megállóhelyet a Dóczy utca irányába mintegy 50 méterrel áthelyezik. Az útvonal meghosszabbítása az indulási időket nem érinti.

4. kép A 31-es busz új végállomásának beharangozója ¹⁰

tésének érdekében 1984. január 2-től, kísérleti jelleggel először csak április 27-ig, majd április 27-től folyamatosan beindították a 31-es autóbusz gyorsjáratát az úgynevezett „*piros 31-es számú járatot*,” ami ugyanazon az útvonalon közlekedett, csúcsidőben indultak el, először csak reggelente, majd délután is, a legforgalmasabb megállóhelyeket érintve. Sokszor megessett az autóbuszbarát fotósok nem kis öröme, hogy a járaton egyszerre 2 darab 31-es számú autóbust is láttak, illetve fotóztak le csúcsforgalom idején. A piros 31-es autóbust 1993-ban szüntették meg.

A vonal meghosszabbításkor az 1980-as években csak IKARUS 280-as autóbuszok közlekedtek, mind a sima, mind pedig a piros járatokon, 1986-1987-től pedig IKARUS 284-es autóbuszok is jártak.

¹⁰ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 1983. X. 2.

5. kép Részletek a Hajdú-Bihari Napló 31-es járatra vonatkozó cikkeiből¹¹

¹¹ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 1983. XII. 22.

6. kép A 31-es autóbusz csúcsforgalom idején ¹²

Később 1986-tól a Hajdú Volán ¹³ Európában elsőként a „Kék láng, zöld jövő” program keretében elkezdte kifejleszteni környezetbarát dízel-földgáz üzemű IKARUS 280-as autóbuszait, amelyeket először a debreceni közlekedésben – főleg a 31-es járatokon – indítottak újtárra, s így elsőként kerülhettek a környezetbarát közlekedés kánonjába. Az 1990-es évek közepén – legtöbb forrás szerint 1995-ben –, CNG üzeművé változtatták át. A környezetbarát autóbuszokat később 1998-1999 környékén zöld színűre festették, és „metánbusz” feliratot kaptak. Azok a buszok, amelyeket nem tettek környezetbarátokká, alulról fölfelé haladva „szürke-kék-sárga” fényezést kaptak. „Volánsárga” színben utoljára 2002-ben közlekedtek panorámás buszok, amelyeknél legtöbbször csak a Volán emblémát cserélték le.

¹² MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR - HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÉS FOTÓTÁR

¹³ Megjegyzés: A Volán 6. számú vállalatot 1985. december 1-én nevezték át

Fotó: Nagy Attila

9- 7. kép Földgáz üzemű autóbuszok 1993. április 14-én, illetve a Doberdó utcai állomás 1993. július 28-án¹⁴

¹⁴ NAGY ATTILA 1993. Lásd még: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/>, illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

Fotó: Tiba András

8. kép Debrecennek két halálkanyarja volt. Egyik a Csapó utcán a másik pedig a Nagytemplom előtt. Tiba András képe önmagáért beszél, amikor a 31-es autóbusz lefordul a Hatvan utca felé. A kanyarban való megdőlés miatt sok utas félt, főleg ha földgáz üzemű buszon utaztak ¹⁵

A Volán 6.sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei fotógyűjteményéből

9. kép IKARUS 284-es autóbusz a 31-es vonalon 1987-ben ¹⁶

¹⁵ TIBA ANDRÁS (é. n.) A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

¹⁶ Lásd még: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

3. A belváros sétálóutcává alakítása, és a 2-es villamos tervezése. Változások a 31-es autóbusz házatáján a 2000-es években

Debrecenben 1998-ban mind az országgyűlési, mind pedig az önkormányzati választásokon a Fidesz pártja futott be győztesként. A polgármesteri székbe az SZDSZ. színeiben induló Hevessy József helyett Kósa Lajos került, aki egészen a 2014-es önkormányzati választásig vezette a várost. Ezidőtájt sok változás történt a 31-es autóbusz történetében is.

A közgyűlés 1999-ben azt a döntést fogadtatta el, hogy sétáló utcává alakítja át a Piac utcát a régi Városházától egészen a Kálvin térig, így ez év nyarától minden hétfőig lezárta az útszakaszt és rendezvényekkel tették – és teszik ma is –, kellemesebbé a Cívus Korzót.¹⁷ Az útszakaszon csak villamosok jártak, bár az átalakítás során született egy olyan terv is, amely szerint úgynevezett DUObuszok, vagyis önjáró trolibuszok is közlekedtek volna a belvárosban. Így a Doberdó utcától a Kartács - Mikszáth Kálmán - Thomas Mann - Nádor utca - Dózsa György út - Csemete - Hunyadi János utcán keresztül a Kálvin téren át, a villamossal együttesen lehetett volna utazni egészen a Nagyállomás épületéig, ezt a tervet azonban később elvetették.

A sétálóutca és Debrecen közlekedésének átalakításában a város, segítségül hívta ifjabb Kálnoki Kis Sándor tervezőt, aki az 1970-es városrendezési terve alapján felszámolta a debreceni egyvágányú villamosvonalakat. Az 1999-es városi közlekedés rendezési tervében már

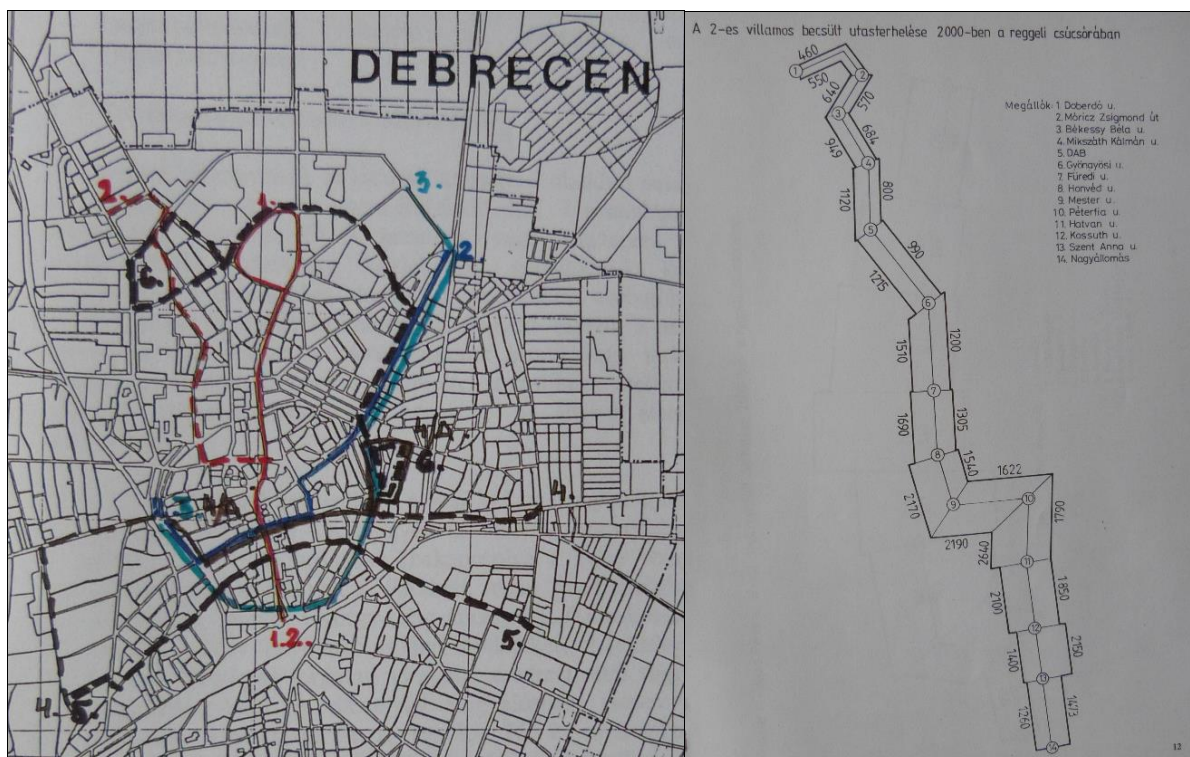

10. kép A közlekedés átszervezéséről szóló értekezések¹⁸

¹⁷ BALOGH TAMÁS ZOLTÁN 2019: 100.

¹⁸ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 1999. III 18.

szerepelt az új 2-es villamosvonal. Édesapámmal, a Kálnoki Kis Sándorhoz tett látogatásom során készített interjúban, adatközlőnk elmondta, hogy statisztikák alapján tervezte meg a vonalat: felmérte melyik autóbuszvonal forgalma érte el azt a kapacitást, amelyhez már egy kétvágányú villamosvonal kapacitására lenne szükség. Így a 2-es villamos a Nagyállomástól indulva a Petőfi tér - Piac utca - Kossuth tér - Kálvin tér - Hunyadi János utca - Mester utca - Csemete utca - Dózsa György utca - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca mentén egészen a Doberdó utcai végállomásig közlekedett volna.

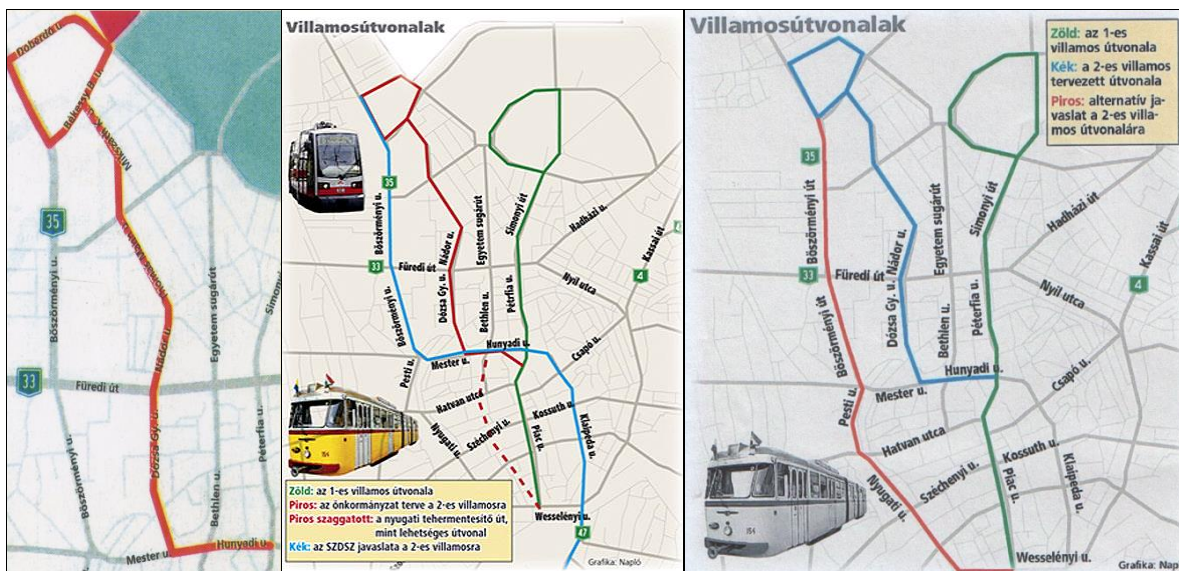

3. térkép Ifj. Kálnoki Kis Sándor: Debrecen megyei Jogú Város villamos és trolibusz hálózatának továbbfejlesztése 1999.¹⁹

Kezdetben nem terveztek olyan hurokpályát, mint ami az 1-es vonal nagyerdei szakaszán található, így a 2-es villamos esetében „csak” a Doberdó utcára helyeztek volna egy forduló-t. Később 2000-ben ezt az elképzelést módosították akképpen, hogy visszafelé a Doberdó utca - Böszörményi út - Békessy Béla utcán menjen a 2-es villamos hurokpályán, majd 2005-ben

¹⁹ KÁLNOKI KIS SÁNDOR magángyűjteménye. A szerző saját felvétele

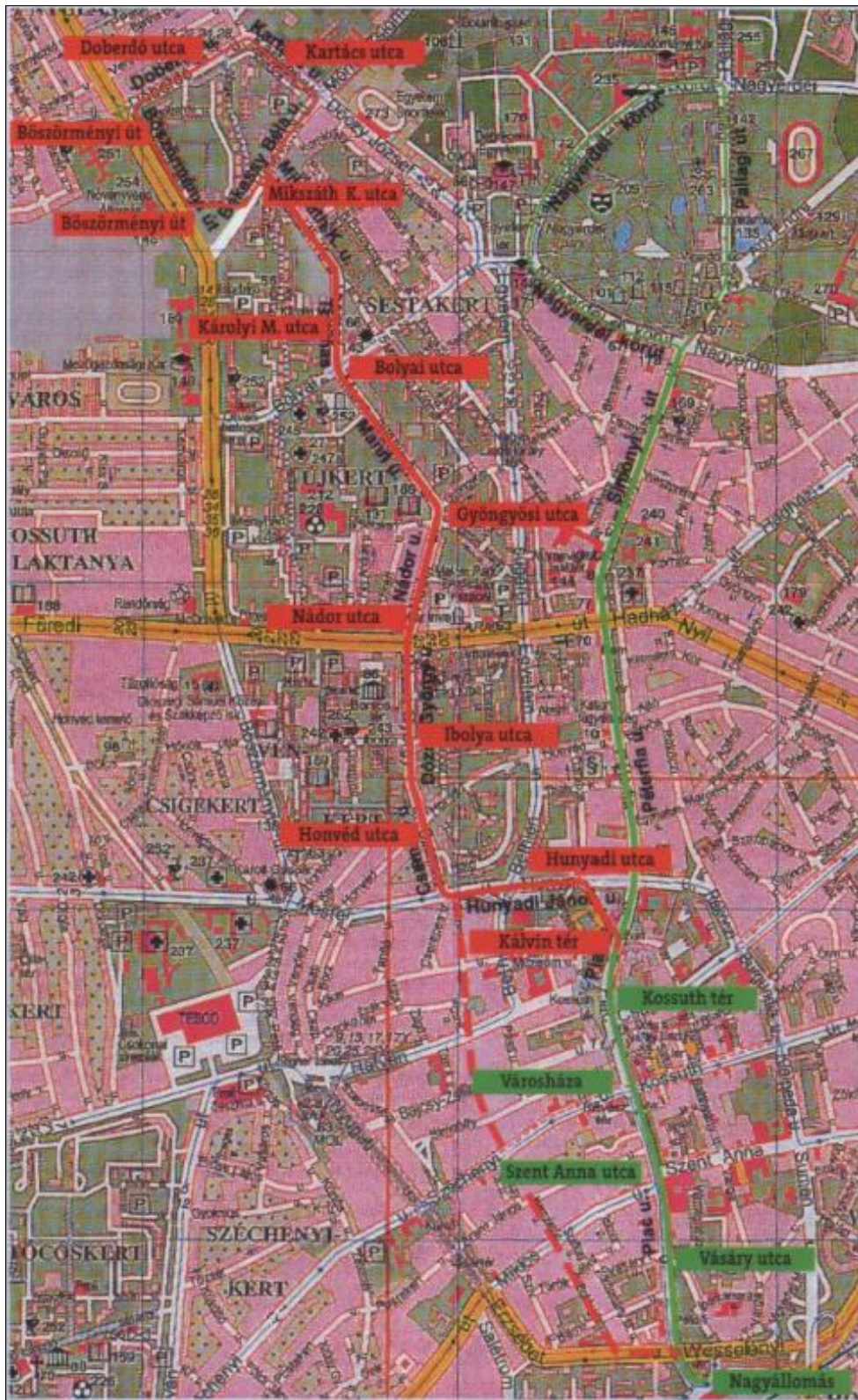
szóba került, hogy a villamos a Kálvin tér helyett a patinás Darabos utcán keresztül menjen tovább a Hunyadi János utcára, végül azonban ezt az ötletet az utca szűkossége miatt elvetették.

4. térkép A 2-es villamos tervezett útvonaltérképei a Hajdú-Bihari Napló 2000-es, 2006-os és 2007-es hasábjain²⁰

A Piac utcai sétálóövezet I. ütemének építése miatt 2000. augusztus 21-től a 31-es autóbussz útvonala megváltozott, ezután a Nagyállomás - Piac utca – Kálvin tér – Hunyadi utca - Mester utca - Csemete utca - Dózsa György utca - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca - Doberdó utca útvonalon közlekedtek. Később 2001. március 5-től a Piac utcai sétálóövezet II. ütemének építése miatt a járat útvonala ismét megváltozott. A buszok ezután a Nagyállomás - Piac utca - Kossuth utca - Burgundia utca - Rákóczi utca - Hunyadi utca - Csemete utca - Dózsa György utca - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca - Doberdó utca útvonalon közlekedtek. Még ebben az időszakban született meg egy új járat, amely a 31-es autóbussz testvérpárja lett: a 32-es autóbusszviszonylat. Korábban 1979. február 24-től egészen 1993. szeptember 1-ig járt a 32-es számú autóbussz, de akkoriban még csak a Segner tér és a Nagycserei parkerdő között közlekedett, odáig ahol az Úttörővasút, a későbbi Zsuzsi Erdei Vasút Erdészlak nevű megállóhelye található.

²⁰ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 2000., 2006., 2007. A szerző magánygyűjteményéből

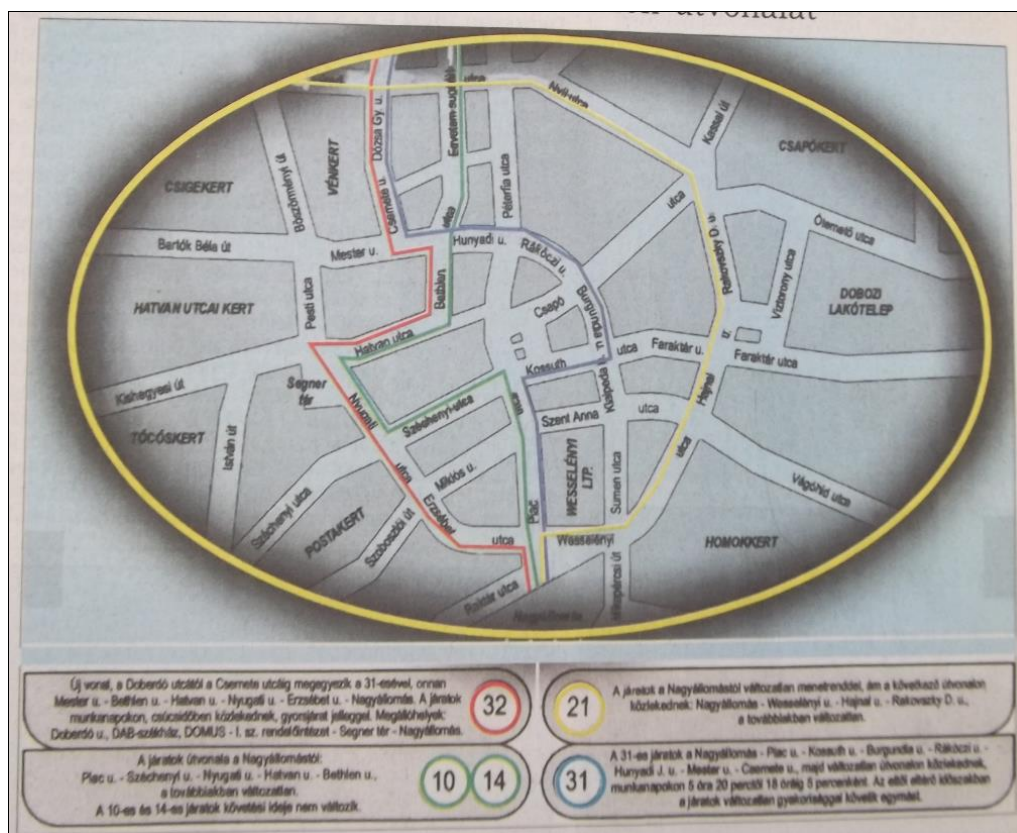

5. térkép A 2-es villamos terve egy 2006-os brosúrán ²¹

²¹ A szerző magángyűjteményéből

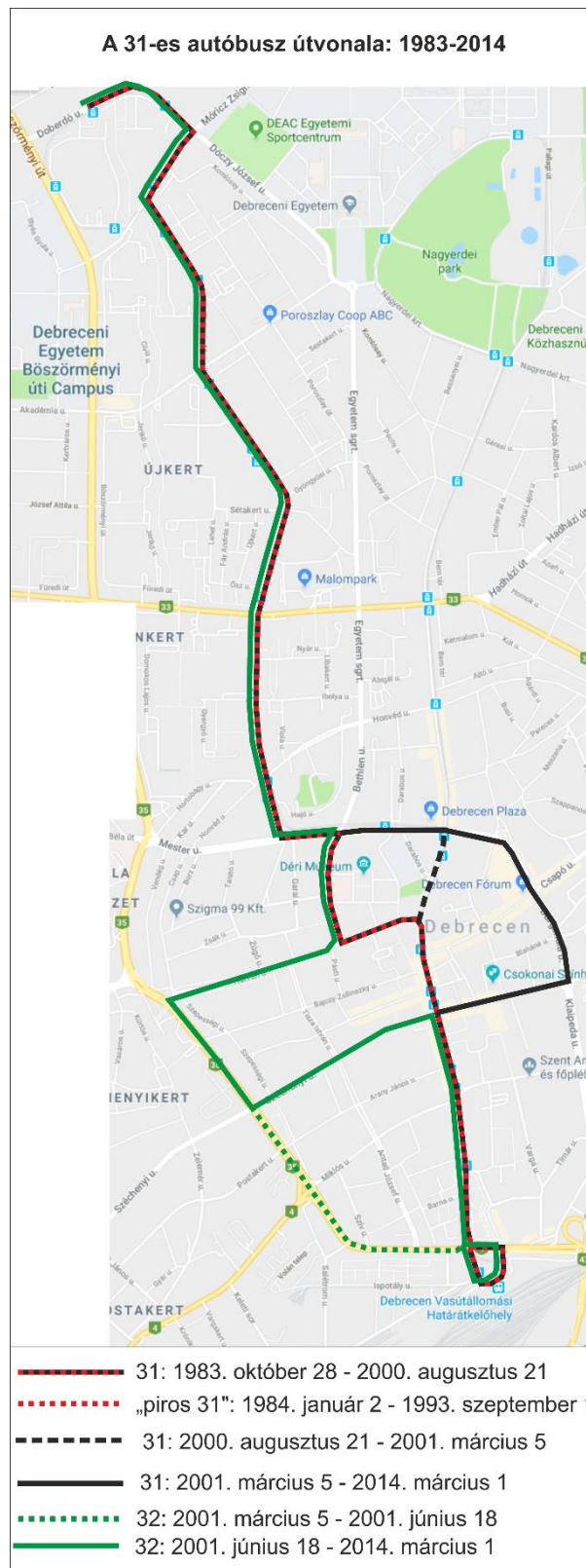
A Piac utcai sétálóövezet II. ütemének építése miatt 2001. március 5-től több járat útvonala is megváltozott. Ekkor vezették be a piros 32-es buszt, ami akkor még gyorsjáratként közlekedett és a 31-es járat zsúfoltságát csökkentette a Nagyállomás - Erzsébet utca - Nyugati utca - Hatvan utca - Bethlen utca - Mester utca - Csemete utca - Dózsa György utca - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca - Doberdó utca útvonalon.

A busznak a következő megállóhelyei voltak: Nagyállomás - Segner tér - SZTK rendelő - DOMUS Áruház - DAB székház - Doberdó utca. Még ez év június 18-tól a belvárosi építkezések miatt a zsúfolt 31-es kiegészítő járatként a Nagyállomás - Piac utca - Széchenyi utca - Nyugati utca - Hatvan utca - Bethlen utca - Mester utca - Csemete utca - Dózsa György utca - Nádor utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca - Békessy Béla utca - Kartács utca - Doberdó utca útvonalon közlekedett, de ekkor már normál járatként. Így alakultak át és így is maradtak egy évtizeden keresztül a 31-es és 32-es autóbusszvonalak.

6. térkép A 31-es és 32-es autóbusszvonala terve²²

²² HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 2001. III. 1.

7. térkép A 31-es és 32-es autóbusz térképe ²³

²³ GOOGLE MAPS 2019. Megjegyzés: Az ábrákat a szerző rajzolta

11. kép IKARUS 280-as autóbuszok a 2000-es években ²⁴

Az 1990-es évek elejétől egészen a szolgáltató váltásig új, fiatalabb típusok jelentek meg a Hajdú Volán járműparkjában. Ilyen volt például, a MAN SG 220-as típusú csuklós autóbusz, a CNG gázüzemű MAN NG232-es – legtöbbször a 10-es járaton utazhattunk rajta –, a magyar Rába Premier 291-es csuklós autóbusz, a MAN SG 263-as busz, a Neoplan N4021

²⁴ ISTVÁNFI PÉTER 2000., TIBA ANDRÁS 2000. A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltések ideje: 2019. X. 22.

12. kép IKARUS 280-as és 284-es buszok ²⁵

CNG autóbusz, a félig magyar gyártású ARC V187-es és a Volán utolsó szerzeménye, a Solaris Urbino 18-as típusú autóbusz. A járaton sokszor alkalmazott tesztbuszokat is a Hajdú Volán, a 32-es vonalra viszont a csuklós buszok helyett szóló járatokat is beindítottak így nem

²⁵ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

véletlen, hogy a piros 32-esen MAN SL 222-es típusú busz közlekedett, de megfordultak más szülő autóbuszok is, mint például az IKARUS 260-as.

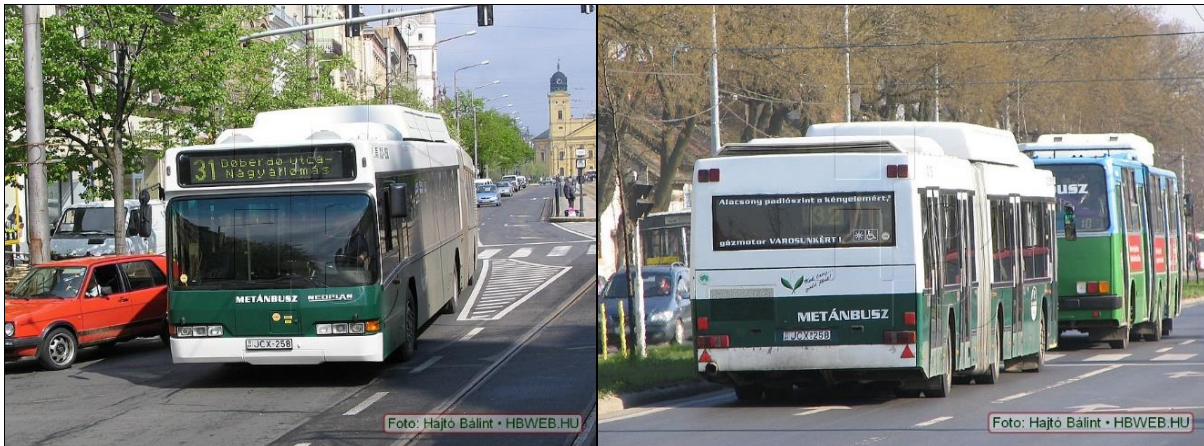
13. kép Rába Premier 291-es busz ²⁶

14. kép MAN SG 263-as autóbusz ²⁷

²⁶ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

²⁷ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

15. kép Neoplan N4021-es busz ²⁸

16. kép ARC V187-es autóbusz ²⁹

²⁸ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

²⁹ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

17. kép Solaris Urbino 18-as busz ³⁰

18. kép Szóló autóbuszok a 32-es vonalon. Tiba András fotóján a piros 32-es vonalán a MAN SL 222-es típus, míg Nagy Attila fotóján egy IKARUS 260-as autóbusz látható ³¹

³⁰ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

³¹ NAGY ATTILA (é. n.) TIBA ANDRÁS (é. n.) Lásd még: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A 2009-es debreceni autóbuszpályázatot a Hajdú Volán helyett a DKV és az Inter Tan-Ker Zrt. által indított „Cívisbusz konzorcium” nyerte meg, így a Hajdú Volán csuklós autóbuszai a 31-es és 32-es járatokon – amelyek vonala egyébként 2001 óta nem változott –, 2009. június 30-án álltak üzembe utoljára. A 31-es busz ekkortájt a Doberdó utca - Kartács utca - Békessy Béla utca - Mikszáth Kálmán utca - Thomas Mann utca - Nádor utca - Dózsa György utca - Csemete utca - Mester utca - Hunyadi János utca - Rákóczi utca - Burgundia utca - Kossuth utca - Piac utca - Nagyállomás érintésével közlekedett. A 32-es járat pedig a Doberdó utca - Kartács utca - Békessy Béla utca - Mikszáth Kálmán utca - Thomas Mann utca - Nádor utca - Dózsa György utca - Csemete utca - Mester utca - Bethlen utca - Hatvan utca - Nyugati utca - Széchenyi utca - Piac utca – Nagyállomás vonalán járt.

4. Szolgáltatóváltástól a megszűntetésig: A 2-es villamos megvalósulása és a 31-32-es autóbuszok megszűnése

19. kép A Cívisbusz konzorcium első autója ³²

³² deol.hu A letöltés ideje 2009 július 1. Megjegyzés: Az oldal 2010-ben megszűnt.

A DKV számára 2009. július 1-je történelmi pillanat volt: a debreceni autóbusz vonalak 99%-át a Debreceni Közlekedési Vállalat vette át Cívisbuszaival – a Cora, később Auchan járatokat ugyanis csak 2014. január 1-vel vette át a cég. Az átadásnak fontos szereplője volt a 31-es autóbusz: mivel első járatuk – az LMG-124-es rendszámú VOLVO B9LA ALFA CÍVIS 18-as típusú busz –, kijelzőjére a „31 NAGYÁLLOMÁS” volt kiírva, tehát a szolgáltatóváltás utáni elsőnek elinduló jármű a legforgalmasabb vonalon futott először.³³ A szolgáltatóváltástól egészen megszűnésükig a VOLVO B9LA ALFA CÍVIS 18-as autóbuszokkal jártak a 31-es és 32-es autóbusz-viszonylatok amelyek útvonala nem változott, viszont építeni kezdték a 2-es villamos pályáját. A 2-es villamos építése miatt 2013. április 2-a és december 23-a³⁴ között ideiglenes útvonalon közlekedett a 31-es és 32-es autóbusz: a 31-es a Hunyadi János utca - Mester utca - Böszörményi út - Bolyai utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca, a 32-es a Bethlen utca - Egyetem sugárút - Bolyai utca - Thomas Mann utca - Mikszáth Kálmán utca terelő útvonalon járt.

20. kép VOLVO B9LA ALFA CÍVIS 18³⁴

³³ BALOGH TAMÁS ZOLTÁN 2019: 113.

³⁴ <http://www.dehir.hu/debrecen/figyelem-keccken-nagyot-valtozik-debrecen-kozlekedese/2013/04/01/> és <https://www.dehir.hu/debrecen/hogy-jarnak-a-buszok-az-unnepek-alatt-debrecenben/2013/12/23/>

4. 1. A 2-es villamos terve és a tenderek

A 2-es villamos-viszonylat tervét az Európai Unióhoz való csatlakozás után vették elő. A 2006-os közvélemény-kutatáson a megkérdezett lakosság 93%-a támogatta a 2-es villamosvonal megvalósítását a 2-esvillamos.hu szerint. A haon.hu-n viszont a 2006. március 24-én megtartott villámvoxlás a „Szükség van a 2-es villamosra?” felvetett kérdésre a 309 szavazatból 82% lényegesnek tartotta, míg 18%-a elutasította a 2-es villamos megvalósítását.

21. kép „Szükség van a 2-es villamosra?” ³⁵

Ebben az évben már a tervek is elkészültek. „*Debrecen önkormányzata és a DKV Debreceni Közlekedési Zrt. konzorciuma még 2008 februárjában nyújtott be pályázatot a debreceni villamoshálózat fejlesztésére. A hazai kormányzati támogatási szerződést 2008 októberében írták alá, decemberben pedig az Európai Bizottság jóváhagyta a 2-es villamosvonal kiépítésének uniós támogatását.*” ³⁶ „...2008. szeptember 11-én írták alá a program hazai kormányzati támogatási szerződését, 2008. december 19-én pedig az Európai Bizottság – elsőként a magyar nagyprojektek közül – jóváhagyta a 2-es villamosvonal kiépítésének uniós támogatását. A projekt nettó költsége 18 milliárd forint volt, amelyből 80%-ot az Európai Unió támogatása tett ki. 2010. március 11-én bejelentették, hogy az „ATK-Debrecen Konzorcium” – tagjai: Arcadom Zrt. vezette a konzorciumot, a Keviép Kft. és a Tóth T.D. Fővállalkozói és Mérnökiroda Kft. –, építheti Debrecen új villamosvonalát nettó 7,5 milliárd forintért.” ³⁷

³⁵ HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 2006. III. 25.

³⁶ <http://www.dehir.hu/debrecen/tobbet-kapott-debrecen-egy-uj-villamosvonallal/2015/11/25/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

³⁷ [https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_\(Debrecen\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_(Debrecen)) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

Az új villamosvonalra és a villamostípusokra is kiírták a versenypályázatot. A jelentkezők között ott volt az olasz AnsaldoBreda, a spanyol CAF, a cseh Skoda és sok más villamosgyár is. Legnagyobb esélye viszont az AnsaldoBreda-nak és a CAF-nak mutatkozott.

22. kép Az első látványtervek a CAF villamosáról és a később vesztés AnsaldoBreda villamostípusáról ³⁸

23. kép A CAF cég látványtervei Debrecennek ³⁹

24. kép A nyertes tender villamosának 3 látvány- és designterve, amelyekre 2012-ben a dehir.hu-n lehetett szavazni. A lakosság többsége a fénymadaras kialakítást választotta, viszont az utóbbi években már az sem látszik egyes villamosokon ⁴⁰

³⁸ A szerző saját gyűjteményéből

³⁹ <http://www.2-esvillamos.hu/galeria-az-uj-villamosok-latvanytervei-18.html> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

⁴⁰ <http://www.dehir.hu/debrecen/milyen-legyen-debrecen-uj-villamosa-%E2%80%93-a-dehir-hu-n-eldonthetik/2012/02/16/>, illetve <https://www.dehir.hu/debrecen/eldolt-hogy-milyen-lesz-az-uj-debreceni-villamos/2012/03/01/> A letöltések ideje: 2019. X. 22.

25. kép A CAF 2012-es látványterve ⁴¹

A munkaterület ünnepélyes átadása 2010. szeptember 15-én történt meg. „Az eredeti határidő 2011. december 31. volt. A munkák azonban hamarosan leálltak. A 2012. november elején bejelentett megállapodás értelmében a villamospálya befejezésének legújabb határideje 2013. december 20. lett, a remíznek pedig az első villamoskocsi megérkezéséig, 2013. március 18-ig kellett volna elkészülnie. A város 600 millió forintot kifizetett a kivitelezőnek, hogy rendezze az alvállalkozók felé fennálló tartozását. A munkaterületen azért nem folyt a kivitelezés, mert ekkor még nem zajlott le az új villamosokra kiírt, majd többször megismételt járműtender, így az önkormányzat nem tudott pontos adatokkal szolgálni arról, hogy például mekkora remíz kell, illetve milyen ívet kell kialakítani a pálya kanyarulataiban. A sikeres járműtendert 2011. október 11-én aláírták, de utána sem indult meg az építkezés. Az Arcadom Zrt. a Hunyadi utca és Békessy Béla utca között felásta az utakat majd kijelentette, hogy csak akkor épí-

⁴¹ https://www.google.hu/imgres?imgurl=https://szon.hu/wp-content/uploads/2013/04/caf.jpg%3Fmwfmv%3D1557525867&imgrefurl=https://szon.hu/regio/debrecen/page/133/&h=400&w=600&tbnid=lu9NwpeNbreXFM&tbnh=183&tbnw=275&usq=K_vw4rEoZl3HK4QpncKAZwIHDPEIQ=&hl=hu&docid=HnU4aVsOcNMMwM&itg=1 A letöltés ideje: 2019. X. 22.

ti tovább a villamost, ha kapnak még pénzt. Ekkor több éven át csak gödrök voltak a leendő villamosvonal helyén. Az építkezés 2013 elején indult el, amikor a Keviép Kft. vette át a vezetést az építkezésben.”⁴²

„A villamosvonalra új villamos szerelvényeket vett a DKV. A 18 új, CAF Urbos 3 típusú villamosjárművet a 2011. július 29-én kihirdetett nyertes ajánlattevő, a spanyol CAF cég szállította, amely cég már több európai nagyvárosba – Zaragoza, Sevilla, Bilbao, Nantes, Stockholm –, is szállított és Budapestre is szállít hasonló kocsikat.”⁴³ A nyertes Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles (CAF) ellenfele az AnsaldoBreda viszont pert nyert a Közbeszerzési Döntőbizottsággal szemben. Arra hivatkoznak, hogy 2010-ben az ötödik pályázatot az olasz cég nyerte meg 41 milliós ajánlatával, de azt később megsemmisítette a döntőbizottság. Az önkormányzat azzal érvelt, hogy az új hatodik tenderen a CAF olcsóbb ajánlatot tett az önkormányzatnak, mint az olaszok, mivel a spanyolok 38 millió euróért vállalták, hogy leszállítják a Debrecennek szánt 18 villamost. Végezetül a pert az önkormányzat nyerte meg.⁴⁴ A rendelés alatt a dehir.hu 2012. február 26-án szavazást hirdetett ki, amely során 3 designváltozatra szavazhattak a honlapon. A 2012. március 1-i cikk szerint a megszavazott győztes az aranyfőnixet ábrázoló terv lett. Az új villamosok 2013 és 2014 között érkeztek meg a spanyolországi Zaragozából Debrecenbe.

Darab	Típus	Állományba vétel	Pályaszám	Gyári szám	Megjegyzés
1.	CAF Urbos	2013.12.03	511		érk: 2013.05.21
2.	CAF Urbos	2013.12.12	512		érk: 2013.06.27
3.	CAF Urbos	2013.12.16	513		érk: 2013.07.15
4.	CAF Urbos	2013.12.19	514		érk: 2013.09.20
5.	CAF Urbos	2014.02.06	515		érk: 2013.12.19
6.	CAF Urbos	2014.01.29	516		érk: 2013.11.28
7.	CAF Urbos	2013.12.21	517		érk: 2013.10.03
8.	CAF Urbos	2013.12.23	518		érk: 2013.10.21
9.	CAF Urbos	2014.01.23	519		érk: 2013.11.11
10.	CAF Urbos	2014.02.11	520		érk: 2013.11.28
11.	CAF Urbos	2014.01.28	521		érk: 2014.01.10
12.	CAF Urbos	2014.02.05	522		érk: 2014.01.16
13.	CAF Urbos	2014.02.18	523		érk: 2014.01.30
14.	CAF Urbos	2014.03.03	524		érk: 2014.02.06
15.	CAF Urbos	2014.03.17	525		érk: 2014.02.24
16.	CAF Urbos	2014.03.18	526		érk: 2014.03.03
17.	CAF Urbos	2014.03.31	527		érk: 2014.03.20
18.	CAF Urbos	2014.03.31	528		érk: 2014.03.28

1. táblázat CAF Urbos 3 villamosok állománylistája⁴⁵

⁴² [https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_\(Debrecen\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_(Debrecen)) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

⁴³ [https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_\(Debrecen\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_(Debrecen)) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

⁴⁴ <https://www.dehir.hu/debrecen/2-es-villamos-a-debreceni-onkormanyzat-jogszeruen-jart-el/2015/05/05/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

⁴⁵ http://hbweb.hu/jarmu/dkv_cafurbos3_cim.htm A letöltés ideje: 2019. X. 22.

26. kép Életképek a villamosvonal építéséből ⁴⁶

30-31. kép Debrecen lakosainak bemutatják az 511-es villamost ⁴⁷

⁴⁶ HAJTÓ BÁLINT (é. n.) <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

⁴⁷ Megjegyzés: A szerző saját felvételei

A 2-es villamos projektben a szerelvények és a nyomvonal mellett 1 transzformátort vagy más néven áramátalakítót is építettek a Károlyi Mihály utcán, illetve felújították a Salétrom utcai transzformátort is, továbbá a DKV telephelyen új remízt építettek, amely 2013. április 30-án készült el, még a CAF villamosok megérkezése előtt.

32. kép CAF villamosok az új remízben Gara Kálmán fényképe⁴⁸

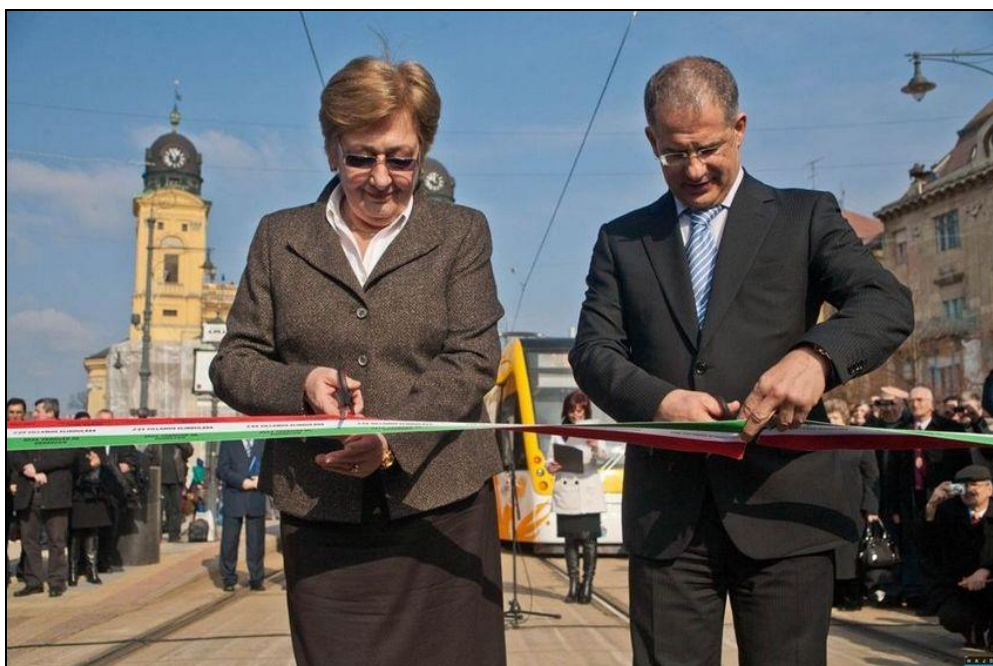
4. 2. Megszületett a 2-es villamos, megszűnik a 31-es és 32-es autóbusz

Az oda-vissza mintegy 10,5 km hosszú 2-es villamosvonalat hivatalosan 2014. február 26-án 10 órakor adták át amellyel megkezdődhetett a néhány napig tartó tesztüzem. Ezidőtájt az utasok egészen március 3-ig villamos emlékjegygyel utazhattak.⁴⁹ Így tehát a CAF villamosok

⁴⁸ GARA KÁLMÁN (é. n.) http://www.2-esvillamos.hu/files/userfiles/File/SAM_6939.JPG A letöltés ideje: 2019. X. 22.

⁴⁹ [https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_\(Debrecen\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_(Debrecen)) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

2014. február 26-tól a 2-es vonalon, 2014 júniusától pedig már az 1-es nyomvonalon is közlekedtek. Az átadóünnepség után még 2 napig, tehát február 28-ig a villamos mellett párhuzamosan közlekedtek a 31-es és 32-es járatok.

33. kép Az átadás napja ⁵⁰

34. kép Emlékjegyet osztogató diákok, és a 2-es villamos emlékjegye ⁵¹

⁵⁰ MOLNÁR PÉTER 2014. Lásd még: www.haon.hu/het-vonal-volt-szerdatol-mar-ketto-van/2490202 A letöltés ideje: 2014. II. 26. Megjegyzés: E sorok írója először 2014. február 28-án próbálhatta ki az új villamos-vonalat. A 2-es villamos elindulásának napján azonban tiszteletből a Medgyessy Ferenc Gimnáziumban a hosszú szünetben a hangosbemondón kétszer is lejátszották a Fonográf együttes „Első villamosát.”

⁵¹ Megjegyzés: A szerző saját felvételei. Az emlékjegyet tekintetében lásd még: <https://jarmupark.files.wordpress.com/2016/11/jc3a1rnc5b1park.jpg?w=640&h=472> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

35. kép A debreceni CAF URBOS 3.⁵²

36. kép A 31 és 32-es busz a 2-es villamos indulása után 2014. február 28-án⁵³

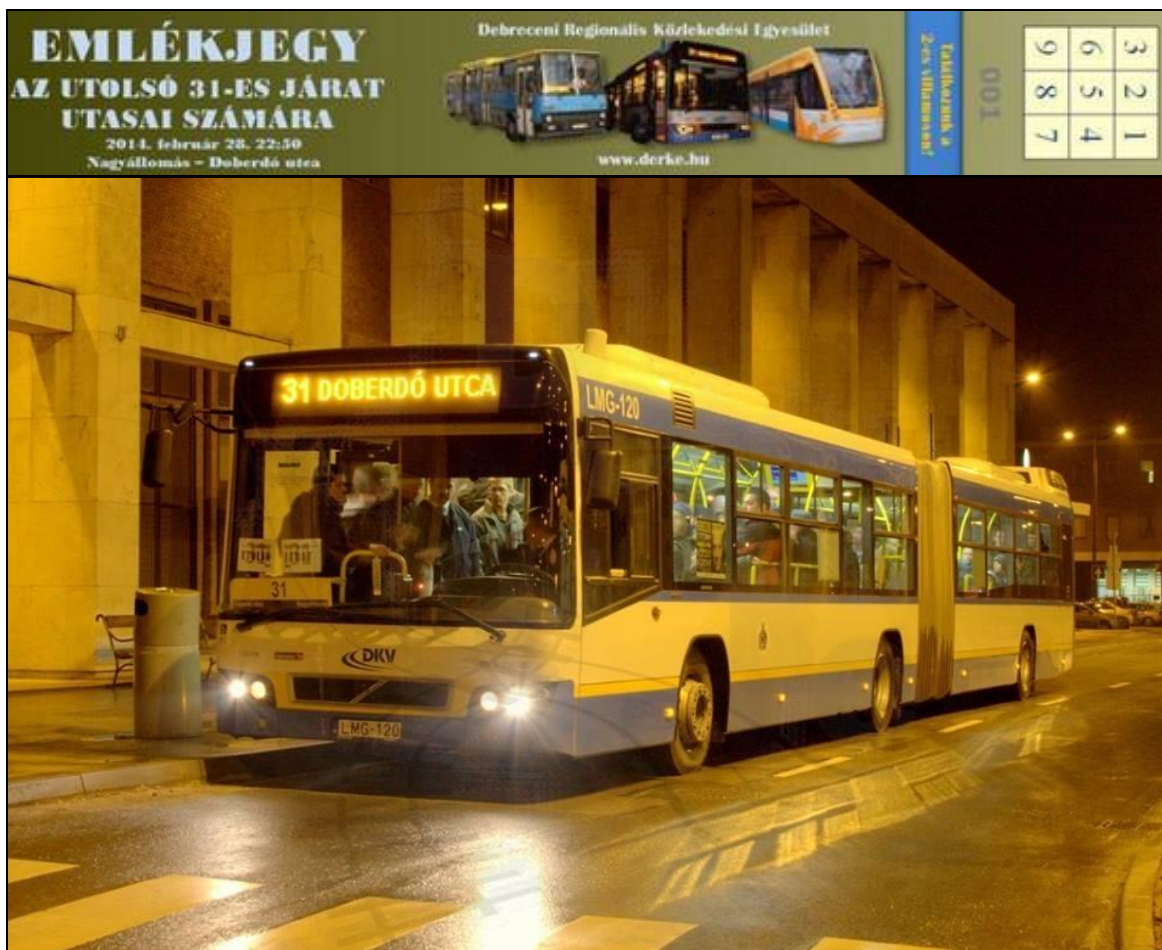
---

⁵² A szerző saját felvétele

⁵³ A szerző saját felvétele

A 31-es és 32-es járatok 2014. február 28-án este koptatták utoljára Debrecen útjait, amelyek a Nagyállomásból indultak és a Doberdó utcán kapcsolták le utoljára fényjelzéseiket. Ezen az estén még a régi Hajdú Volános viszonylatjelző-táblát is viselte az LMG-120-as rendszámú 31-es.

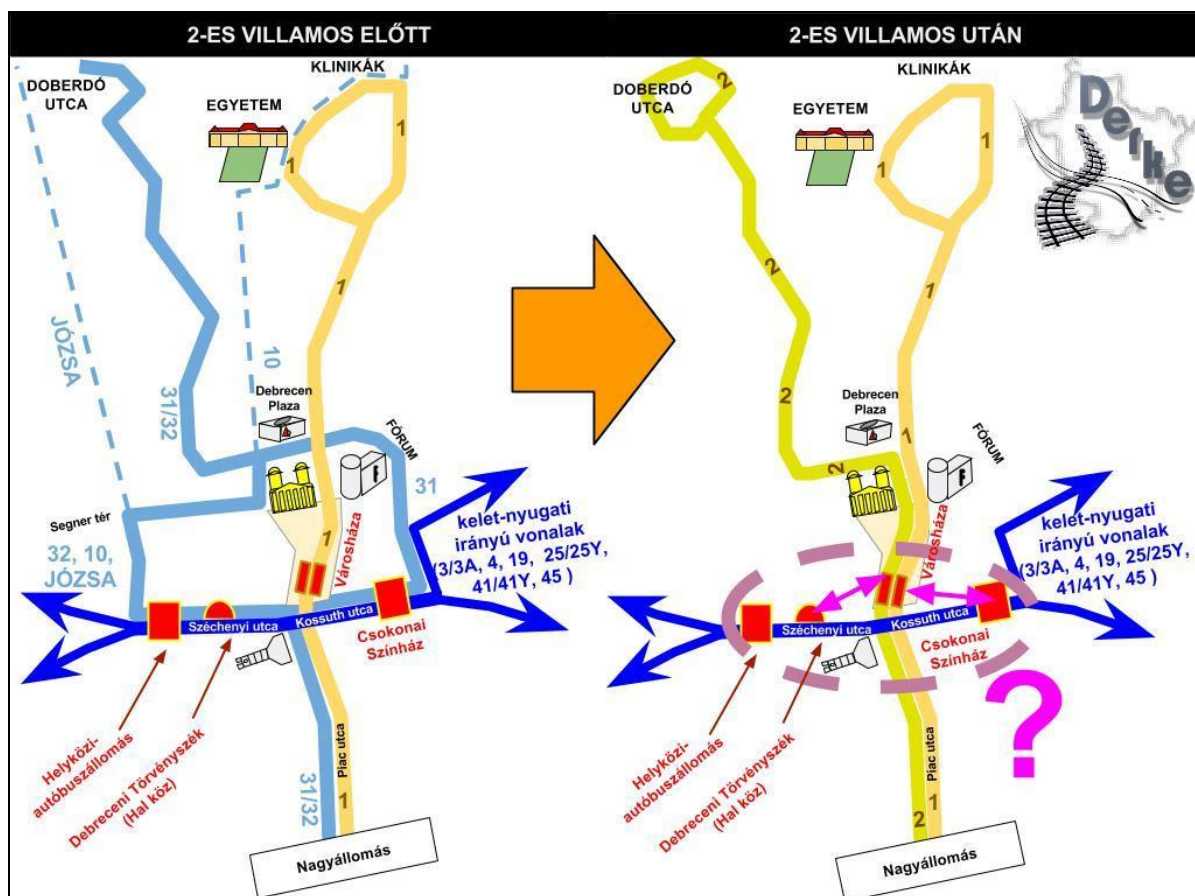
Ezzel véget is ért a híres, hirhedt 31-es autóbusz és testvér viszonylatának története. Az Inter Tan-Ker Zrt. 15 darab VOLVO B9L ALFA CÍVIS 12-es típusú szóló autóbuszt Budapestre vitetett, ugyanis 2020-ig bérbe adta azokat a BKK-nak. A bérbeadást azzal indokolta, hogy a 2-es villamos elindulása után kevesebb buszra van szükség azonban számoltak azzal, hogy a villamospótlás időszakában kapacitáshiány is felléphet. Így 2014 februárjában a kiválasztott 15 autóbusz BKK-kék színre festve közlekedett a városban.⁵⁴

37. kép Az utolsó 31-es tisztelet járat volt, az érdeklődők emlékjeggyel utazhattak⁵⁵

⁵⁴ BALOGH TAMÁS ZOLTÁN 2019: 128.

⁵⁵ <https://www.facebook.com/derkehu/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

8. térkép A 2-es villamos előtt és után... Mi változott?⁵⁶

5. Élet a 31-es autóbussz után

A 2-es villamos napjainkra megszokott lett a debreceni tömegközlekedésben, 5 évvel ezelőtt azonban, még nem mindenkinek volt „kellemes meglepetés a megjelenése.” Már 2014. március 5-én megtörtént az első baleset: az MTA Atommagkutató Intézete előtt egy román autó ütközött a villamossal, majd március 20-án a Dienes László Gimnázium és a DAB-székház között karambolozott egy autó a villamossal.

Mivel kétszer is megálltak a villamosok szakaszszigetelés-meghibásodás miatt így 2014. március 25-én nem közlekedtek a szerelvények a 2-es vonalon. Pár nappal később 2014. március 31-én azonban már az utolsó aszfaltozási munkák is befejeződtek az új sínpár mentén. A 2-es villamos harmadik balesete kisvártatva 2014. április 1-én következett be a DAB

⁵⁶ <https://www.facebook.com/derkehu/>, illetve <http://www.regionalbahn.hu/2014/02/debrecen-derke-interju.html>
A letöltés ideje: 2019. X. 22.

9. térkép Debrecen villamos-vonalai napjainkban ⁵⁷

⁵⁷ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/98/Debrecen_villamosh%C3%A1ll%C3%B3zata.png/800px-Debrecen_villamosh%C3%A1ll%C3%B3zata.png A letöltés ideje: 2019. X. 22.

székház környékén, de ekkor már egy kerékpárossal ütközött. Ugyanezen a helyen április 5-én is volt egy balesetet akkor viszont egy autóval szaladt össze a villamos.

Akármennyi baleset is történt az utasok megszokták megszerették az új járatot, az autósok viszont sokáig nem tudtak hozzászokni, hogy új villamos közlekedik Debrecenben. A 2-es vonalon 2015-ig összesen 13 baleset történt, legtöbbször a Thomas Mann utcán, illetve a Lehel utcai és a Károlyi Mihály utcai kereszteződésben, így a balesetek megelőzése érdekében lámpákat helyeztek el ezeken a helyeken. A 2016. március 3-ra keltehető statisztikából azonban kitűnik, hogy ekkorra az új villamosokkal már 53-szor karamboloztak.

Jegykiadó automatákat adtak át a 2-es vonalszakaszon 2015 júliusában,⁵⁸ majd 2015. november 25-én a telephely új remízében az önkormányzat és a DKV megtartotta zártkörű projektzáró rendezvényét, ahol a felszólalók elmondták, 7 év alatt 24 milliárd forintból valósították meg a 2-es villamost.⁵⁹

Sok minden történt az új szakaszon. Balesetek, ütközések, volt, hogy megálltak a villamosok és különféle meghibásodások – például áramszünet –, is fellépett, illetve a vonalfelújítások idején csak villamospótló autóbuszokkal lehetett közlekedni. Nem olyan rég 2018. augusztus 31-én a Dienes László Gimnázium neve megváltozott Szent László Görögkatolikus Gimnáziumra így a villamos- és autóbusz-megállóhelyet is át kellett keresztelni.

38. kép Baleset az új villamossal⁶⁰

⁵⁸ Megjegyzés: Automatákkal ellátott megállóhelyek: Kálvin tér, Hunyadi János utca, Csemete utca, Dózsa György utca, Nádor utca, Dienes László Gimnázium, DAB székház, Károlyi Mihály utca, Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium és Árpád Vezér Általános Iskola

⁵⁹ <http://www.dehir.hu/debrecen/tobbet-kapott-debrecen-egy-uj-villamosvonalnal/2015/11/25/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

⁶⁰ <https://www.dehir.hu/bulvar/egy-uj-villamos-karambolozott-egy-autossal-debrecenben/2014/03/20/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

39. kép Fényvillamos adventkor ⁶¹

A 2-es átadásán egykoron megjelentek 2019. február 26-án, hivatalos bejelentés nélkül villamos-tortával ünnepelték meg a belvárosban a szakasz 5 éves évfordulóját. Az ünnepségre feldíszített 511-es villamos ablakaira az „5 ÉVES A 2-ES VILLAMOS/5th YEARS ANNIVERSARY” logót helyezték el. Az emblémával ellátott 511-es időnként az 1-es vonalán is közlekedik.

40-41-es kép Az ünnepségre feldíszített 511-es villamos és ennek matricája ⁶²

⁶¹ <https://i.ytimg.com/vi/PwpRrlRwXmU/maxresdefault.jpg> illetve <https://www.youtube.com/watch?v=PwpRrlRwXmU> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

⁶² Megjegyzés: A szerző saját felvétele, illetve <https://www.facebook.com/derkehu/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

27-43. kép A felmatricázott 511-es a Nagyállomáson ⁶³

⁶³ A szerző saját felvételei

6. Utószó

Debrecen tömegközlekedésének történetében a legforgalmasabb autóbuszjárat ezidáig a 31-es autóbuszvonal volt, amelynek szerepét 2014-től átvette az 1999 óta tervezett, majd megvalósult 2-es villamos. Létrejöttének története és okai sokáig homályban maradtak, ám a kutatás során sok mindenre fény derült. Debrecen autóbusz közlekedésében a 31-es és 32-es autóbusz után a 10-es, a 22-es és a 24-es járatok vették át a legfontosabb és legforgalmasabb vonalak szerepét. Az 5 éves 2-es villamos vonalán közlekedő, a város lakói által kiválasztott arany fénix madaras CAF szerelvények mára a város kedvencei lettek, igaz az idők múlásával a balesetek során a fénixmadár egyikről-másikról eltűnt. Reméljük azonban, hogy a CAF-villamosok mindegyike ismét magán viselheti a város ismert szimbólumát!

44. kép Az IKARUS 280-as autóbusz 31-es viszonylattal a Nagytemplom előtt. Ma már egy autóbusz sem közlekedik a Kálvinista Róma jelképe előtt ⁶⁴

⁶⁴ MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR - HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY ÉS FOTÓTÁR

45-46. kép „Sic transit gloria mundi” avagy „Így múlik el a világ dicsősége” ahogy azt mondani szokás...
CAF villamosok hiányos főnixmadárral és anélkül ⁶⁵

⁶⁵ RIPPEL FERENC (é. n.) <https://www.facebook.com/groups/224429124327668/> Villamosok/Trams facebook oldalon. A letöltés ideje: 2019. X. 22., valamint a szerző saját felvétele

Forrásjegyzék

DEHIR

- 2013 *Ideiglenes útvonalon a 31-es és 32-es autóbuszok.* <http://www.dehir.hu/debrecen/figyelem-kedden-nagyot-valtozik-debrecen-kozlekedese/2013/04/01/> és <https://www.dehir.hu/debrecen/hogy-jarnak-a-buszok-az-unnepek-alatt-debrecenben/2013/12/23/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.
- 2015 *2-es villamos: a debreceni önkormányzat jogszerűen járt el.* <https://www.dehir.hu/debrecen/2-es-villamos-a-debreceni-onkormanyzat-jogszeruen-jart-el/2015/05/05/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

- 1983 *Debreceni tervezett trolibuszvonalak. A Budapesti Műszaki Egyetem 1978-ban készült tanulmányterve alapján.* FŐMTERV – Fővárosi Mélyépítésű Tervező Vállalat.

HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ

- 1976 *Új autóbuszvonal Debrecenben.* Hajdú-Bihari Napló. 1976. VII. 16.
- 1983 *Új végállomás.* Hajdú-Bihari Napló. 1983. X. 2.
A 31-es gyorsjárat bevezetése. Hajdú-Bihari Napló. 1983. XII. 22.
- 1999 *A közlekedés átszervezése.* Hajdú-Bihari Napló. 1999. III. 18.
- 2001 *A 31-es és 32-es autóbuszvonal terve.* Hajdú-Bihari Napló. 2001. III. 1.
- 2006 *Szükség van a 2-es villamosra?* Hajdú-Bihari Napló. 2006. II. 25.

IFJ. KÁLNOKI KIS SÁNDOR

- 1999 *Debrecen Megyei Jogú Város villamos és trolibusz hálózatának továbbfejlesztése.* Kézirat. Magángyűjtemény.

NEMZETI JÁRMŰNYILVÁNTARTÁS

- 2006 *CAF URBOS 511-528.* Lásd bővebben: 36/2006. (VI. 21.) GKM. rendelet. Lásd még: http://hbweb.hu/jarmu/dkv_cafurbos3_cim.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 24.

Irodalomjegyzék

ÁCS ATTILA

2014 *Tömegközlekedési matematika: $31+32=2$.* http://iho.hu/hir/31-32-2-140302?fbclid=IwAR0yOWOagO3A3EeReH66eAMN-SfKo9rDsyr1WE7TBcyZToz_vEsGYWd6dn0 Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

BALOGH TAMÁS ZOLTÁN

2019 *BuszPANORÁMA. A debreceni autóbusz-közlekedés története 1863-2018.* Cívisporta kiadó (Magánkiadás). Debrecen. 1-152.

SZÜCS ERNŐ ZOLTÁN (Szerk.):

2004 *A debreceni kötőtpályás közlekedés 120 éve: 1884-2004.* Kiadja: DKV Debreceni Közlekedési Részvénytársaság. Debrecen. 1-96.

WIKIPÉDIA

2019 *2-es villamos. (Debrecen).* [https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_\(Debrecen\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/2-es_villamos_(Debrecen)) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 22.

Képjegyzék

A 2-ES VILLAMOS ELŐTT ÉS UTÁN... MI VÁLTOZOTT?

(é. n.) <https://www.facebook.com/derkehu/>, illetve <http://www.regionalbahn.hu/2014/02/debrecen-derke-interju.html> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A 2-ES VILLAMOS TERVE EGY BROSSÚRÁN

2006 Megjegyzés: A szerző magángyűjteményéből

A 2-ES VILLAMOS TERVEZETT ÚTVONALTÉRKÉPEI

2000-2007 Hajdú-Bihari Napló 2000-es, 2006-os és 2007-es hasábjain. Megjegyzés: A szerző magángyűjteményéből

A 31-ES AUTÓBUSZ CSÚCSFORGALOM IDEJÉN

(é. n.) Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár - Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótár

A 31-ES AUTÓBUSZ ELSŐ TÁBLÁJA EGY PANORÁMÁS IKARUS HÁTSÓ OLDALÁN

(é. n.) Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár - Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótár

A 31-ES AUTÓBUSZ ÚTVONALA

1979 Hajdú-Bihari Napló. 1979. II. 18: 14. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztése

A 31-ES BUSZ BEHARANGOZÁSA

1976 Hajdú-Bihari Napló. 1976. VII. 16.

A 31-ES BUSZ ÚJ VÉGÁLLOMÁSÁNAK BEHARANGOZÓJA

1983 Hajdú-Bihari Napló. 1983. X. 2.

A 31-ES ÉS 32-ES AUTÓBUSZVONAL TERVE

2001 Hajdú-Bihari Napló. 2001. III. 1.

A 31-ES ÉS 32-ES AUTÓBUSZ TÉRKÉPJE

2019 Forrás: Google Maps. Megjegyzés: Az ábrákat a szerző rajzolta

A 31 ÉS 32-ES BUSZ A 2-ES VILLAMOS INDULÁSA UTÁN 2014. FEBRUÁR 28-ÁN

2019 Megjegyzés: A szerző saját felvétele

A CAF 2012-ES LÁTVÁNYTERVE

2012 https://www.google.hu/imgres?imgurl=https://szon.hu/wpcontent/uploads/2013/04/caf.jpg%3Fmwfmv%3D1557525867&imgrefurl=https://szon.hu/regio/debrecen/page/133/&h=400&w=600&tbnid=Iu9NwpeNbreXFM&tbnh=183&tbnw=275&usq=K_wv4rEoZl3HK4QpneKAZwIHDPEIQ=&hl=hu&docid=HnU4aVsOcNMMwM&itg=1 A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A CAF CÉG LÁTVÁNYTERVEI DEBRECENNEK

(é. n.) <http://www.2-esvillamos.hu/galeria-az-uj-villamosok-latvanytervei-18.html> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A CÍVISBUSZ KONZORCIUM ELSŐ AUTÓJA

2009 deol.hu A letöltés ideje 2009 július 1. Megjegyzés: Az oldal 2010-ben megszűnt

A DEBRECENI CAF URBOS 3.

(é. n.) Megjegyzés: A szerző saját felvétele

A DOBERDÓ UTCAI ÁLLOMÁS 1993. JÚLIUS 28-ÁN

1993 NAGY ATTILA felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A FELMATICÁZOTT 511-ES A NAGYÁLLOMÁSON

(é. n.) Megjegyzés: A szerző saját felvétele

A KÖZLEKEDÉS ÁTSZERVEZÉSÉRŐL SZÓLÓ ÉRTEKEZÉSEK

1999 Hajdú-Bihari Napló. 1999. III. 18.

A PIROS 32-ES VONALÁN A MAN SL 222-ES TÍPUS

- (é. n.) TIBA ANDRÁS felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

A NYERTES TENDER VILLAMOSÁNAK 3 LÁTVÁNY- ÉS DESIGNTERVE

- 2012 <http://www.dehir.hu/debrecen/milyen-legyen-debrecen-uj-villamosa%E2%80%93a-dehir-hu-n-eldonthetik/2012/02/16/>, illetve <https://www.dehir.hu/debrecen/eldolt-hogy-milyen-lesz-az-uj-debrecenivillamos/2012/03/01/> A letöltések ideje: 2019. X. 22.

A TERVEZETT DEBRECENI TROLIBUSZVONALAK TÉRKÉPE

- (é. n.) Forrás: DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilm-tár

ARC V187-ES AUTÓBUSZ

- (é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. Lásd bővebben: <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

AZ 1-ES VILLAMOS ÉS A 31-ES AUTÓBUSZ EGYÜTTÁLLÁSA

- 1980 NAGY ENDRE felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

AZ ÁTADÁS NAPJA

- 2014 MOLNÁR PÉTER felvétele. A letöltés ideje: www.haon.hu/het-vonal-volt-szerdatol-mar-ketto-van/2490202 A letöltés ideje: 2014. II. 26.

AZ ELSŐ LÁTVÁNYTERVEK A CAF VILLAMOSÁRÓL ÉS A KÉSŐBB VESZTES ANSALDOBREDA VILLAMOSTÍPUSRÓL

- (é. n.) Megjegyzés: A szerző saját gyűjteményéből

AZ IKARUS 260-AS AUTÓBUSZ GC-77-63-AS RENDSZÁMMAL

1977 LOVÁSZ GYÖRGY felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a

Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

AZ IKARUS 280-AS AUTÓBUSZ A 31-ES JÁRATON

1978 LOVÁSZ GYÖRGY felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

AZ IKARUS 280-AS AUTÓBUSZ 31-ES VISZONYLATTAL A NAGYTEMPLOM ELŐTT

(é. n.) Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár - Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótár

AZ UTOLSÓ 31-ES TISZTELET JÁRAT VOLT, AZ ÉRDEKLŐDŐK EMLÉKJEGGYEL UTAZHATTAK

(é. n.) <https://www.facebook.com/derkehu/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

AZ ÜNNEPSÉGRE FELDÍSZÍTETT 511-ES VILLAMOS ÉS ENNEK MATRICÁJA

(é. n.) Megjegyzés: A szerző saját felvétele, illetve <https://www.facebook.com/derkehu/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

BALESET AZ ÚJ VILLAMOSSAL

(é. n.) <https://www.dehir.hu/bulvar/egy-uj-villamos-karambolozott-egy-autosal-debrecenben/2014/03/20/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

CAF URBOS 3 VILLAMOSOK ÁLLOMÁNYLISTÁJA

(é. n.) http://hbweb.hu/jarmu/dkv_cafurbos3_cim.htm A letöltés ideje: 2019. X. 22.

CAF VILLAMOSOK AZ ÚJ REMIZBEN

(é. n.) GARA KÁLMÁN felvétele. http://www.2-esvillamos.hu/files/userfiles/File/SAM_6939.JPG A letöltés ideje: 2019. X. 22.

DEBRECENNEK KÉT HALÁLKANYARJA VOLT. EGYIK A CSAPÓ UTCÁN A MÁSIK PEDIG A NAGY-
TEMPLOM ELŐTT

(é. n.) TIBA ANDRÁS felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

DEBRECEN LAKOSAINAK BEMUTATJÁK AZ 511-ES VILLAMOST

(é. n.) Megjegyzés: A szerző saját felvételei

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS VILLAMOS ÉS TROLIBUSZ HÁLÓZATÁNAK TOVÁBBFEJLESZTÉSE

1999. IFJ. KÁLNOKI KIS SÁNDOR ételeimagángyűjteménye. A szerző saját felvétele

DEBRECEN VILLAMOS-VONALAI NAPJAINKBAN

(é. n.) https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/98/Debrecen_villamosh%C3%A1ll%C3%B3zata.png/800px-Debrecen_villamosh%C3%A1ll%C3%B3zata.png A letöltés ideje: 2019. X. 22.

EMLÉKJEGYET OSZTOGATÓ DIÁKOK, ÉS A 2-ES VILLAMOS EMLÉKJEGYE

(é. n.) Megjegyzés: A szerző saját felvételei. Az emlékjegyet tekintetében lásd még: <https://jarmupark.files.wordpress.com/2016/11/jc3a1rmc5b1park.jpg?w=640&h=472> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

ÉLETKÉPEK A VILLAMOSVONAL ÉPÍTÉSÉBŐL

(é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

FÉNYVILLAMOS ADVENTKOR

(é. n.) <https://i.ytimg.com/vi/PwpRrlRwXmU/maxresdefault.jpg> illetve <https://www.youtube.com/watch?v=PwpRrlRwXmU> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

FÖLDGÁZ ÜZEMŰ AUTÓBUSZOK 1993. ÁPRILIS 14-ÉN

- 1993 NAGY ATTILA felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

IKARUS 260-AS AUTÓBUSZ LÁTHATÓ

- (é. n.) NAGY ATTILA felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

IKARUS 280-AS AUTÓBUSZOK A 2000-ES ÉVEKBEN

- (é. n.) ISTVÁNFI PÉTER felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

IKARUS 280-AS AUTÓBUSZOK A 2000-ES ÉVEKBEN

- (é. n.) TIBA ANDRÁS felvétele. Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

IKARUS 280-AS ÉS 284-ES BUSZOK KÉPEK HAJTÓ BÁLINT FOTÓJÁBÓL

- (é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

IKARUS 284-ES AUTÓBUSZ A 31-ES VONALON 1987-BEN

- (é. n.) Lásd bővebben: A Volán 6. sz. vállalat és a Hajdú Volán egykori járművei nevű Facebook oldal <https://www.facebook.com/hajduvolanikarus/> illetve <http://iho.hu/hir/31-32-2-140302> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

MAN SG 263-AS AUTÓBUSZ

(é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

NEOPLAN N4021-ES BUSZ

(é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

RÁBA PREMIER 291-ES BUSZ

(é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

RÉSZLETEK A HAJDÚ-BIHARI NAPLÓ 31-ES JÁRATRA VONATKOZÓ CIKKEIBŐL

1983 Hajdú-Bihari Napló. 1983. XII. 22.

„*SIC TRANSIT GLORIA MUNDI*” AVAGY „ÍGY MÚLIK EL A VILÁG DICSŐSÉGE” CAF VILLAMOSOK HIÁNYOS FŐNIXMADÁRRAL

(é. n.) RIPPEL FERENC felvétele. Lásd még: Villamosok/Trams facebook oldalon. <https://www.facebook.com/groups/224429124327668/> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

„*SIC TRANSIT GLORIA MUNDI*” AVAGY „ÍGY MÚLIK EL A VILÁG DICSŐSÉGE” CAF VILLAMOSOK FŐNIXMADÁR NÉLKÜL

(é. n.) A szerző saját felvétele.

SOLARIS URBINO 18-AS BUSZ

(é. n.) HAJTÓ BÁLINT felvétele. <http://hbweb.hu/fg/fg03181/index.htm> A letöltés ideje: 2019. X. 22.

„SZÜKSÉG VAN A 2-ES VILLAMOSRA?”

2006 Hajdú-Bihari Napló. 2006. III. 25.

VOLVO B9LA ALFA CÍVIS 18.

2014 dehir.hu A letöltések ideje: 2019. X. 22.

III. FEJEZETEK DEBRECEN VÁROSTÖRTÉNETÉBŐL

Balogh László

BALOGH LÁSZLÓ

ISMERETLEN UTCANEVEK A XVIII. SZÁZADI DEBRECENBEN

Érdekes adatok kerülnek elő családfakutatás közben. Az internet korszakában szerencsére már nem szükséges elutazni vagy elsétálni az anyakönyv vagy más irat, illetve levéltári forrás őrzési helyére sem, hiszen napjainkban sokszor már otthon a fotelből is kényelmesen tudunk kutatni. Így került fel a sokunk által már ismert mormon adatbázis közé az 1552-1852. közé keltezett úgynevezett „Feudáliskori összeírások”¹ amelyek vizsgálata során a korabeli adóösszeírások között olyan értékes adatok kerültek elő, amik jelentősen bővítik Debrecen város történeti utcanévkataszterét. Két fontos, számunkra eddig behatóbban nem vizsgált terület, avagy megtelepedés utcanevei kerültek felszínre, amelyeket persze lokalizálni is kellett.

1. Ismeretlen utcanevek a Varga utcai kerületben 1757-ben

Az egyik ilyen ősi halmaztelepülés a volt Belsőboldogfalva vagy ahogyan még emlegették Boldogasszonyfalva, Boldogfalva illetve Torna – amelynek első lejegyzése 1282-ből maradt ránk. Lássuk, Zoltai Lajos miként emlékszik meg erről a településről: *„Eleinte Thurna. Villa juxta (de)Brecen. Villa Sancte Virginis. Boldogazonfalva. Boldogfalva. Régi írás szerint, mint küszöb a háznak, úgy épült elibe Debrecennek... A pápai tizedjegyzék (1332-1337 között) egyszer Ecclesia Beatae Virginis de Brecen, máskor Villa juxta Brecen (így), ismét más esztendőben Villa beatae Virginis néven említi.*

A XV. században Boldogfalva birtokosai között a Hunyadi, Rozgonyi, Szepesi családokat találjuk. Sőt, e falu határában Dózsa nádor unokáinak jóvoltából a debreceni Szent András templomnak is volt erdeje. Debrecen már 1577-ben vásárolt örökös joggal Boldogfalvá-

---

¹ <https://www.familysearch.org/> Feudáliskori összeírások 1552-1852. Authors: Hajdú megye (Magyarország). Adóhivatal (Main Author) Format: Manuscript/Manuscript on Film. Language: Hungarian, Latin, German. Publication: Budapest, Hungary: Filmre vette a Genealogical Society of Utah, 1987. Physical: 79. mikrofilmtekercs; 35 mm.

*ban egyrészt Szilágyszegi Pálné Pribék Évától. Majd 1581-1650. között elébb zálogjogon, a többi hat részt is megszerezte többnyire leányági Szepesi utódoktól. Ekkor még lakott helység; de már csak tengődik, sőt agonizál. Meghatottság nélkül, spártai rövidséggel írja róla 1657-ben a városi jegyzőkönyvi Boldogfalva magától elpusztult.”*²

A zegzugos utcák térképi ábrázolásánál – már amelyek ránk maradtak –, nem jelöltek egy közterületnevet sem, esetleg csak a szóban forgó városrész ÉK-DNY-i határán húzódó Félszer Varga utcát jegyezték fel, amelyet viszont a XIX. század közepe táján már Tímár utcaként emlegettek.³

A városrész az 1811. április 3-i tüzvészben teljesen leégett. A város vezetői ekkor határozták el, hogy a szűk sikátorokat illetve a leégett ócska házakat és azok telkeit felszámolják, hogy új utcákat és mérnöki pontossággal kimért egyforma telkeket alakítsanak ki. Így alakultak ki ezen a területen a Cser, Bárány, Kereszt, majd Bánk utcák, amelyek 1899-től a Vígkedvű Mihály, Teleki, Haláp utcaneveket kapták.⁴ E szabályos kialakítású városrész egy séges szerkezetét a XX. század utolsó negyedében megkezdett városfejlesztési tervek rombolták szét, keresztülvágva így ezt a területet a mai észak-dél irányú Sumen utcával. A városrészben ekkor jelentek meg a korszerű paneltechnológiával épült lakóházak tömegei. Régi XVIII-XIX. századra keltezhető házakat így már csak elvétve, az egykori Félszer Varga, későbbi Tímár utca vonalán találunk.

Térjünk vissza a családfa-adatbázist tartalmazó honlapon talált 1757. évi adóösszeíráshoz. Az adószedők a taxa összeszedése során pontosan feljegyezték az adófizető nevét, foglalkozását, a telek nagyságát, a rajta található épület minőségét, a tulajdonos állatait, és kertjét, és házról házra járva gondosan leírták az általuk ismert utca, vagy köz nevét! Így maradt ránk számos olyan közterületi elnevezés, amelyek ezidáig ismeretlenek voltak, és a házak számának figyelembevételével magát az útvonalat követve, be is azonosíthatók ezek a ránk maradt elnevezések.

² ZOLTAI LAJOS 1925: 34-35.

³ MNL. HBML. DvT. 219., BALOGH LÁSZLÓ 2007: 123., 283., 400. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utca-program/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

⁴ MNL. HBML. DvT. 86., DvT. 219., DvT. 258., illetve BALOGH LÁSZLÓ 2007: 43-44., 84., 152-153., 204., 395-396., 436. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utcaprogram/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

Varga utca ⁵

I. tized

- 1. Napkeleti sor**
- 2. Anna utca északi sor**
- 3. Anna utcán déli sor**
- 4. T. P. Piarista ... házaik**
- 5. Nagy Varga utca napkeleti sor, északról délre menvén**
- 6. Napnyugoti sor délről észak felé menvén**
- 7. Déli sor napkeletről napnyugatra menvén**
- 8. Sánta közön északi sor napnyugat felül napkeletre menvén**

II. tized

- 1. Anna utcán, északi soron**
- 2. Kandián déli sor**
- 3. Napkeletről, az Anna utcai kapu előtt az utca nyelvén**
- 4. Bihari köz észak oldal**
- 5. Festő kút utcáján napnyugoti soron**
- 6. Serfőző utca napkeleti soron**

III. tized

- 1. Felső Varga utca napkeleti sor**
- 2. Kápolnási köz északi soron**
- 3. Napkeleti sor**
- 4. Felső Varga utca nap nyugoti soron**

---

⁵ MNL. HBML. IV. A. 1013/II. C. 355-379., továbbá <https://www.familysearch.org/> DGS: 008305555., Film: 1729071. 656-668.

IV. tized

- 1. Várad utca napkeleti soron Sánta köz felé**
- 2. Várad utcáruul ... Varga utcára által járó köz északi soron**
- 3. Derék Varga utca azon köztul fogva napnyugoti sor az árok allyáig**
- 4. Kápolnási közön déli sor Serfőzőig**
- 5. A Serfőzőtül kezdvén**

V. tized

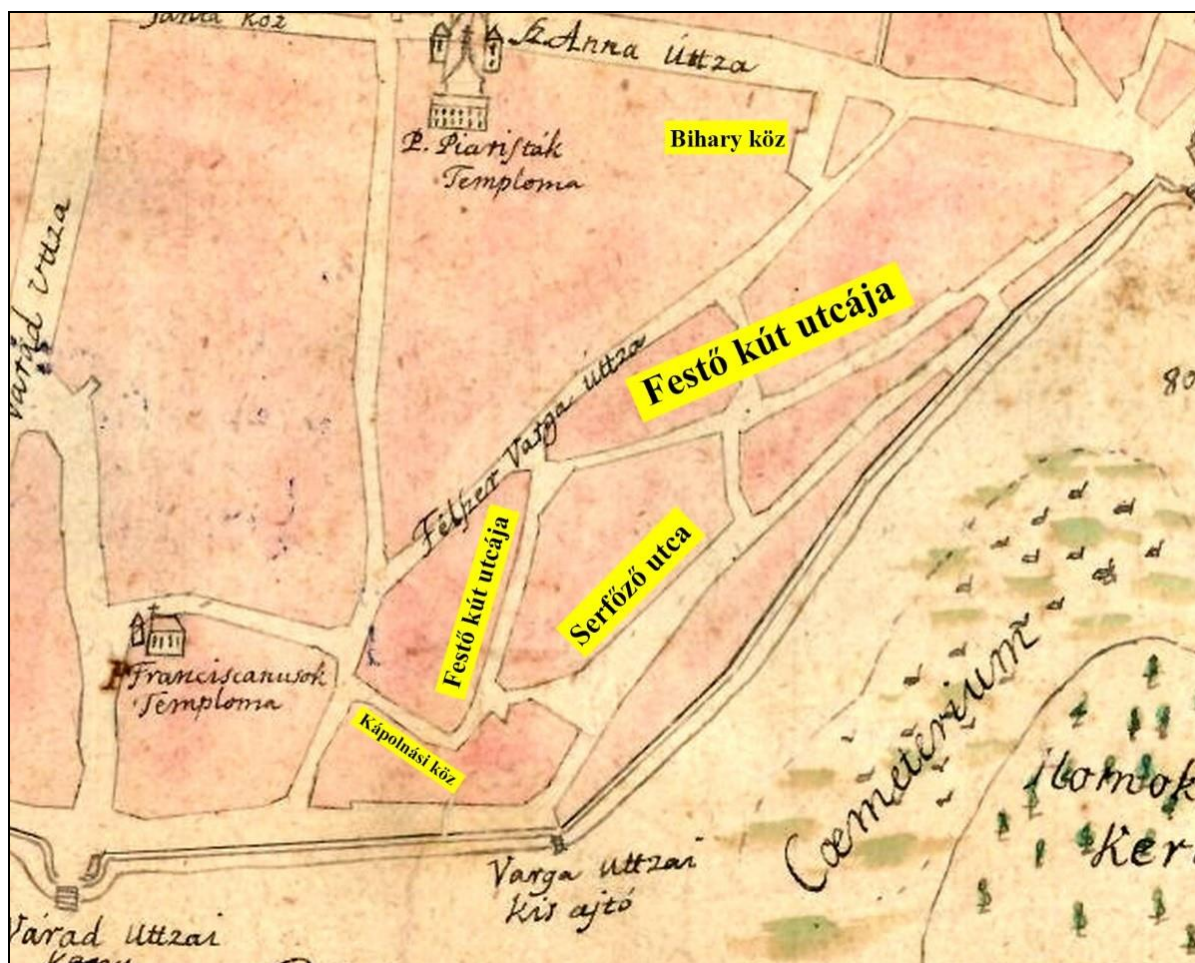
- 1. Ötödik tized – bővebben nem részletezik**

Város árkán kívüli övezet

- 1. Kapun kívül kunyhósok**
- 2. Cigányok**

Ennek alapján a következő térkép készült az ősi Boldogfalváról az immár beazonosított utcanevekkel. Információt kapunk arról, hogy a településen volt egy serfőzde – Serfőző utca –, egy kis köz vezetett a ferencesek zárdájához – Kápolnási köz –, amelyet valószínűleg az itt lakó Kápolnásy Mihályról, vagy annak családjáról, nevezhettek el.

Külön érdekesség – és ezzel megerősítést is nyert –, hogy ezen a területen valóban laktak tímárok, akik cserzéssel készítették ki a bőrt – nem véletlen tehát ebben a városrészben a későbbi Tímár és Cser utca elnevezés. További figyelemre méltó adat, hogy a szóban forgó negyedben kékfestő iparosok is éltek, akik a vászon színezéséhez valamiféle mélyebb „mencét” vagy, ahogy a XVIII. század közepe táján Debrecenben hívták, festőkutat használtak.

1. kép Debrecen 1752-es várostérképe – Varga utcai városrész, az 1757-es adóösszeírásban rögzített utcanevek feltüntetésével ⁶

2. Ismeretlen utcanevek a Czegléd utcai kerületben 1757-ben

Ugyanilyen érdekes utcaneveket találtunk az ősi Debrecen falvának területén is. Zoltai Lajos eképpen emlékezett meg a településről: „Debrecen (a legrégibb följegyzések szerint: Debrezun, Debruchuri, Villa de Broten. de Brecen. Debrecench possessio. Debrechen. Debreczen. Civitas Debrechen). Két templomáról, két monostoráról és legalább is öt kápolnájáról van tudomásunk, részben csak sejtelmünk.” ⁷ Első okleveles említése 1235-ből származik, legko-

⁶ OSZK. TK. 107. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztésében

⁷ ZOLTAI LAJOS 1925: 21.

rábbi lakosai pedig a mai Domb-Monti ezredes utcák által közrefogott kisebb dombon, magaslaton telepedhettek meg.

Szerencsénkre szintén 1757-ből fellelhető a Burgundia utca környékének összeírása is, amely úgyszintén ezidáig ismeretlen utcanevek sorát tartalmazza!

Czegléd utca ⁸

I. tized

- 1. Miskolci közön napkeleti soron**
- 2. Ismét derék Cegléd utcán északi soron**
- 3. Az őrző háztól kezdvén a kis ajtó felé déli soron, mely utca neveztetik**
- 4. Napkeleti sor**
- 5. Kandia köz napkeleti sor**
- 6. Kandián napnyugati sor**
- 7. Derék Cegléd utca déli sor**

II. tized

- 1. Burgundia utca napnyugati sor**
- 2. Burgundián déli sor**
- 3. Halasi közön Burgundián napkeleti soron**
- 4. Halasi köz napnyugati sor**
- 5. Burgundián déli sor**
- 6. Burgundián Tolnai közön napnyugati soron**
- 7. Tolnai köz napkeleti sor**
- 8. Észak Burgundia Forgács közön**
- 9. Forgács közön déli soron**

---

⁸ MNL. HBML. IV. A. 1011/t. 4. DvÖ. 17. 139-177. továbbá <https://www.familysearch.org/> DGS: 008305551., Film: 1729067. 589-609.

10. Burgundia északi sor
11. Burgundián Szitás közön déli soron
12. Szitás köz északi sor
13. Napnyugati sor

III. tized

1. Félszer Cegléd déli sor
2. Bernát köz napnyugati soron
3. Bernát köz napkeleti soron
4. Déli soron Csapó utcai kapu felé
5. Madarász közön napnyugati soron
6. Madarász közön napkeleti soron
7. Déli soron Csapó utcai kapu felé
8. Kövises utca napnyugati sor
9. Oláh utca napnyugati sor
10. Burgundiának észak felől való végén napkeleti sor
11. Oláh utca napnyugati sor

IV. tized

1. Oláh utca napkeleti sor

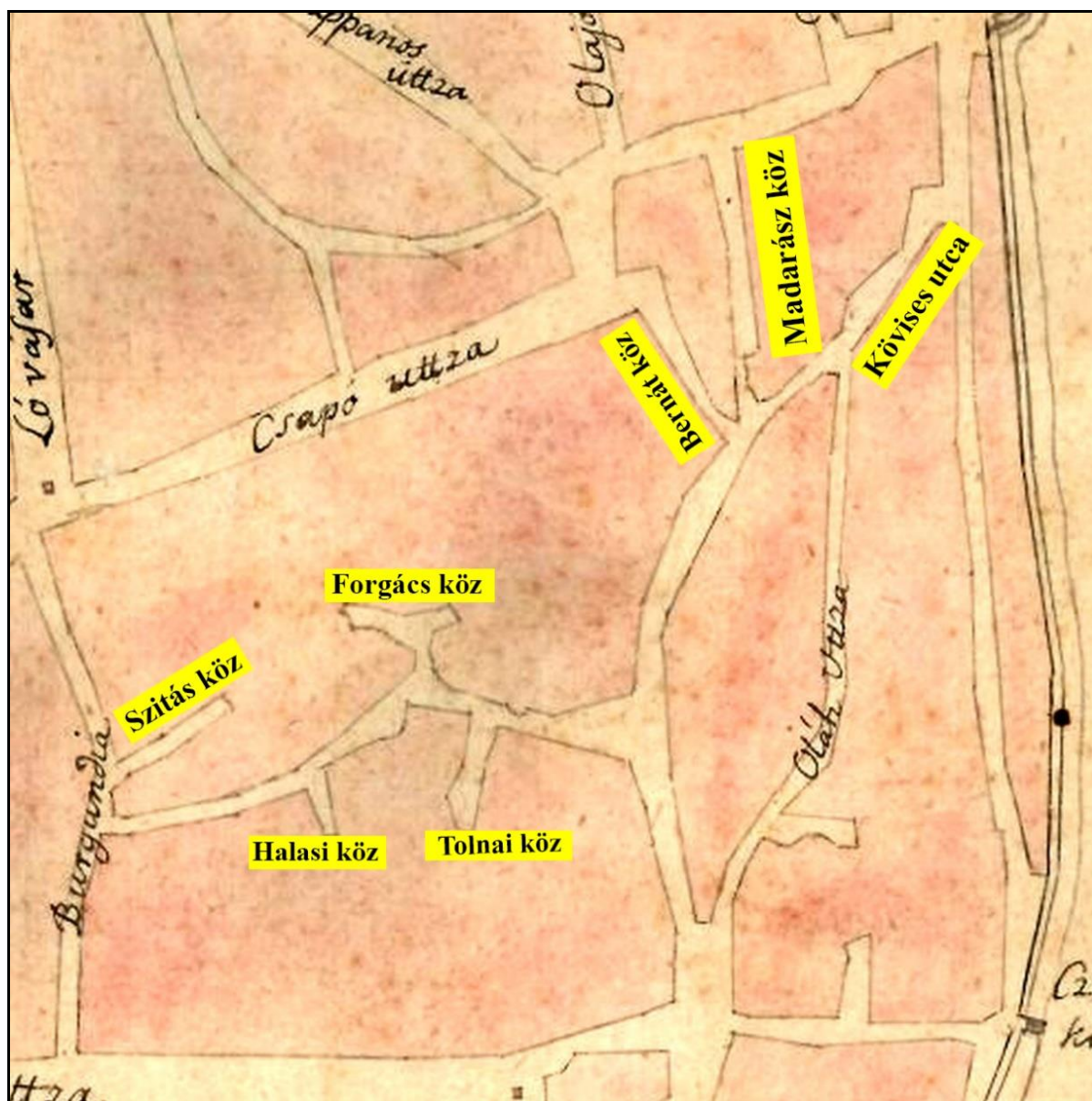
...⁹

A Cegléd utcai kerület közei, sikátorai és zsákutcái nevüket jobbra voltaképpen az ott lakó módosabb lakókról kaphatták, bár a Kövises utca elnevezése valószínűleg inkább a közterület jellegére – kövises avagy kavicsos, köves –, utalhatott.

---

⁹ Megjegyzés: Az adóösszeírás mivel az nem tartalmazza a Cegléd utca V. tizedére vonatkozó adatsorokat valamint további, a városrész árkon kívül elhelyezkedő területeit érintő tájékoztatást sem ad, hiányosnak tekinthető

Mint látjuk tehát nem csak a térképek, hanem az anyakönyvek között megbúvó adó- és más összeírások is rejthetnek még kincseket, amellyekkel a korabeli Debrecen életébe kaphatunk bepillantást.

2. kép Debrecen 1752-es várostérképe – Czegléd utcai városrész, az 1757-es adóösszeírásban rögzített utcanevek feltüntetésével ¹⁰

¹⁰ OSZK. TK. 107. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztésében

Forrásjegyzék

FAMILYSEARCH

- 1987 *Feudáliskori összeírások 1552-1852.* Authors: Hajdú megye (Magyarország). Adóhivatal (Main Author) Format: Manuscript/Manuscript on Film. Language: Hungarian, Latin, German. Publication: Budapest, Hungary: Filmre vette a Genealogical Society of Utah, 1987. Physical: 79. mikrofilmtekercs; 35 mm. Lásd még: <https://www.familysearch.org/search/catalog/597977?availability=Family%20History%20Library> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.

HATÁROZATOK

- 1898 *53/1899-es Bizottsági Közgyűlési Határozat.* A Bánk, Haláp, Teleki és Vígkedvű Mihály utcákra vonatkoztatva

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

- 1757 SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város Számvevősege Hadiadó kivetési könyvek. 1752-1753., 1757-1758.* Jelzet: IV. A. 1013/II. C. 355-379. A Varga utcára vonatkoztatva. Lásd még: [https://www.familysearch.org/DGS: 008305555., Film: 1729071. 656-668. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-7Q6M?i=655&cat=597977](https://www.familysearch.org/DGS:008305555, Film: 1729071. 656-668. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-7Q6M?i=655&cat=597977) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.
- 1757 SZERZŐ ISMERETLEN: *Városi összeírások 1744-1757.* Jelzet: IV. A. 1011/t. 4. DvÖ. 17. 139-177. A Czegléd utcára vonatkoztatva. Lásd még: [https://www.familysearch.org/DGS: 008305551, Film: 1729067. 589-609. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-ZJH8?i=588&cat=597977](https://www.familysearch.org/DGS:008305551, Film: 1729067. 589-609. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-ZJH8?i=588&cat=597977) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.
- 1810 SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város térképe.* (A város déli részének sővényen belüli területe.) Jelzet: DvT. 86.

- 1812 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. (A Cser és Félszer Varga utcák közötti területen fekvő házhelye térképe.) Jelzet: DvT. 258.
- (é. n.) Valamikor 1842-1860. között. SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város térképe*. Jelzet: DvT. 219.

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

- 1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107.

Irodalomjegyzék

BALOGH LÁSZLÓ

- 2007 *Debrecen város utcanévkatasztere*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. In: RADICS KÁLMÁN (Sorozatszerk.): Debrecen. 1-536. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utcaprogram/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

ZOLTAI LAJOS

- 1925 *Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI-XV.-ik századokban*. A gróf Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottsága közleményeinek I. pótfüzerte. Kiadja a „Méliusz” Könyvkereskedés Könyvkiadó-vállalata. Debrecen Szabad Királyi Város és Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. 1926. 1-80.

Képjegyzék

DEBRECEN 1752-ES VÁROSTÉRKÉPE – CZEGLÉD UTCAI VÁROSRÉSZ, AZ 1757-ES ADÓÖSSZEÍRÁSBAN RÖGZÍTETT UTCANEVEK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2019 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107. Részlet, a szerző saját szerkesztésében

DEBRECEN 1752-ES VÁROSTÉRKÉPE – VARGA UTCAI VÁROSRÉSZ, AZ 1757-ES ADÓÖSSZEÍRÁSBAN RÖGZÍTETT UTCANEVEK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2019 A letöltés ideje: 2017. VII. 26. KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107. Részlet, a szerző saját szerkesztésében

IV. FEJEZETEK A DEBRECENBEN MEGRENDEZETT
HUNGARIA NOSTRA KONFERENCIA ELŐADÁSAIBÓL

Dr. Horváth Péter

Gellér Ferenc

Gábor István

DR. HORVÁTH PÉTER

ADALÉKOK DEBRECEN XVIII. SZÁZADI VÁROSTÉRKÉPÉNEK ÚJRADATÁLÁSÁHOZ

Debrecen első ismert részletes várostérképét – amelyen már nem csak az utcák, és az azok által körülzárt tömbök, hanem az egyes telkek és épületek is láthatók – hosszú idő óta egyes források 1771-re, míg mások 1772-re keltezik, és nagy általánosságban feltételezhető készítőjeként Kováts Györgyöt nevezik meg.¹

1. kép Az András templom és környéke. Részlet a DvT. 34-es jelzetű XVIII. századi térképről²

¹ Lásd bővebben az 1771-es keltezés tükrében: ZOLTAI LAJOS 1925: 19., 26., 33., SÁPI LAJOS 1972: 9-12., 34-35., 116-120., SÁPI LAJOS 1981: 70., 74-75., 78., BORSY ZOLTÁN 1984: 25., MÓDY GYÖRGY 1984: 101., 103., 616., valamint az 1772-es datálás fényében: KOMORÓCZI GYÖRGY 1972: 26., 204., 208., 220., GAZDAG ISTVÁN 1982: 121.

² MNL. HBML. DvT. 34. részlet. Megjegyzés: Saját szerkesztés

Ha azonban alaposabban szemügyre vesszük a szóban forgó atlaszt, láthatjuk, hogy sem év-számmal sem szignatúrával nem látták el. Joggal merülhet fel tehát bennünk a kérdés: a cívis-város mely korból származó lenyomatát őrizte meg ez a térkép, amely a helytörténeti kutatás számára megkerülhetetlen?

1. Történeti áttekintés

Meglepő, de nem újkeletű feltételezés az, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár állományában őrzött DvT. 34-es jelzettel ellátott mű 1771. körüli keltezésű, kutatásaink során ugyanis előke-rült egy Liszkay Sámuel által jegyzett 1827-es résztérkép is, amely egyértelműen, két helyen is 1771-re datálja az egykori felmérést.

2. kép A Hatvan utca és Pap tava környékén elterülő telkek rajzi időrendi változásban. Liszkay Sámuel már 1827-ben is egyértelműen 1771-re helyezi a korábbi, általa is felhasznált részletes várostérkép felmérésének idejét³

³ LISZKAY SÁMUEL 1827. MNL. HBML. DVT. 1073. Megjegyzés: Saját szerkesztés

Nem véletlen tehát, hogy hosszú időn át ez a dátum forgott közszájon, többek között talán azért, mert éppen ezidőtájt, 1772-re tehető a város lakosságának átfogó összeírása is.⁴ Ezek alapján pedig az utókor egyértelműen ehhez kötötte az atlasz létrejöttét, mindattól függetlenül, hogy azt nem látták el sem dátummal sem pedig aláírással.

Tény, és nem is vitatjuk, hogy a szóbanforgó lajstromhoz felhasználhatták a térképet, alapvető feltevésünk azonban az, hogy egy ilyen méretű átfogó felmérést a XVIII. században véghezvinni, majd papírra is vetni nem lehetett rövid időintervallumú feladat. Mindazonáltal éppen ezért az is igaz, hogy egy részletes térkép az adott korban mire elkészült, már nem volt teljesen egzaktnak tekinthető, hiszen amíg feldolgozták a felmérés adatait és megrajzolták az atlaszt nem állt meg az élet, elpusztultak házak, és minden bizonnyal újak is épültek... egyébiránt nincs ez másképpen napjaink térinformatikai rendszereivel sem, tudásunk tehát mindenkor csakis hozzávetőleges lehet...

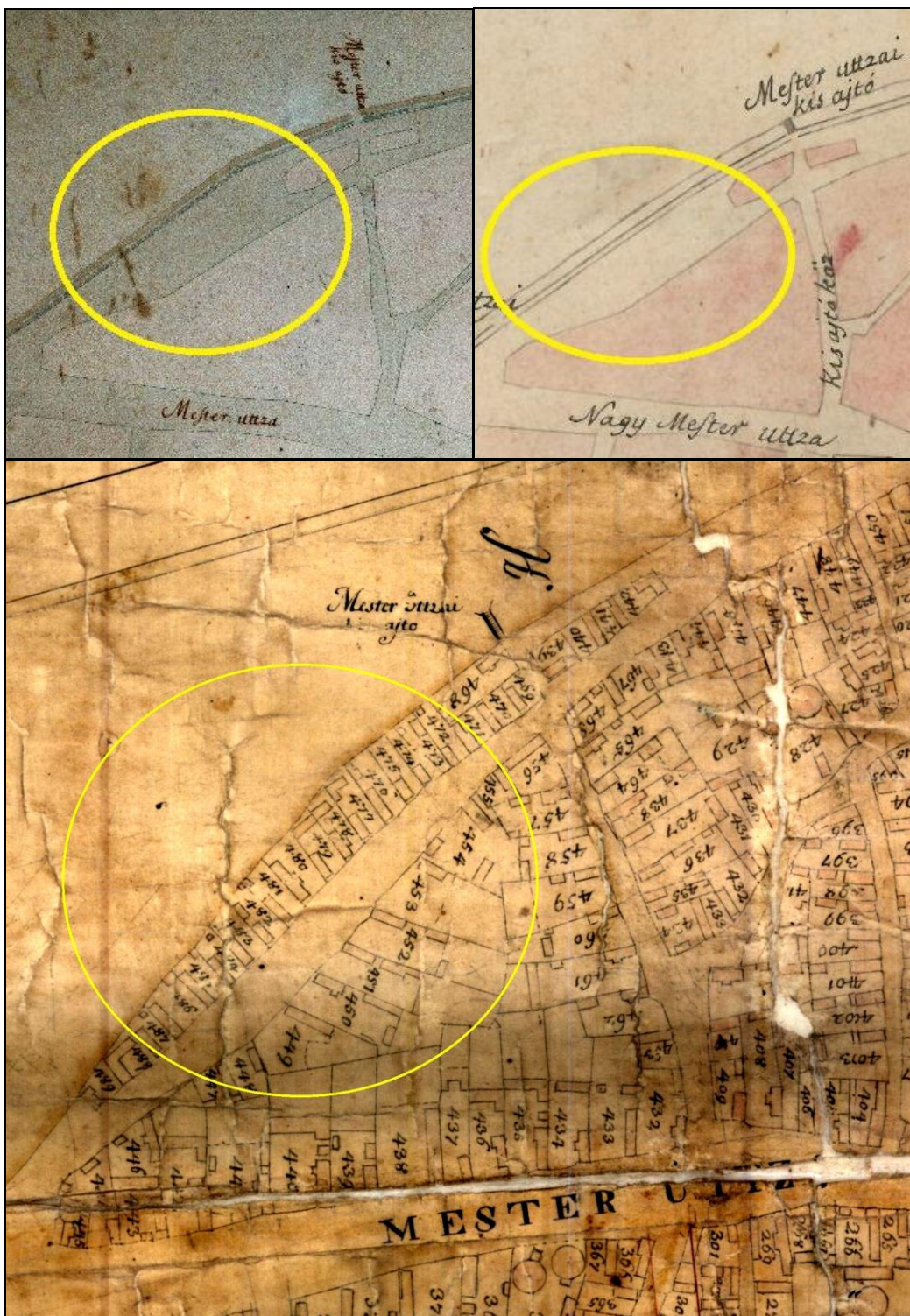
2. A térkép keletkezésének időintervallumához

Amennyiben összevetjük a város 1750-es, illetve 1752-es térképét – mindkét esetben Kovács György alkotásáról van szó – látható, hogy egymáshoz viszonyítva nincs jelentős változás. A település belső magjának mai Honvéd, Mester és Csemete utca környéki szakasza, annak is a város árkához közelebb fekvő tömbje ekkortájt még nem épült be teljesen, míg a DvT. 34-es jelzetű térképen már bővebb, a maihoz hasonló beépítés látható!⁵ Mindez azt bizonyítja tehát, hogy a vizsgált rajz mindenképpen csak és kizárólag 1752. után keletkezhetett, ez azonban még nem tisztázza teljesen a keletkezés 1771. előtti voltát.

Éppen ezért más irányból is megközelítettük a kérdéskört, és lajstromoztuk a DvT. 34-es jelzetű térkép valamennyi számozott portáját, amit összevetettünk a már említett és pontosan keltezett 1772-es átfogó népösszeírással, amely szerencsénkre szintén végigköveti a porták számozását és ez a hiánytalan irat pontosan kitér a város mind a hat kerületére, azokon belül pedig mind az öt tizedre, amelyekre egykor a városmagot felosztották. Sőt! Az irat listázza

⁴ MNL. HBML. IV. A. 1011/. v. 2.

⁵ KOVÁCS GYÖRGY 1750. MNL. HBML. DvT. 2., valamint KOVÁCS GYÖRGY 1752. ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR NÖVEDÉKNAPLÓ. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

3-5. kép Az 1750-es (balra fent) és az 1752-es (jobbra fent) atlaszokon még nincs beépítve a mai Honvéd utca egykori árokhoz közelebb eső szakasza, míg a DvT. 34-es jelzetű térképen már ott sorakoznak a porták ⁶

⁶ KOVÁTS GYÖRGY 1750. MNL. HBML. DvT. 2., KOVÁTS GYÖRGY 1752. ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR NÖVEDÉKNAPLÓ. 1954. B 2864. sz. M?P. 65., valamint MNL. HBML. DvT. 34. részlet. Megjegyzés: Saját szerkesztés

az úgynevezett taksás, vagy más néven „hóstáti” városárkon kívül fekvő, újabb, ekkortájt amolyan megtúrt portáknak tekinthető házhelyeket is, amelyeknek az 1752-es térképen még híre hamva sincs! Vessük most össze a népszerűségi adatokat a térkép portáinak számával!

	Tized	Porták számozása	Porták darabszáma
Piacz utca kerülete összeírásban: 438. → ----- térképen: 421.	I.	1-89.	89.
	II.	90-177.	88.
	III.	178-246.	69.
	IV.	247-325.	79.
	V.	326-428.	103.
	Hóstát	1-8. 1, 2.	8 + 2.
Czegléd utca kerülete összeírásban: 473. → ----- térképen: 444.	I.	1-101.	101.
	II.	102-192.	91.
	III.	193-283.	91.
	IV.	284-384.	101.
	V.	385-461.	77.
	Hóstát	1-12.	12.
Sz. Anna utca kerülete összeírásban: 473. → ----- térképen: 447.	I.	1-85.	85.
	II.	86-190.	105.
	III.	191-292.	102.
	IV.	293-365.	73.
	V.	366-458.	93.
	Hóstát	1-8., 1-3., 1-4.	15.
Hatvan utca kerülete összeírásban: 522. → ----- térképen: 489.	I.	1-96.	96.
	II.	97-223.	127.
	III.	224-312.	89.
	IV.	313-393.	81.
	V.	394-505.	112.
	Hóstát	1-15., 1-2.	17.
Csapó utca kerülete összeírásban: 468. → ----- térképen: 448.	I.	1-67.	67.
	II.	68-177.	110.
	III.	178-267.	90.
	IV.	268-351.	84.
	V.	352-456.	105.
	Hóstát	1-7., 1-5.	12.
Péterfia utca kerülete összeírásban: 463. → ----- térképen: 446.	I.	1-91.	91.
	II.	92-164.	73.
	III.	165-268.	104.
	IV.	269-363.	95.
	V.	364-459.	96.
	Hóstát	1-4.	4.
összeírásban: 2837. DVT 34-en: 2695.			

Piacz kerületében:

Térképen: 421 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 428 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 7 számozott porta a sövényen belül

.....
+ Taksás telkek: 1-8-ig

1-2-ig

-----
10 számozott taksás porta a sövényen kívül

Czegléd kerületében:

Térképen: 444 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 461 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 17 számozott porta

.....
+ Taksás telkek: 1-12-ig

-----
12 számozott taksás porta a sövényen kívül

Szent Anna kerületében:

Térképen: 447 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 458 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 11 számozott porta

.....
+ Taksás telkek 1-8-ig

1-3-ig

1-4-ig

-----
15 számozott taksás porta a sövényen kívül

Hatvan kerületében:

Térképen: 489 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 505 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 16 számozott porta a sövényen belül

.....
Taksás telkek: 1-15-ig

1-2-ig

-----
17 számozott taksás porta a sövényen kívül

Csapó kerületében:

Térképen: 448 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 456 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 8 számozott porta a sövényen belül

.....
Taksás telkek: 1-7-ig

1-5-ig

-----
12 számozott taksás porta a sövényen kívül

Péterfia kerületében:

Térképen: 446 számozott porta a sövényen belül

Összeírásban: 459 számozott porta a sövényen belül

Különbség: 13 számozott porta a sövényen belül

.....
Taksás telkek: 1-4-ig

-----
4 számozott taksás porta a sövényen kívül

Összesítve:

Az összeírásban a sövényen belül: 2767 számozott porta szerepel

A térképen a sövényen belül: 2695 számozott porta szerepel

Különbség a sövényen belül: **72 számozott porta**

Plusz:

Az összeírásban további 70 számon tartott Taksás házhely szerepel!

Az összeírásban tehát: 2837 számon tartott portát vettek lajstromba a hóstáttal együtt

A térképen pedig: 2695 számozott portát tüntettek fel ⁷

A különbség: **142 porta!!!**

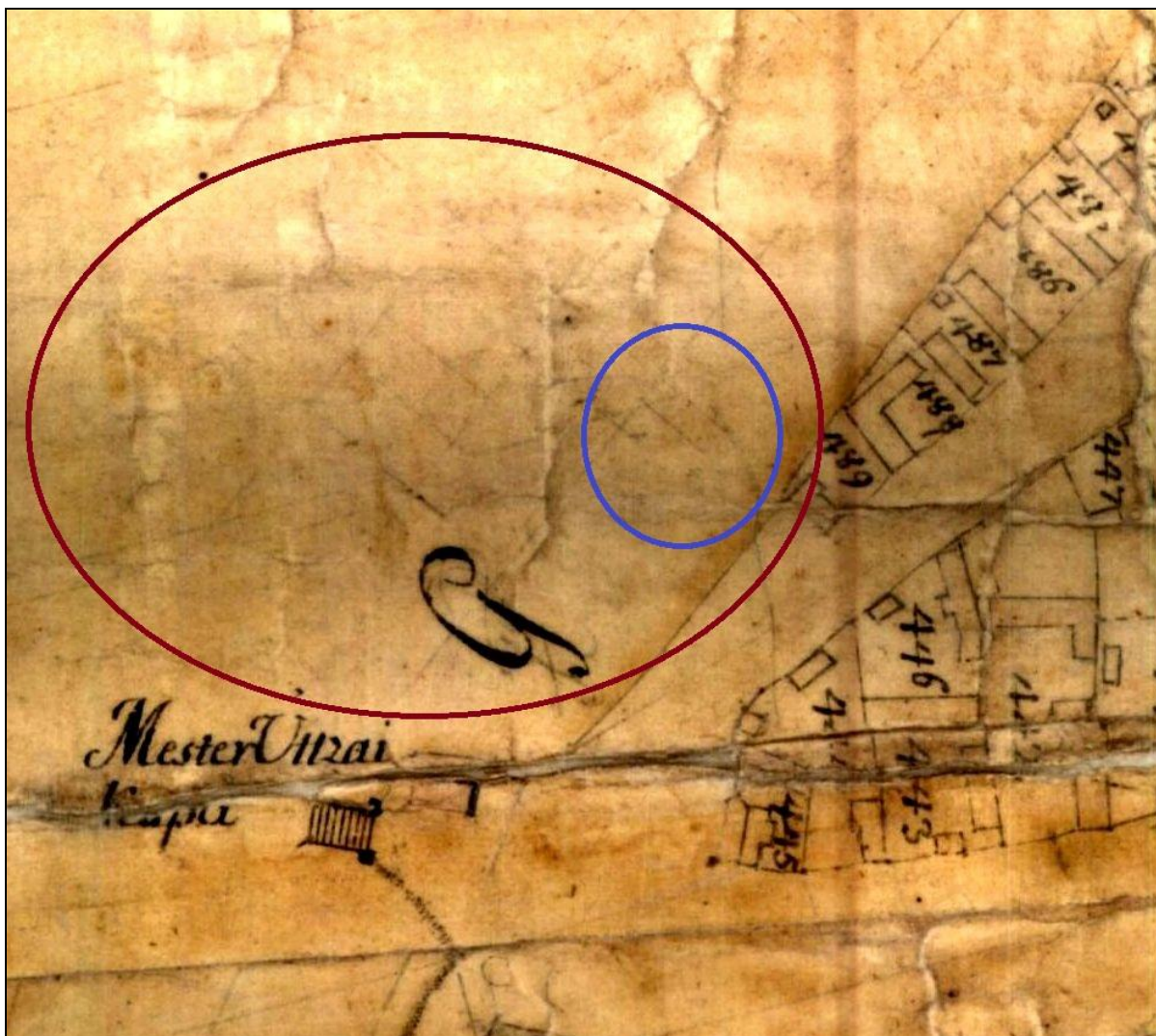
Amennyiben tehát összevetjük az ábrázolt számmal ellátott épületeket az 1772-es népszámlálás ingatlanokra vonatkozó adataival, láthatjuk, hogy 72 számozott ház úgyszólván „hiányzik” a térképen a város belterületéről, nem beszélve arról az 1772-ben 70 darab úgyszintén számba vett árkon kívüli taksás portáról, aminek szintúgy nyoma sincs!

Tény, hogy az atlaszon halványan ugyan, de már jelöltek egy-egy, a város árkán kívül fekvő mérnökileg szabályosan megszerkesztett utcavonalat és kimért telket a település nyugati oldalán, sőt a mai Kar utcán még egy házat is feltüntettek a szóban forgó DvT. 34-es jelzetű térképen, de ez messze nem 70 darab kültelkes porta! Több az annál, hogy egyértelműen egyelőre az sem bizonyítható, miszerint a város árkán kívüli vonalakat a dokumentum keletkezésének idején, vagy később skiccelték-e fel?!

Tény, ami tény: házak és porták... Hozzávetőlegesen, értelmezési kerettől függően mintegy 141-142 darab épület az ami a térképről hiányzik! Ahogy azt már említettük természetesen nem zárható ki egyértelműen az, hogy idővel az 1772-re keltezhető összeíráshoz rendelték a

---

⁷ Megjegyzés: Az úgynevezett közönséges, avagy közösségi épületeket – úgymint: csapszékek, városháza, egyházi épületek stb. – akkoriban nem számozták, így azokat Isem a akossági összeírásban sem pedig a térképen nem vettük számba, így azok a kapott adatsort nem torzítják

6. kép A DvT. 34-es jelzetű térképen a Mester utcai kapun kívül láthatóak az egyenesre tervezett utcavonalak, néhány egyforma méretűre szabdalt porta (bordó színnel jelölve), illetve már egy „hóstáti” házat is ábrázoltak! (kék színnel jelölve)⁸

rajzot, de maga a népszámlálás nyilvánvalóan gyorsabban kellett, hogy végbe menjen, mint egy komplett város teljes felmérése és megszerkesztése! Mindezek alapján tehát a kérdéses részletes atlaszunk bizonyosan 1752 után, de még 1772 előtt keletkezhetett, így tehát valószínűsíthetően az 1750-es évek második felének, vagy ami még valószínűbb az 1760-as éveknek a lenyomatát őrizte meg és így az akkori állapotokat kell, hogy visszatükrözze.

⁸ MNL. HBML. DvT. 34. részlet. Megjegyzés: Saját szerkesztés

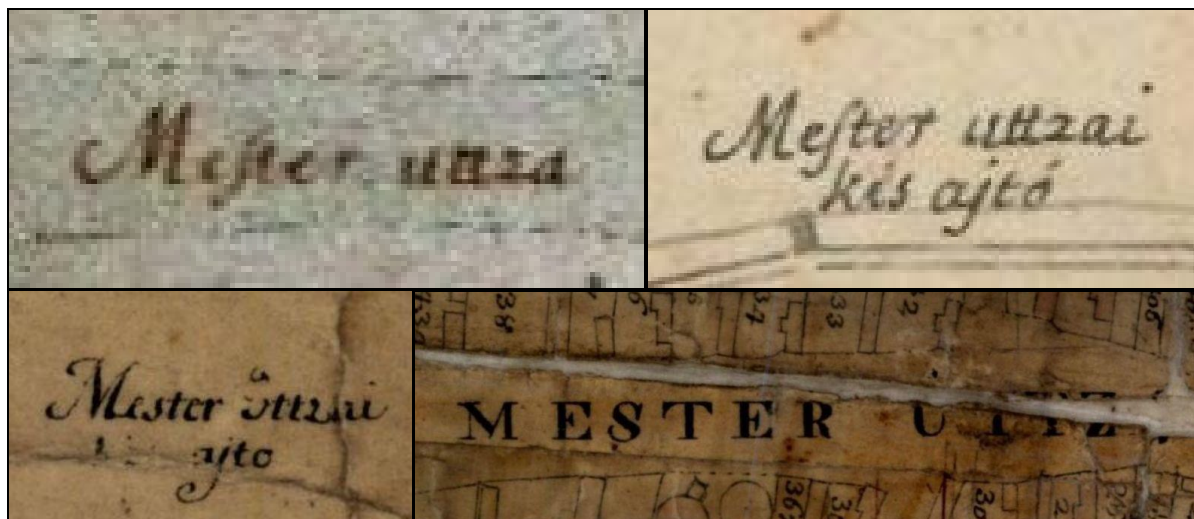
7. kép Úgynevezett hattyúszárnyív oromzatos taksás ház, amely nagy valószínűséggel a legrégebbi ilyen jellegű épületünk. Valamikor 1752-1783. között valósulhatot meg. Megjegyzés: Lásd az előző képen kék színnel jelölve ⁹

⁹ Megjegyzés: Az I. Katonai Felmérés Debrecen térségében 1783-ban már kiterjedt taksás telkeket mutat, így a szóban forgó ház feltehetően inkább a megadott időszak első felére, tehát az 1760-1770-es évekre keltezhető! Az I. Katonai Felmérés tekintetében lásd még: KOVÁCS ANIKÓ 2002. illetve <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/dolg.htm> valamint <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg> Az oldalak utolsó megtekintése: 2019. XI. 18. A kép forrása: https://www.google.hu/maps/@47.535029,21.6144381,3a,75y,130.34h,91.62t/data=!3m7!1e1!3m5!1sapysjJN_jHyIraMB2dQLrA!2e0!6s%2F%2Fgeo3.ggpht.com%2Fcbk%3Fpanoid%3DapysjJN_jHyIraMB2dQLrA%26output%3Dthumbnail%26cb_client%3Dmaps_sv.tactile.gps%26thumb%3D2%26w%3D203%26h%3D100%26yaw%3D217.25084%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i13312!8i6656 A letöltés ideje: 2019. XI. 18.

3. Az atlasz rajzolójának kilétéről

Ahogy azt már említettük nagy általánosságban Kováts Györgyöt szokták megnevezni a vizsgált térkép feltételezhető alkotójaként. Nem vitatjuk, részt vállalhatott ő maga is ebben az óriási feladatban, azonban a kutatás tárgyát képező 1760-as évek körüli időket ábrázoló művégeredményben a legnagyobb valószínűséggel mégsem az ő keze nyomát őrzi, ezen teória bizonyításához pedig szintúgy, a valóban Kováts György által szignózott 1750-es, 1752-es illetve az anonimitás homályába burkolózó DvT. 34-es jelzetű atlaszok voltak segítségünkre, csak éppen grafológiai szempontból vetettük össze azokat.

Míg az 1750-es és az 1752-es datálású térképek írásképe egyezést mutat, addig a DvT. 34-es jelzetű 1750-1760-as évekre keltezhető atlaszon az előbbiektől eltérő betűmintákat láthatunk. A példának hozott Mester utca folyóírásának esetében mindez talán az M, s, r, míg az ajtó szócska esetében a j betűknél a legszembetűnőbb, a nyomtatott írás eltérése pedig önmagáért beszél. A grafológiai összevetés alapján tehát – bár továbbra sem tudjuk megnevezni a kutatás tárgyát képező névtelen mű alkotóját – Kováts György szerzőségét el kell, hogy vessük ez esetben.

8-10. kép Míg az 1750-es (balra fent) és az 1752-es (jobbra fent) atlaszok írásképe egyezést mutat, addig a DvT. 34-es jelzetű térképen az előzőektől eltérő betűmintákat láthatunk. A folyóírás esetében mindez talán az M, s, r, és j betűknél érhető tetten a legszembetűnőbbben, míg a nyomtatott írás önmagáért beszél ¹⁰

¹⁰ KOVÁTS GYÖRGY 1750. MNL. HBML. DvT. 2., KOVÁTS GYÖRGY 1752. ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR NÖVEDÉKNAPLÓ. 1954. B 2864. sz. M?P. 65., valamint MNL. HBML. DvT. 34. részlet.

4. A térkép újradatálásának tudományos hozadéka

Minden egyes óvárosi ingatlan esetében, amelyet eddigi munkánk során bejártunk,¹¹ felhasználtuk a szóban forgó kutatott térképet, így nagyjából meg tudjuk mondani, hogy egy-egy ház, épületrész, vagy fennmaradt fragmentum az 1750-1760-as évek előtt, vagy után keletkezett-e, mindehhez azonban a helyszíni szemle elengedhetetlen, hiszen 250-300 év alatt a város legrégebbi, legillékonyabb építészeti emlékeiből sok elpusztult, mindazonáltal igen sok közülük rejtőzve mind a mai napig megbújik otthonainkban!

Eddigi tapasztalataink alapján nem egyszer előfordult, hogy a régebbi, zömében rurális jellegű fésűfogas telekelrendezésű épületrészeket sok esetben még az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején is befoglalták az újabb kivitelű, zárt sorúságra törekvő városias karakterű ingatlanok sorába. A DvT. 34-es jelzetű térkép tehát kiváló kiindulópont, a „terepbejárás” azonban az archaikus épületek és épületrészek egzakt beazonosításához elengedhetetlen!

Feltáró vizsgálatainkat mindezidáig amolyan ráérzésre, szűrőpróba szerűen, eddigi tapasztalataink tükrében végezhetjük csak el, mostanra azonban Balogh Lászlóval közösen munkálkodva elkészülhetett a kutatott XVIII. századi részletes atlasz és a mai szabályozási térkép összevetése! Ehhez a két szelvényen hozzávetőlegesen mintegy 50 olyan „tanúpontot” kellett keresni, amelyek mind a mai napig ugyanazt az állapotot tükrözik, és megfeleltethetők egymásnak! Az utak és közök szabályozása, szélesítése miatt a porták utcafrontjai viszont nem jöhettek szóba, így a napjainkra megmaradt felismerhető és összeegyeztethető tömbök belső telekvégeinek találkozásait kellett alaposabban végigpásztázni¹² és listázni, amelyek alapján egy számítógépes program segítségével Balogh Lászlónak sikerült is a két térképet nagyjából egymásra vetítenie!¹³

Ennek a kutatómunkának és kivitelezésének következtében Debrecen belvárosáról napjainkra tehát rendelkezésre áll egy olyan áttekinthető, egymásra vetített szelvényegyüttes, amely megkönnyíti az 1760-as évek előtti időkre keltezhető archaikus házak, illetve befoglalt esetleges épületrészek és fragmentumok alapkutatását továbbá beazonosításuknak az első fá-

¹¹ Megjegyzés: A Debreceni Egyetem Műszaki Kar Építészmérnöki Tanszékének hallgatóival tantárgyi keretek között Dr. Horváth Péter vezetésével 2016-2017. között kezdtük meg Debrecen archaikus épületeinek felmérését, amelyet 2017-től fogva Harangi Attila építészmérnökkel folytatunk mind a mai napig

¹² Megjegyzés: Egy a Papp József helytörténeti kutatóval 2015. körül folytatott közös szakmai beszélgetés során vetődhetett talán először fel, hogy az óváros régi portáinak belső telekvégei érintetlenebb formában vésszelhették át az idők változásait

¹³ BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER 2019.

zisát, amelyet azonban – ahogy már említettünk –, maga a terepbejárás és a helyszíni vizsgálat vihet tovább! Lássuk most például a Batthyány utca 24. számú ingatlan esetét! A ház az 1974-ben elhelyezett emléktábla alapján valamikor a XIX. század első felében valósulhatott meg, erről tanúskodik továbbá Debrecen 1987-es műemléki katasztere is. ¹⁴

Az összehangolt XVIII. századi részletes atlasz és napjaink szabályozási térképének összevetése viszont arról tanúskodik, hogy az épület az 1750-1760-as évek előtti időkben már állt! Sőt maga a helyszíni szemle is alátámasztotta ezen feltételezéseinket, elég talán, ha csak az archaikus fésűfogas telekelrendezésű „*basacívisház*” belső tereinek gyönyörű boltozatai a szemünk elé tárulnak! És megannyi debreceni épület várja még, hogy felfedezzük korát és a benne rejtőzködő építészeti, helytörténeti és kulturális értékeket!

11. kép A Batthyány utca 24. szám 1974-ben elhelyezett emléktáblája arról tanúskodik, hogy az épület a XIX. század elején valósult meg ¹⁵

¹⁴ GELLÉR FERENC 1987: 77.

¹⁵ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZ IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

12. kép A Batthyány utca 24. szám főépülete egy az egyben megfeleltethető az 1750-1760-as évek körüli időkre keltezhető térkép felvételi rajzával. Az épület az 1760-as évek előtt már állt! ¹⁶

¹⁶ BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER 2019. Megjegyzés: Nincs ez másképp a szomszédos épületek esetében sem, ahol bizonyos archaikus részeket szintén befoglaltak a később bővített házak sorába

5. Kitekintés

Debrecen nem bővelkedik kronológiailag egzaktabb módon beazonosított archaikus épületek sorával. Legrégebbi ingatlanként a Széchenyi utca 6. szám alatt található egykori régi postát, az úgynevezett Diószegi házat szokták emlegetni, amelyet a szájhagyomány az 1690-es évekre keltez, ennél azonban talán valamivel régebbi eredetű lehet a Piac utca 29. számú épület utcára merőlegesen álló szárnyának pince és földszinti szakasza, amelyet feltehetően valamikor a XVIII. század folyamán zártosított beépítéssel majd emeletráépítéssel bővítettek.¹⁷

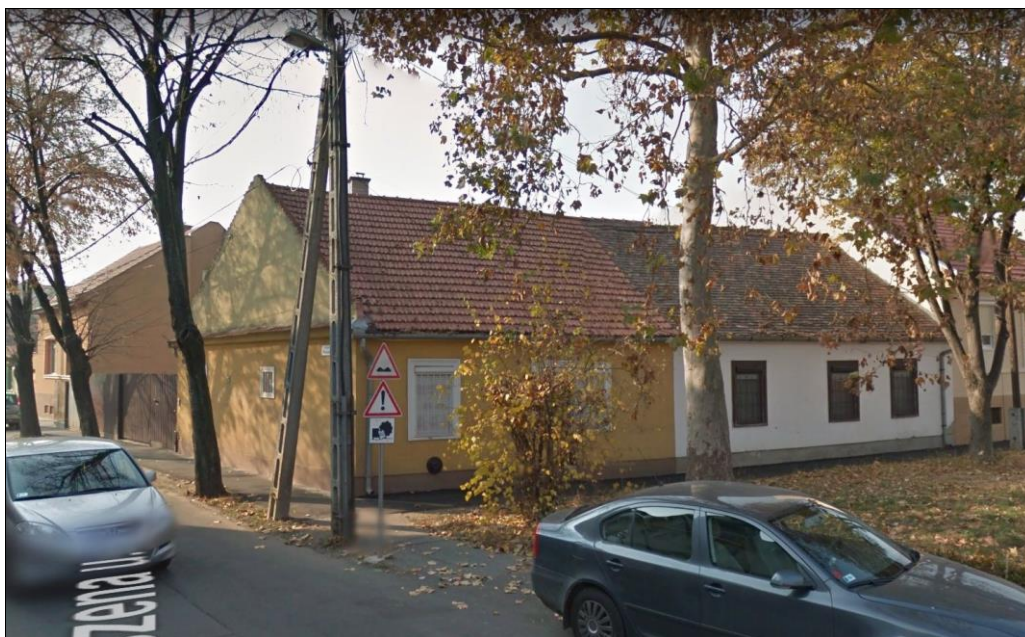
A DvT 34-es jelzetű térkép datálásának pontosításával napjainkra azonban már számos belvárosi épületről feltételezhető, hogy részben vagy egészében, de az 1750-1760-as években már állt! Egyelőre még csak a hatalmas munka kezdetén vagyunk, viszont kutatásaink során máris fény derült két olyan ingatlanra, amelyek levéltári források alapján is jól dokumentáltak, és így ennek köszönhetően viszonylag pontosan keltezhetők! Nem is akármilyen épületekről van szó, hiszen történetük van!

A Morgó csapszék – korábban a Maróthi György utcát csak Morgó utcaként emlegették a civisek –, 1728-ban kezdte meg működését, egy teljesen új házban, amelyben azonban még 1731-ben is folytak a munkálatok, a Novella csapszék pedig 1733-ban nyitotta meg kapuit, ez az ingatlan korábban azonban lakóház lehetett, ugyanis a borbírói számadásokban szereplő egyik feljegyzés arról tanúskodik, hogy Debreczeni István házat éppen csapszéknek vették meg.

A szóban forgó épület régebbi voltát egyébiránt az is erősíti, hogy 1732-1733. körül pincéjét megtoldották, tehát az ingatlan jobbára már korábban is létezett, így igen valószínű, hogy maga a Novella csapszék épülete az 1600-as években már állt.¹⁸ Mindennek következtében az egyik, hanem a legrégebbi ma is meglévő civisházaink közé sorolható az 1690-es évekre datált Széchenyi utca 6. számú főbírói épület, az úgynevezett Diószegi ház mellett!!!

¹⁷ Megjegyzés: A Régi Posta tekintetében lásd még: S. SZABÓ JÓZSEF 1913: 54., ZOLTAI LAJOS 1934., ZOLTAI LAJOS 1936: 77., SÁPI LAJOS 1972: 67., SÁPI LAJOS 1981: 80-82., GELLÉR FERENC 1987: 33., 42. Megjegyzés: A Piac utca 29. számú ingatlan már az 1760-as évek előtt is zártosított beépítéssel rendelkezett. A vendéglő 2016-os bejárásakor a pince falain azonban egyértelműen látszott, hogy az egykori előkerttel rendelkező fésűfogas telek-elrendezésű házat az utca irányába valamikor megtoldották, így tehát egy jóval korábbi, feltehetően legalább a XVII. századra keltezhető épületet foglaltak be a ma is álló tömbbe. Mindezeket túl a szóban forgó résznél nem zárható ki a még korábbi, esetleges XVI. századi keltezés sem, amely mindenféleképpen további tudományos kutatásokat igényel!

¹⁸ MNL. HBML. IV. A. 1012/b. 2., illetve MNL. HBML. IV. A. 1012/b. 3., továbbá Balogh László Debrecen Város online utcanevkatasztere <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 9.

13. kép Az 1728-ban alapított Morgó csapszék napjainkban. Meszena utca 26 – Maróthi György utca 25.
szám ¹⁹

14. kép A Novella csapszék napjainkban. Kígyó utca 55. szám ²⁰

¹⁹ https://www.google.hu/maps/@47.5374668,21.6314128,3a,75y,244.51h,94.47t/data=!3m6!1e1!3m4!1sIA_QGjDIqX7RqtZV814zhw!2e0!7i13312!8i6656?hl=hu A letöltés ideje: 2019. IX. 8.

Sőt az épületet az 1760-as évek óta biztosan nem toldották meg, így azóta nagyjából eredeti tömbszerkezeti formájában vészelte át az idők múlását! ²¹

Számos kiemelkedő egyedi arculattal rendelkező építészettörténeti, egyszersmind kultúrtörténeti emlékeket kell tehát megóvnunk magunk és az utókor számára, amely a cívisváros legillékonyabb archaikus XVII-XVIII. századi struktúráját és történelmét őrizte meg kézzelfogható formában a régmúltból! A Novella csapszék felmérését idén megkezdtük, ²² és a ház történetéről pedig terveink szerint következő tanulmányunkban számolunk be majd részletebben.

---

²⁰ <https://www.google.hu/maps/@47.5313949,21.6356387,3a,75y,305.74h,97.28t/data=!3m6!1e1!3m4!1sc5fvcJWD4YT0-byflz-LA!2e0!7i13312!8i6656?hl=hu> A letöltés ideje: 2019. IX. 9.

²¹ Megjegyzés: MNL. HBML. DvT. 34-es atlasza és Debrecen Szabályozási térképének összevetése alapján

²² Megjegyzés: Az ingatlan felmérését 2019 novemberében Harangi Attilával közösen elvégeztük. Köszönet a lehetőségért Székely Jánosnak és családjának

Forrásjegyzék

DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

- (é. n.) A Batthyány 24. számú ingatlan tervtári anyaga
2019 BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER: Debrecen XVIII. századi részletes atlaszának és napjaink szabályozási térképének topográfiai szinkronizálása

KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV WIEN

- 1783 BARON V. MOTZEL: *Original-Aufnahmskarte von Ungarn. Aufgenommen unter der Direktion des Obristen Neu und Obristlt. Baron v. Motzel des Generalquartiermeisterstabes in den Jahren 1782–85.* (I. Katonai Felmérés) Leltári szám: Kartenabteilung: B. IX. a. 527.

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

- 1750 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe.* Leltári szám: DvT. 2.
(é. n.) *Debrecen város térképe.* Leltári szám: DvT. 34.
1772 *Debrecen város lakosságának átfogó összeírása.* Leltári szám: MNL. HBML. IV. A. 1011/. v. 2.
1728-1729 *Borbírói Számadások.* Debrecen Város Számvevőségi Iratai. Leltári szám: MNL. HBML. IV. A. 1012/b. 2.
1729-1737 *Borbírói Számadások.* Debrecen Város Számvevőségi Iratai. Leltári szám: MNL. HBML. IV. A. 1012/b. 3.
1827 LISZKAY SÁMUEL: *Debrecen város térképe.* Leltári szám: DvT. 1073.

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

- 1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe.* Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

Irodalomjegyzék

BALOGH LÁSZLÓ

- 2007 *Debrecen város utcanévkatasztere.* A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. In: RADICS KÁLMÁN (Sorozatszerk.): Debrecen. 1-536. Lásd még: <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 9.

BORSY ZOLTÁN

- 1984 *Debrecen és környékének földrajzi viszonyai.* Debrecen története 1693-ig. I. In: SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 13-27., 607.

GAZDAG ISTVÁN (Szerk.):

- 1982 *Hajdú-Bihari kéziratos térképek II.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 18. In: GAZDAG ISTVÁN (Szerk.): Debrecen. 1-177.

GELLÉR FERENC

- 1987 *Debrecen műemléki katasztere.* Kiadja: A Mozgáskorlátozottak PIREMON Kisvállalata. 1-338.

JANKÓ ANNAMÁRIA

- 2007 *Magyarország katonai felmérései 1763-1950.* Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Argumentum kiadó. Budapest. 1-196.

KOMORÓCZY GYÖRGY (Szerk.):

- 1972 *Hajdú-Bihari kéziratos térképek.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei. In: KOMORÓCZY GYÖRGY (Sorozatszerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. Debrecen. 1-341.

KOVÁCS ANIKÓ

- 2002 *Régi katonai topográfiai térképek szelvényezése.* Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Lásd még: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/dolg.htm> illetve <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg> Az oldalak utolsó megtekintése: 2019. XI. 18.

MÓDY GYÖRGY

- 1984 *A falutól a mezővárosig.* Debrecen története 1693-ig I. In: SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 99-129., 615-620.

SÁPI LAJOS

- 1972 *Debrecen település- és építéstörténete.* In: DANKÓ IMRE (Szerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. 1-195.
- 1981 *A település fejlődése.* Debrecen története 1693-1849-ig. II. Néesség és település. In: RÁCZ ISTVÁN (Szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 70-88., 495-496.

SZ. SZABÓ JÓZSEF

- 1913 *XII. Károly svéd király Zilahon és Debreczenben.* A Debreczeni Képes Kalendárium Ismeretterjesztő és Szépirodalmi része. XIII. évfolyam 49-57.

ZOLTAI LAJOS

- 1925 *Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI-XV.-ik századokban.* A gróf Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottsága közleményeinek I. pótfüzerte. Kiadja a „Méliusz” Könyvkereskedés Könyvkiadóvállalata. Debrecen Szabad Királyi Város és Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. 1926. 1-80.

- 1934 *A régi Debrecen postája.* Debreczeni Ujság. 1934. VI. 24.
- 1934 *A régi Debrecen postája – 300 évvel ezelőtt a postamesternek volt a legnagyobb fizetése Debrecenben. Hogyan Fejlődött ki a mézárospostáságból a mai modern posta?* Debreczeni Ujság. 1934. VII. 1.
- 1936 *Nagy főbírók és jeles emberek debreczeni házai.* A Debreczeni Képes Kalendárium Ismeretterjesztő és Szépirodalmi része. XXXVI. évfolyam 76-79.

Képjegyzék

A BATTHYÁNY UTCA 24. SZÁM FŐÉPÜLETE EGY AZ EGYBEN MEGFELELTETHETŐ AZ 1750-1760-AS ÉVEK KÖRÜLI IDŐKRE KELTEZHETŐ TÉRKÉP FELVÉTELI RAJZÁVAL

- 2019 BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER: Debrecen XVIII. századi részletes atlaszának és napjaink szabályozási térképének topográfiai szinkronizálása. DMJV. PH. Főépítészeti Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár

A BATTHYÁNY UTCA 24. SZÁM 1974-BEN ELHELYEZETT EMLÉKTÁBLÁJA ARRÓL TANÚSKODIK, HOGY AZ ÉPÜLET A XIX. SZÁZAD ELEJÉN VALÓSULT MEG

- (é. n.) DMJV. PH. Főépítészeti Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár

A DvT. 34-ES JELZETŰ TÉRKÉP ÍRÁSKÉPE

- (é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

A DvT. 34-ES JELZETŰ TÉRKÉPEN MÁR EGY „HÓSTÁTI” HÁZAT IS ÁBRÁZOLTAK

- (é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

A DV.T. 34-ES JELZETŰ VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

(é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

A HATVAN UTCA ÉS PAP TAVA KÖRNYÉKE

1827 LISZKAY SÁMUEL: Debrecen város térképe. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Leltári szám: DvT. 1073.

A NOVELLA CSAPSZÉK NAPJAINKBAN

2011 <https://www.google.hu/maps/@47.5313949,21.6356387,3a,75y,305.74h,97.28t/data=!3m6!1e1!3m4!1sc5fvcJWD4YT0-byfllz-LA!2e0!7i13312!8i6656?hl=hu> A letöltés ideje: 2019. IX. 9.

AZ ANDRÁS TEMPLOM ÉS KÖRNYÉKE

(é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

AZ 1728-BAN ALAPÍTOTT MORGÓ CSAPSZÉK NAPJAINKBAN

2011 https://www.google.hu/maps/@47.5374668,21.6314128,3a,75y,244.51h,94.47t/data=!3m6!1e1!3m4!1slA_QGjDIqX7RqtZV814zhw!2e0!7i13312!8i6656?hl=hu A letöltés ideje: 2019. IX. 8.

AZ 1750-ES ÉVEKBELI VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

1750 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 2.

AZ 1750-ES KELTEZÉSŰ ATLASZ ÍRÁSKÉPE

1750 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 2.

AZ 1752-ES ÉVEKBELI VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Ichnographia Cittis Debreczen*. Országos Széchenyi Könyvtár. Leltári szám: Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

AZ 1752-ES KELTEZÉSŰ ATLASZ ÍRÁSKÉPE

1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Ichnographia Cittis Debreczen*. Országos Széchenyi Könyvtár. Leltári szám: Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

HATTYÚSZÁRNYÍV OROMZATOS TAKSÁS HÁZ, VALAMIKOR AZ 1752-1783. KÖZÖTTI IDŐKBŐL

2018 https://www.google.hu/maps/@47.535029,21.6144381,3a,75y,130.34h,91.62t/data=!3m7!1e1!3m5!1sapysjJN_jHyIraMB2dQLrA!2e0!6s%2F%2Fgeo3.ggpht.com%2Fcbk%3Fpanoid%3DapysjJN_jHyIraMB2dQLrA%26output%3Dthumbnail%26cb_client%3Dmaps_sv.tactile.gps%26thumb%3D2%26w%3D203%26h%3D100%26yaw%3D217.25084%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i13312!8i6656 A letöltés ideje: 2019. XI. 18.

GELLÉR FERENC

ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELEM DEBRECENBEN

Debrecen, a történelmi múltjára, cívis identitására, protestantizmusára, hagyományaira büszke város a rendszerváltozás óta, de különösen napjainkban nagyléptékű változásokon megy keresztül, amely az épített örökség megtartását, az 1970-es évek változásaihoz mérhető kihívások elé állítja. Új rendezési-szabályozási terv készül és ettől is függ, hogy a város még megmaradt parasztpolgári cívis, vagy polgári lakóházai a szavakon túl a város épített örökségének felbecsülhetetlen és pótolhatatlan értékei-e, hogy tovább növelhetők a város féltett, de még nem lajstromozott történeti épületeinek száma, együtteseinek védelme.¹ Az örökség elődeink hagyatéka, nemcsak emlékek a múltból, hanem identitásunk, kulturális emlékezetünk meghatározó és pótolhatatlan részei. Hatalmas értékeket bíztak ránk, és a mi felelősségünk, hogyan sáfárkodunk azokkal.²

1. Történeti áttekintés

Az örökség számbavétele közel 140 éve indult el Magyarországon, a műemlékek lajstromozásával és törvényi védelmével, amely napjainkra a kulturális örökség részeként teljesebbé válik. Az épített örökség a kulturális örökségnek a mindennapok számára a legkézzelfoghatóbb emléke. Köztük élünk.³ Az építészeti örökség fogalmát, rendszerét, elveit, az Európa Tanács 1975-ben – az építészeti örökség Európai Kartájában – határozta meg,⁴ a karta kimondja,

---

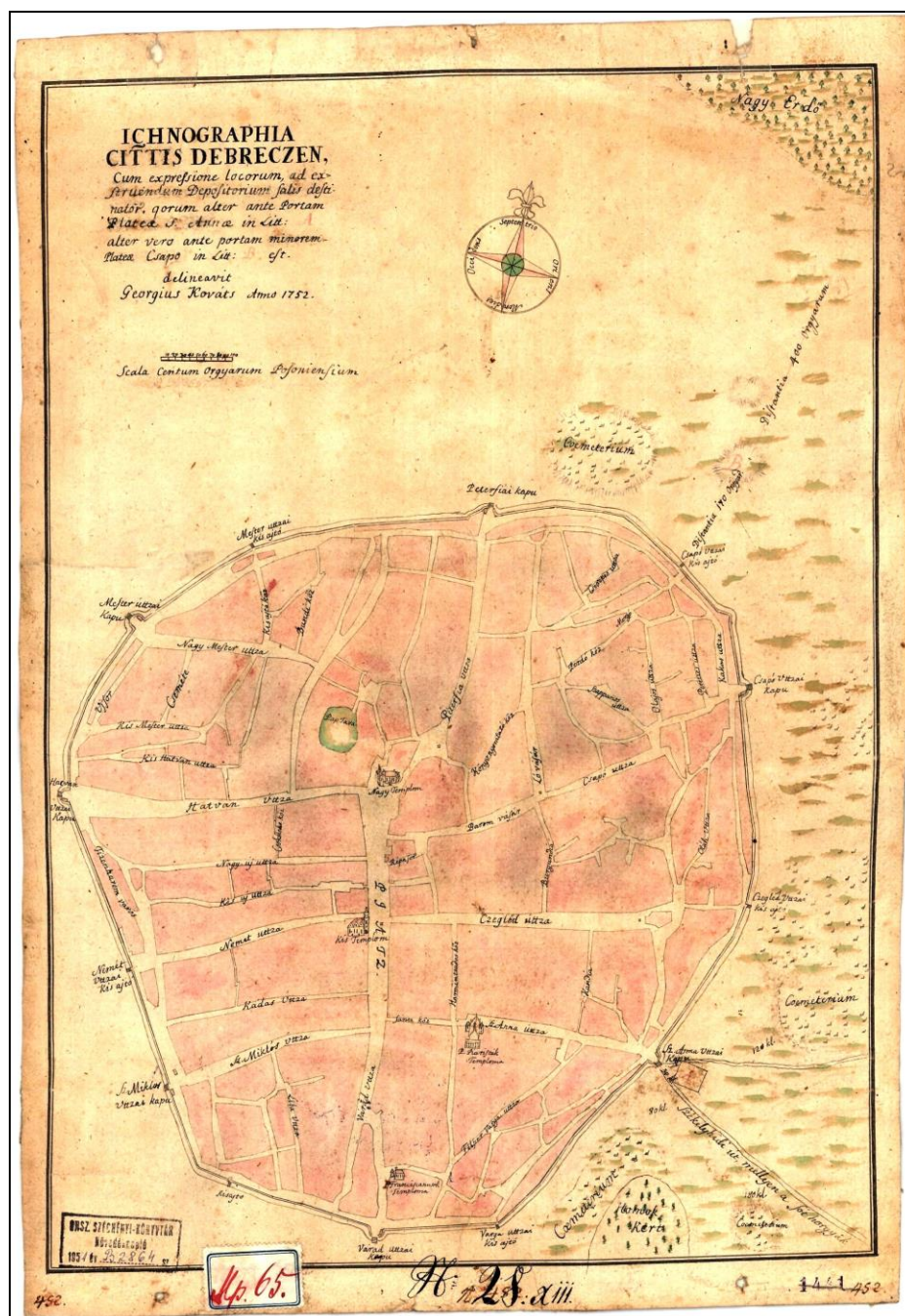
¹ DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA 2014. Lásd még: <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/7309/koncepcio.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

² ERŐ ZOLTÁN 2006. Lásd még: <http://epiteszforum.hu/epitett-orokseg1> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

³ 2001. ÉVI LXIV. TÖRVÉNY A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELMEÉRŐL. 2. FEJEZET. MŰEMLEKVÉDELEM (28§-44§:)

⁴ ROMÁN ANDRÁS – LAMPERT RÓZSA – FEJÉRDY TAMÁS 2011: 354-356. Lásd még: <http://icomos.hu/datas/kartak-konyve/2d1be8f3a882b152d52fe689644a8ace.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

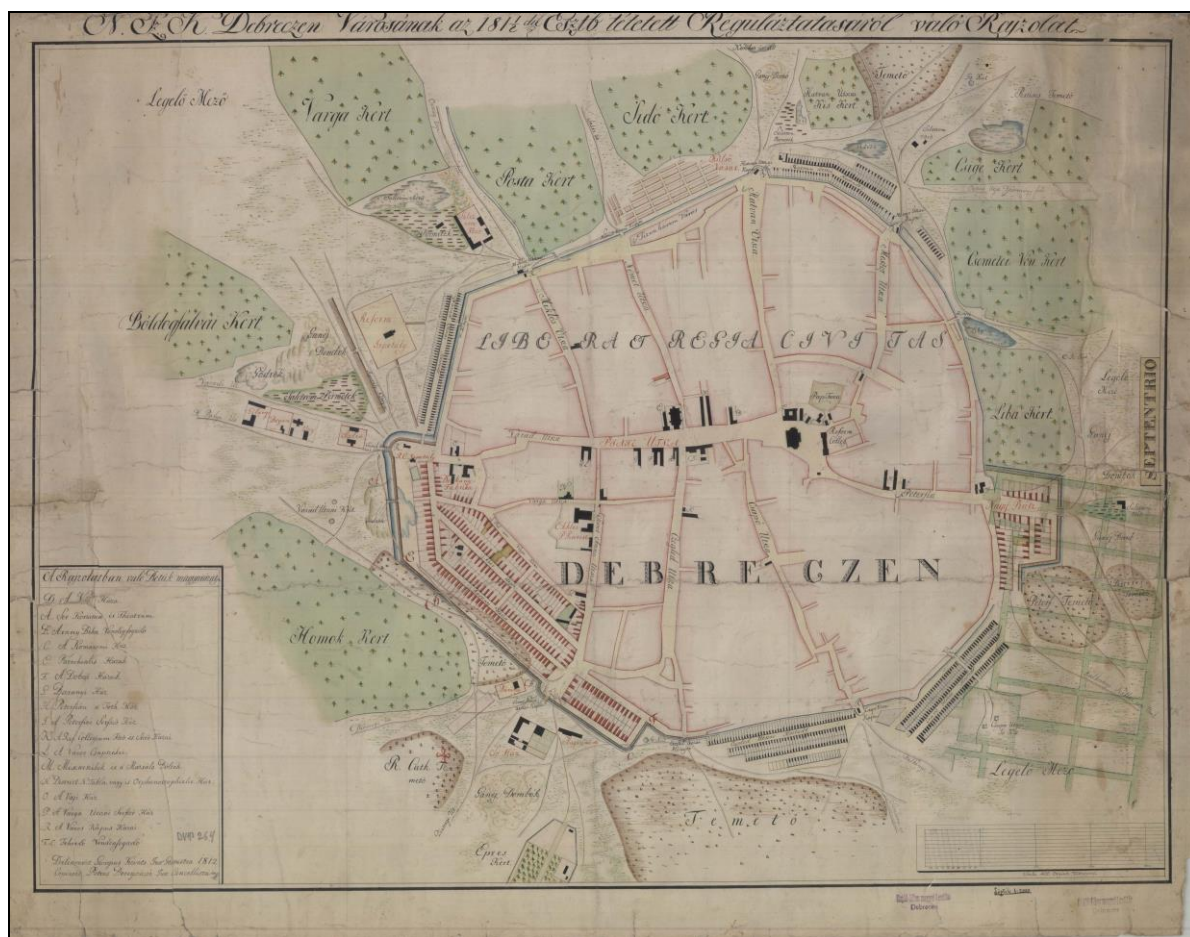
- az építészeti örökség nemcsak a legfontosabb műemlékeinkből áll, hanem azokból az együttesekből is, amelyek történeti városainkat, hagyományos falvainkat alkotják, természetes, vagy épített környezetükben.

1. kép Debrecen 1752-re datálható térképe ⁵

⁵ ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR NÖVEDÉKNAPLÓ. 1954. B 2864. sz. M?P. 65. KOVÁTS GYÖRGY 1752-es térképe Debrecen városáról

A Karta alapján létrejött az Európa Tanács Granadai Egyezménye, ⁶ az európai építészeti örökség védelméről 1985-ben, ahol az egyezmény aláírói 27 cikkben fektetik le az építészeti örökség védelmével kapcsolatos döntéseket. Az egyezmény szerint az építészeti örökséghez tartoznak – a műemlékek, épület együttesek és a kultúrtájak. Magyarország, mint az egyezmény aláírója az – épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi törvényben meghatározza és deklarálja az építészeti örökség védelmét, eszerint az építészeti örökséghez tartoznak: a műemlékek, a műemléki környezetek, a műemléki – helyileg védett építészeti örökség. ⁷

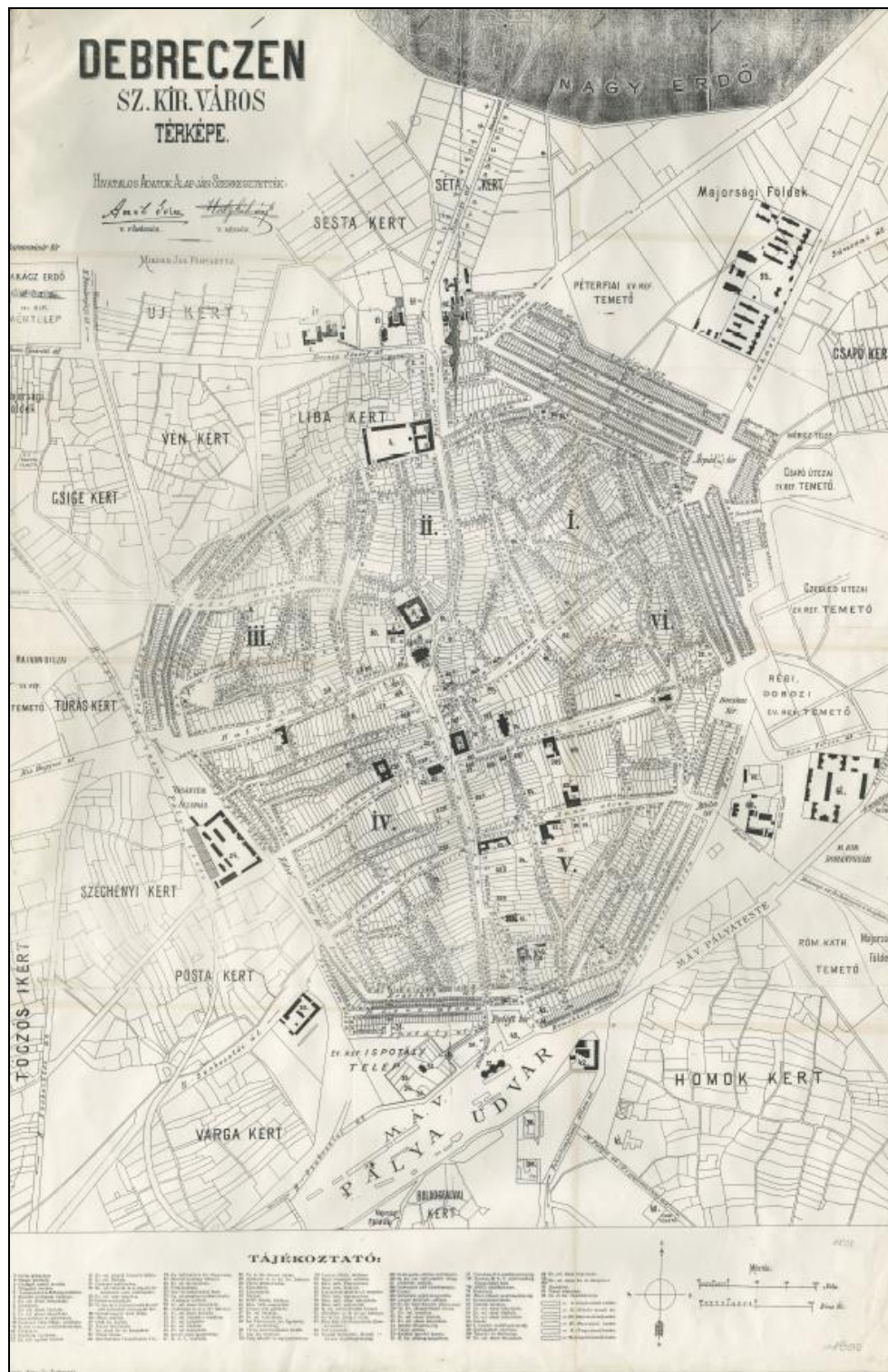
2. kép Debrecen 1811-1812. közötti időkre keltezhető térképe ⁸

⁶ ROMÁN ANDRÁS – LAMPERT RÓZSA – FEJÉRDY TAMÁS 2011: 371-377. Lásd még: <http://icomos.hu/datas/kartak-konyve/2d1be8f3a882b152d52fe689644a8ace.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28. Megjegyzés: Az európai építészeti örökség védelméről szóló 1985-ben ratifikált Európai Tanács Granadai Egyezményét hazánk 1991-ben fogadta el.

⁷ 1997. évi LXXXVIII. TÖRVÉNY AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET ALAKÍTÁSÁRÓL ÉS VÉDELMEÉRŐL: AZ ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELME: 56§ (1)-(5), 57§ (1)-(5). Megjegyzés: Hatályos állapot 2019. VII. 25.

⁸ MNL. HBML. DVT. 264.

1. 1. Az építészeti örökség kronológiája

3. kép Debrecen város 1898-as térképe⁹

⁹ ACZÉL GÉZA – HATY KÁLMÁN 1898.

- 1881. évi XXXIX. törvénycikk a műemlékek fenntartásáról (1944-ig volt hatályban)
A Műemlékek Országos Bizottság (MOB) létrehozása
- 1906. Forster Gyula szerkesztésében – Magyarország műemlékei 3 kötetes kiadása jelenik meg¹⁰
2. kötet Gerecze Péter: Műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalmában (1711-ig)
Debrecen műemlékei: Debrecen egykori román ízlésű temploma: (András templom)
Kegyesrendiek kéttornyú temploma (Szt Anna templom)
Debrecen határában a Zeleméri csonkatorony
- Zoltai Lajos múzeológus (1861-1939.) munkássága meghatározó az építészeti örökség feltárásában és bemutatásában.
Debrecen város helyrajzi története.¹¹ A város történelmi telekkönyve, a főbb utcákon lévő 400 telek 300-350 éves múltjának, tulajdonosainak időrendi bemutatása
Vallási jellegű középületek, világi jellegű középületek, magánépületek, vásáros helyek, temetők bemutatása – Egyházi műemlékeink védelme és megbecsülése (1921.)
- 1934-1950. Genthon István – Magyarország műemlékei 1850-ig – Debrecen műemlékei: 74 db. műemlék
- 1949. évi 13. trv. a Múzeumokról és a műemlékekről. Hatálya kiterjedt műemlékekre, védett területekre
- 1951. Debrecen városképi és műemléki vizsgálata. Dr. Balogh István – Dr. Borbíró Virgil. 14 műemlék (M) – 51 műemlékjellegű épület, (MJ) – 74 városképi jelentőségű épület (VK) – össz. 139 védett objektum¹²
- 1958. Magyar műemlékek – Dr. Balogh István: Debrecen könyv. A város műemlékeinek részletes bemutatása¹³
- 1960. Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 1-3. köt. (Debrecen: 98 műemlék)¹⁴

---

¹⁰ FORSTER GYULA – GERECZE PÉTER 1906: 353-356.

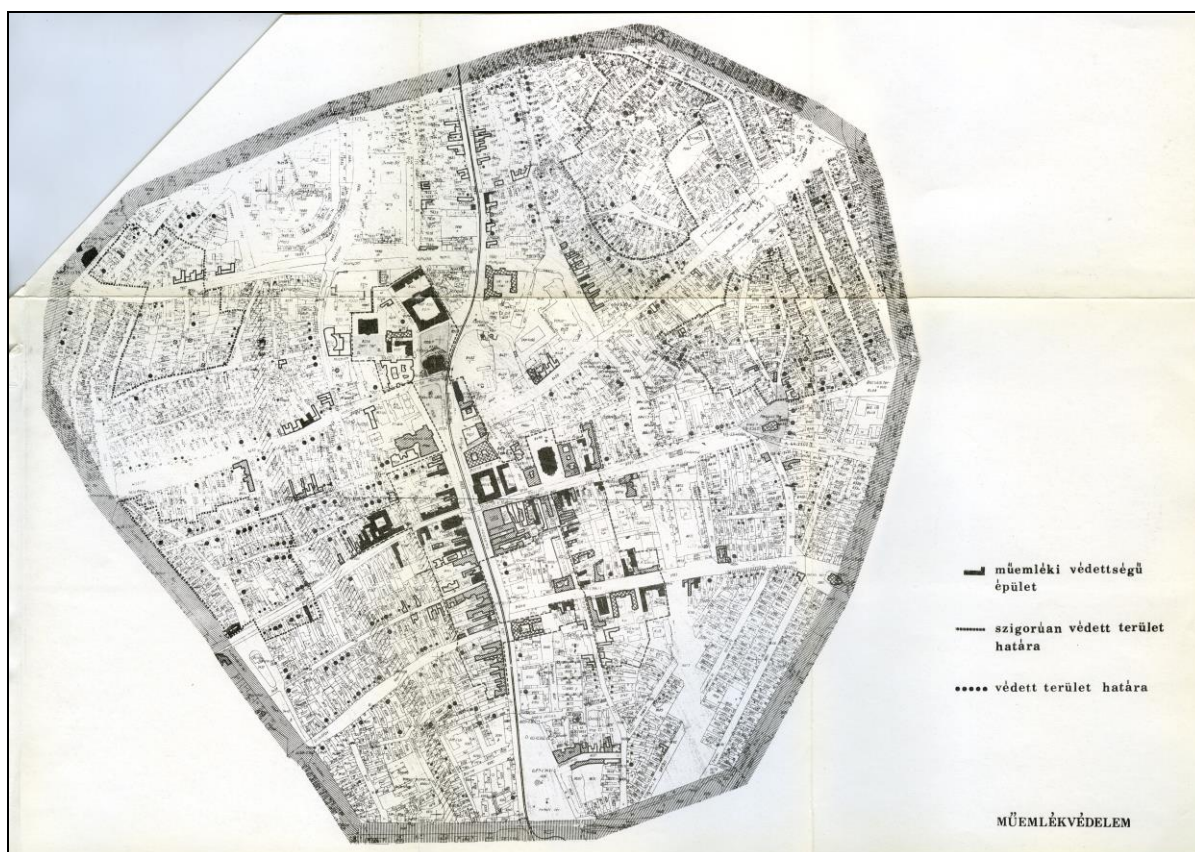
¹¹ ZOLTAI LAJOS 1939. DÉRI MÚZEUM HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY. Kézirat.

¹² BALOGH ISTVÁN – BORBÍRÓ VIRGIL 1951. Kézirat.

¹³ BALOGH ISTVÁN 1958: 1-99.

¹⁴ GENTHON ISTVÁN 1960.

- 1960. Országos Műemlékjegyzék (Országos Műemléki Felügyelőség) Debrecen 126 védett épület, 12 M – 79 MJ – 35 VK ¹⁵
- 1974. Országos Műemlékjegyzék radikális csökkenése (A 126 védett épületből 52 maradt Debrecenben, részben bontás, részben visszavonás. 12 M – 30 MJ – 10 VK = 52 műemlék)
- 1/ 1985. (IV.15.) Kr. tanács rendelet ART szabályozási előírásai – Előterjesztés műemléki védelemre 97 – helyi védelemre 125 épület
- 1985-1987. Debrecen Műemléki Katasztere ¹⁶ (66 db. védett épületet, valamint 162 db. helyi védelemre jav. és 97 db. műemléki védelemre jav. épületet mutat be)

4. kép Debrecen belvárosának védettségét részletező térkép ¹⁷

¹⁵ GÓLYA JÓZSEF 1960.

¹⁶ GELLÉR FERENC 1987: 1-337.

¹⁷ GELLÉR FERENC 1987.

- 1990. évi Magyarország Műemlék Jegyzéke ¹⁸ (12 M – 38 MJ – 16 VK – 5 MK = 71 műemlék)
- 1994-1997. Debrecen Városfejlesztési Bizottsága mellett működő Műemléki Albizottsága összeállítja a város építészeti örökségének helyi védelméről szóló rendelet tervezetét
- 16/2001. (V. 24) Kr. rendelet Debrecen építészeti örökségének helyi védelméről, 282 helyi védett épület, 14 emlékmű és síremlék, 5 helyi védettségű terület
- 35/2004 (IX.10) Kr. rendelet Debrecen építészeti örökségének helyi védelméről (Egyedi védelem 274 db. – területi védelem, 3 db. – emlékmű, síremlék 4 db., park – romkert 12 db.)
- 2013. évi HBm Műemlék jegyzék – 105 műemlék – 5 műemléki környezet ¹⁹
- 45/2017 (XII.14.) Debrecen MJ Város Önkormányzati rendelete a településképp védelméről. A város településképp védelméről szóló rendelete elsődlegesen a város történelmének, hagyományainak őrzését a település identitását védő intézkedések megtételét és az építészeti örökség jövő nemzedéknek történő átadását szolgálja. (II. fejezet: Az építészeti örökség helyi védelme: 259 db. helyi egyedi védelem (épületek) – 8 db. helyi területi védelem – 2 db. szobor, illetve emlékmű ²⁰
- 317/2017 (XII.14.) Önkormányzati Rendelet Debrecen Településképi Arculati Kézikönyve. ²¹ Nagyformátumú Korlenyomat – jelen ismereteink alapján szól a jövőnek. Történeti tabló, részletes feldolgozása a város sokszínű arculatának. Helyi építészeti örökség: 260 db. épület – Műemlékek: 104 M – 22 NyMÉ – 70 MK. Megjegyzés: Nem hivatalos adat
- Kortárs építészeti örökség előfutaraként megjelent kiadványok: Főépítész Iroda javaslatai a kortárs védendő épületekre, kézirat; Településképi Arculati Kézikönyv példái,

¹⁸ IKAFALVI DIÉNES VIRÁG 1990: 660-668.

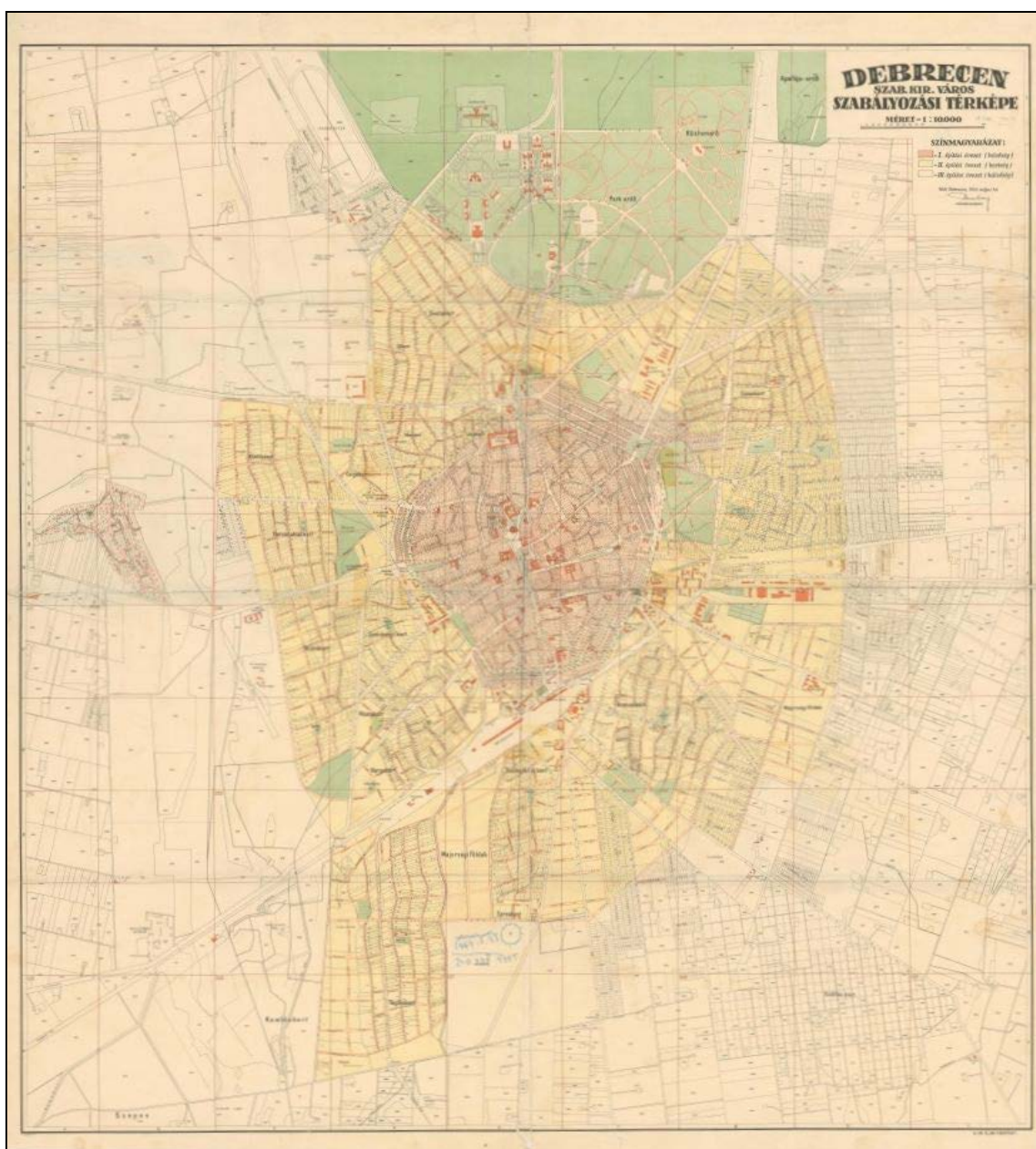
¹⁹ VIRÁNYI ZSOLT 2013: 5-13. Kézirat.

²⁰ DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA KÖZGYŰLÉSÉNEK 45/2017. (XII. 14.) ÖNKORMÁNYZATI RENDELETE A TELEPÜLÉSKÉP VÉDELME RŐL II. FEJEZET. A HELYI ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELME: 3§-11§. Lásd még 2. számú melléklet. Lásd továbbá: <https://drive.google.com/file/d/1exjBg1MyH3K8ISFJCbH-Z7q67f5xOptD/view> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

²¹ <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/11874/telepuleskepi-arculati-kezikonyv-2018.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

illetve javaslatai a kortárs védendő épületekre, továbbá Debreceni Egyetem Műszaki Kar Ép. Mérnök Tanszék: Debrecen modern építésze 1945-1975. gyűjtése 1. kötet.²²

2. Az örökség védelme

5. kép Debrecen város szabályozási térképe 1930.²³

²² KOVÁCS PÉTER – KELLER FERENC 2018.

²³ BORSOS JÓZSEF 1930.

Debrecen történeti város, a kultúrák egymásra rétegződése még megtalálható, nyomon követhető. A védelem célja az, hogy ez a gazdag kulturális örökség kontinuitása fennmaradjon, a „*Megtartva fejlődés*” tege bemutatathatóvá Debrecen történeti arculatát.

A II. világháború Debrecen épület-állományában óriási károkat okozott, az építészeti örökség pótolhatatlan emlékei pusztultak el, vagy sérültek meg súlyosan. Az 1941-ben összeírt 13502 házasingatlanból 4797 szenvedett súlyos sérüléseket, amelyek közül 690 rommá vált és lebontották, köztük 33 középületet.²⁴

A nagy veszteségek és a helyreállítási nehézségek után az 1970. évi Általános Rendezési Tervvel támogatott házgyári beépítések és a nagyratörő tervekkel beindult városrendezés az építészeti örökségben súlyos veszteségeket okozott. A Csapó – Darabos – Bethlen– Hajó – új Hunyadi utcák történelmi karakterének felszámolása a legrégebb belváros 10 emeletes monoton házgyári lakásokkal történő körbe bástyázása, a Csokonai szobor áthelyezése, a Kálvin téri szűkület kibontása, valamint egy sor régi épület lebontása a történeti városkép fájdalmas elvesztésének példái.²⁵

A körülményekhez képest ez időben bátor műemlékvédelmi szervezetek amellettt protestáltak:

- hogy a belváros rehabilitációját a műemlékvédelem és az urbanisztika összehangolt eszközeivel kell megoldani – a civil társadalom érveit is meghallgatva
- hogy építészeti együtteseket kell és lehet védeni eredményesen, mert így a környezetbe ágyazva valósak, meggyőzőek az arányok a történetiség, a hitelesség, a kontinuitás – a történeti városkép megőrzése
- hogy ahol még lehetséges – és együttest alkotnak – meg kell őrizni a településrész mezővárosi karakterét, utca- és térszerkezetét, légtér arányait – azaz civis örökségünket
- hogy meg kell akadályozni az újból építési területté váló belvárosban, hogy a telek-spekuláció felélje a történelmi karaktert adó házakat

Most sem gondoljuk másképpen.

---

²⁴ SÁPI LAJOS 1972: 1-122.

²⁵ GELLÉR FERENC 1990: 36-37.

A hatósági műemlékvédelem mellett az építészeti örökség védelméért illetve a védendő értékek felkutatásáért, lajstromozásáért, publikálásáért nagyon sokat tettek a városi- és a megyei Műemléki Albizottságok, amelyek 1957-től 1998-ig, illetve 2013-ig működtek a város és a megye Városfejlesztési Bizottságai mellett, valamint a Városvédő és Városszépítő Egyesület 1983-óta napjainkig, mint ezt jelen konferencia is bizonyítja.

Az építészeti örökség igazi kihívásait a településfejlesztés – várostervezés és az értékvédelem szempontjainak összeegyeztethetősége jelentette korábban és jelenti ma is.²⁶ A kérdés az, hogy a városrendezés-városfejlesztés mindenkori célkitűzései, irányultsága, eszköztára mennyire tartja fontosnak a kontinuitás fennmaradását, a történeti városkép megőrzését, az újat favorizáló szabályozási igény mellett. Tudjuk, hogy az építészeti örökség megőrzése nagyban függ attól, hogyan integrálható az állampolgárok életfeltételeivel, hogyan lehet számot vetni vele, a regionális és városrendezési tervekben.²⁷

Mindezekre a megoldást az ún. integrált védelem jelentheti, azaz a régi épületek és épület együttesek megóvása, helyreállítása, rehabilitációja annak érdekében, hogy a modern társadalom számára használhatóvá tegyük és beillesszük – integráljuk – őket a város rendezésébe és fejlesztésébe. Az integrált védelem gondolata azt képviseli, hogy az épített örökség megmaradásának meghatározó esélye, ha szerepet kap a társadalom mindennapi gazdasági és identitást őrző folyamataiban.²⁸

Bizakodásra ad okot, hogy a város a településképi védelmi rendeletében határozottan kiáll a helyi építészeti örökség védelme mellett és kimondja, hogy a város épített értékei – tulajdonformára tekintet nélkül – a város kulturális kincseinek részei, ezért fenntartásuk, méltó használatuk közügy. Ez a kijelentés döntő fontosságú, mert nem fogadható el az az álláspont, hogy nincsenek eszközeink kulturális kincsünk megvédésére, megtartására, a tulajdoni érdekek kizárólagosságát elfogadva.

Az építészeti együttesek az építészeti örökség kiemelkedő jelentőségű részét alkotják a város rehabilitációs gyakorlata és az integrált védelem szempontjából, ezért is szeretnénk, ha akcióterületként megvalósulna a Bem tér és a Péterfia utca városi szövetének – építészeti együttesének – elindított rehabilitációja, amely a város történeti fejlődésének fontos korlenyo-

---

²⁶ ROMÁN ANDRÁS 1996.

²⁷ LÖVEI PÁL 2017.

²⁸ BAJNAI LÁSZLÓ 2011.

matát adhatja, és ezt várjuk a belváros több száz cívis polgári épületének és együtteseinek rehabilitációjánál.²⁹

Debrecen eddigi városrendezési - szabályozási rendszerében alapvető problémaként jelent meg, hogy a belváros történeti telekosztásának tiszteletben tartása mellett is egy nagyváros építmény magassági mutatóit és beépítési százalékát vetítették a területre, ami a gyorsuló ütemben felértékelődő telkeken még a helyileg védett épületek megtarthatóságát is kérdésessé tette és teszi ma is, elsősorban az építési területté váló belváros nyugati oldalán. Kezelhetetlen feszültségek alakulnak így ki, a meglévő földszintes cívisházak és a jó áron eladott szomszédos földszintes házak helyén épített – lehetőleg minél több szintes – épületek egymásmellettisége között.

Az ellentmondásokat csak növelte, amikor erős fejlesztési szándékok nagy telek összevonások mellett alkalmazták a léptékváltást lásd a Bíróság új Széchenyi utcai épülettömbjét, a Hunyadi utcai plázákat, a Péterfia-Hunyadi utcai sarki tömbök beépítését, vagy a félbemaradt Apolló projektet. A kontinuitás igénye akkor is vereséget szenvedett a példánál, ha néhány épületnél a magas építészeti minőség nem kérdőjelezhető meg. Rengeteg építészeti örökséget veszítettünk a Nyugati tehermentesítő út megépítésével, de szeretnénk hinni – még inkább remélni – hogy új építészeti minőség térfalai fogják majd közre a kettévágott nyugati belvárosrészt és a forgalom levezetésén túl a város sokszínű arculatának elemei is helyet kapnak a térfalakban.

Ismételten kinyilvánítjuk, hogy a város megmaradt paraszt-polgári és cívis házai felbecsülhetetlen és pótolhatatlan eszmei értékei a városnak, kulturális emlékezetünknek, ahol még olykor a hely szellemének a génius locinak kisugárzás érezhető.³⁰ Ezért is örülünk annak a feltáró és megalapozó vizsgálatoknak és munkáknak, amelyet a helyi építészeti örökség értékeinek alapos kutatása és azok bemutatása a Főépítészeti Iroda és a Mikrofilmtár kutatóinak közös munkájaként valósul meg.

Végezetül a granadai egyezmény helyreállítási elveiből idézek: Minden egyes (aláíró) fél vállalja, hogy olyan átfogó műemlékvédelmi politikát fogad el amely:

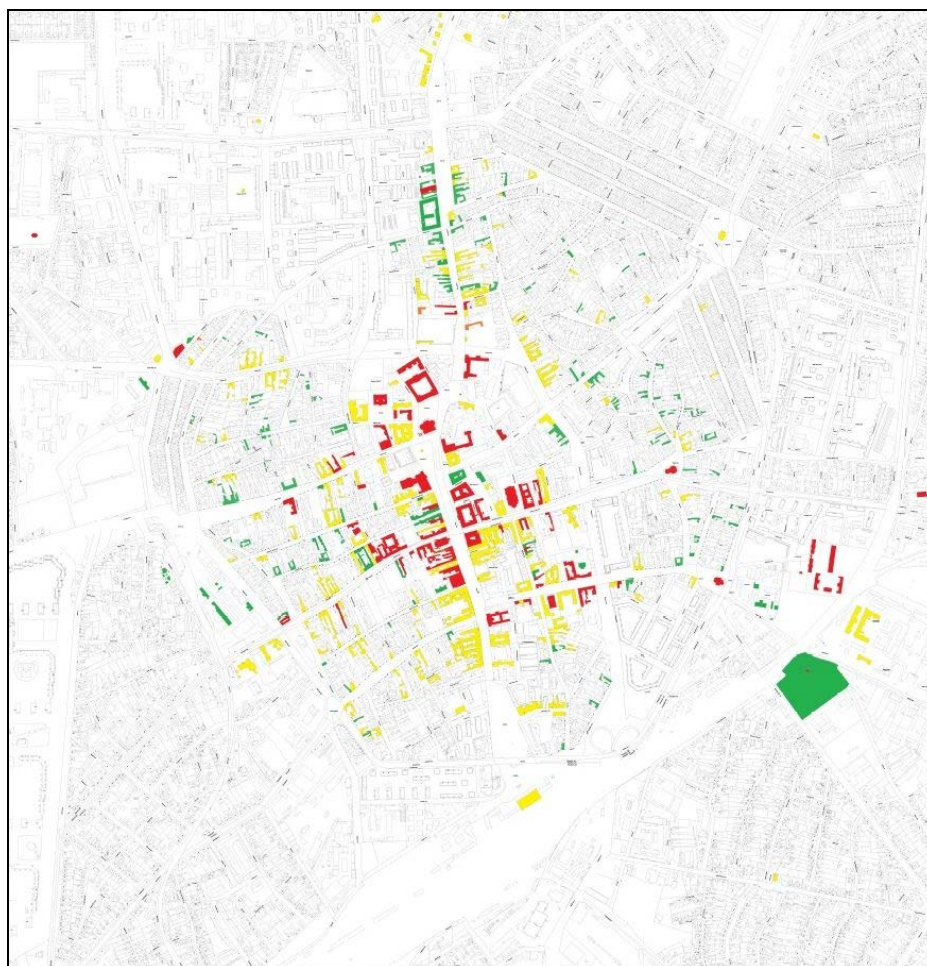
---

²⁹ HORVÁTH PÉTER 2018: 183-232. Lásd még: https://epa.oszk.hu/03300/03326/00004/pdf/EPA03326_civisporta_2018_2_183-232.pdf Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

³⁰ HARANGI ATTILA 2019.

1. Az építészeti örökség védelmét a várostervezés és regionális tervezés alapvető feladatává teszi és biztosítja, hogy ezt a követelményt mind a rendezési tervek kidolgozása során, mind a hatósági munka minden szakaszában figyelembe veszi.
2. Az építészeti örökség helyreállítását és fenntartását célzó programokat kezdeményez.
3. A kulturális, környezetvédelmi és területrendezési politika kiemelkedő feladatává teszi az építészeti örökség megőrzését, funkcióval való ellátását és bemutatását.

Giorgio Nicodemi szavaival „*Nem arról van szó, hogy a műemlékeket az életen kívül helyezzük. Tudni kell megérteni őket és élő helyet adni nekik egy élő városban.*”

6. kép Debrecen belvárosának országos védettségű (piros színnel jelölve), helyi védett (sárga színnel jelölve), és védettségre felterjesztendő (zöld színnel jelölve) ingatlanjai ³¹

³¹ BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER 2018.

3. Képjegyzék – A konferencia alkalmából Debrecen építészeti örökségéből bemutatott példák 1940-ig

1. András templom (rom)	1626 -1628.
2. Kálvin tér romkert	1981. MÓDY GYÖRGY-KERTAI LÁSZLÓ
3. Református Kollégium (régi metszet)	1538-1802.
4. Széchényi u. 6. – volt Diószeghi ház	1690. körül
5. Városterkép	1752. KOVÁTS GYÖRGY
6. Batthyány utca 24. – Cívis lakóház	1760-as évek előtt
7. Batthyány utca 26. – Vendéglő	1760-as évek előtt, a XIX. század során részint megtoldva, később vissza- bontva
8. Kígyó u. 42. – Cívis lakóház	1760. előtt, a XIX. század során meg- toldva
9. Varga utca. 6. – Cívis lakóház	1760-as évek előtt
10. Piac utca 35. Református Kistemplom	1719-1726. BURANIER BOLDIZSÁR – SZKALNITZKY ANTAL. A XIX. szá- zad során részint átalakítva
11. Szent Anna utca 15. Szent Anna templom	1721-1746. GIOVANNI BATTISTA CAR- LONE – POVOLNY FERENC 1834-ben részint átalakítva, tornyokkal kiegészítve
12. Budai Ézsaiás utca Romai katolikus temetőkápolna	1774.
13. Városterkép	1811-1812.
14. Régi városkép rajz	1860. körül
15. Kálvin tér Református Kollégium	1804-1816. PÉCHY MIHÁLY
16. Kossuth tér Nagytemplom	1805-1821. PÉCHY MIHÁLY
17. Bem tér 2. Serház	1821. után, feltehetően még az 1820-as évek során

18. Kossuth utca 18. Balogh Péter féle ház	1826. LITSMANN JÓZSEF – POVOLNY FERENC. Korábbi 1760-as éveket megelőző épületrészek befoglalásával
19. Széchényi utca 1. Podmaniczky ház	1828. POVOLNY FERENC
20. Piac utca. 20. Városháza	1825-1842. POVOLNY FERENC – SÁGODI JÓZSEF
21. Kossuth utca 10. Csokonai Színház	1861-1865. SZKALNITZKY ANTAL
22. Böszörményi út 1. Hortobágy szélmalom	XIX. század második fele, feltehetően 1860. körül
23. Szent Anna utca 24.	1865. körül. korábbi XVIII. századi lakóház befoglalásával
24. Varga utca 10. – Cívus lakóház	1872. előtt, feltehetően a XIX. század második felében zárt sorú beépítése megtörtént. Korábbi fragmentumok befoglalása azonban elképzelhető
25. Batthyány utca 2.	1882. után, feltehetően azonban még az 1880-as években
26. Fűvészkert utca 2. Volt Gazdasági Tanintézet	1882. GERSTER KÁLMÁN
27. Méliusz tér Veres templom	1886. PECZ SAMU
28. Kálvin tér 17. Konzisztoriális-ház	1889. FISCHER KÁROLY
29. Piac utca 18. Beck – Degenfeld – Tisza Palota	1821-1829., 1833-1835. POVOLNY FERENC Ezidőtájt valósul meg az I. emeletes épület, esetleg korábbi fragmentumok befoglalásával. 1884., 1890-1891. TÓTH ISTVÁN tervei szerint II. emeletesre bővítve
30. Piac utca 53. Hungaria bérház	1890. GERSTER KÁLMÁN
31. Kossuth utca 21. Angol királynő szálló	1890. HORVÁTH JÁNOS
32. Piac utca 58. Kereskedelmi Bank	1891. FELLNER – BERGER JENŐ
33. Hatvan utca 44. Állami Főreáliskola	1893. MEIXNER KÁROLY
34. Pásti utca Zsinagóga	1893. BERGER JENŐ

35. Piac utca 8. Kereskedelmi Csarnok – Akadémia	1893. GERSTER KÁLMÁN
36. Csengő utca 4. Pavilon laktanya	1893. NOVÁK FERENC
37. Széchényi utca 9. Királyi Itélőtábla	1896. WAGNER GYULA
38. Bajcsy-Zsilinszky utca 33. – Cívis lakóház	1899.
39. Pallag Gazdasági Akadémia	1901. KAMARÁS JENŐ
40. Arany János utca 1/b. Osztrák-Magyar Bank	1902. TÓTH ISTVÁN
41. Szent Anna utca 17. Piarista Gimnázium	1903. STÉGMÜLLER ÁRPÁD
42. Piac utca 59. Steinfeld ház	1905. BLOCH LEÓ – HOLITSCHER RÓ- BERT
43. Piac utca 61. Fischer ház	1905. FEHÉR LAJOS – RITTER IGNÁC
44. Piac utca 81. Geiger ház	1905. STEINER JÓZSEF
45. Rákóczi utca 25. Magoss György háza	1906.
46. Kossuth utca 23. Forrai ház	1909. BÁLINT ZOLTÁN – JÁMBOR LAJOS
47. Piac utca 68. Killer ház	1909. PAVLOVITS KÁROLY – SZILÁGYI JÁNOS
48. Attila téri Görög Katolikus templom	1910. BOBULA JÁNOS
49. Kossuth utca 8. Kölcsönös Segélyező Egylet	1910. STÉGMÜLLER ÁRPÁD
50. Piac utca 26-28. Gambinus-ház	1911. PAVLOVITS KÁROLY
51. Iparkamara utca 2. Kereskedelmi és Iparkamara	1912. SPIEGEL FRIGYES – IFJ. ENGLER KÁROLY
52. Piac utca 54. Régi Vármegyeháza	1912. BÁLINT ZOLTÁN – JÁMBOR LAJOS
53. Széchényi utca 60. Siketek Iskolája	1912. HAJÓS ALFRÉD – VILLÁNYI LAJOS
54. Kossuth utca 1. Volt első Takarékpénztár	1912. RIMANÓCZY KÁLMÁN
55. Nagyerdei Víztorony	1913. ADORJÁN DEZSŐ – FRIED ALADÁR SÁNDOR
56. Hatvan utca 1. Püspöki Palota	1913. BÁLINT ZOLTÁN – JÁMBOR LAJOS
57. Péterfia utca 1-7. Református Főgimnázium	1913. PECZ SAMU
58. Kossuth utca 12-14. Pénzügyi Palota	1914. BOBULA JÁNOS
59. Piac utca 11. Arany Bika Szálló	1915. HAJÓS ALFRÉD – VILLÁNYI LAJOS
60. Nagyerdei körút Klinikák – Fogadó épület	1918. KORB FLÓRIS
61. Nagyerdei körút Klinikák – Gyermekklinika	1927. KORB FLÓRIS
62. Nagyerdei körút Klinikák – Szülészeti Klinika	1927. KORB FLÓRIS

63. Faraktár utca Zsuzsi Erdei Vasút	1927. BORSOS JÓZSEF
64. Déri Múzeum	1928. GYÖRGYI DÉNES – MÜNNICH ALADÁR
65. Szabályozási térkép	1930. BORSOS JÓZSEF
66. Hatva utca 6. Sajó-fél bérház	1930. SAJÓ ISTVÁN
67. Hatvan utca 5-7. Posta palota	1931. MÜNNICH ALADÁR
68. Köztemető Ravatalozó és Krematórium	1932. BORSOS JÓZSEF
69. Egyetem tér 1. Egyetemi főépület	1932. KORB FLÓRIS
70. Honvédtemető – Hősök Mauzoleuma	1932. LECHNER JENŐ – SZONTÁGH PÁL
71. Simonyi út 8. Villa épület	1932. SAJÓ ISTVÁN
72. Múzeum utca 4. Volt Nemzeti Bank	1933. HÜBNER TIBOR
73. Egyetem tér 1. Egyetemi templom	1940. BORSOS JÓZSEF

Forrásjegyzék

1997. ÉVI LXXXVIII. TÖRVÉNY

- 1997 *Az épített környezet alakításáról és védelméről: Az építészeti örökség védelme:* 56§ (1)-(5), 57§ (1)-(5). Megjegyzés: Hatályos állapot 2019. VII. 25.

2001. ÉVI LXIV. TÖRVÉNY

- 2001 *A kulturális örökség védelméről. 2. fejezet. Műemlékvédelem.* (28§-44§:)

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA KÖZGYŰLÉSÉNEK 45/2017. (XII. 14.) ÖNKORMÁNYZATI RENDELETE

- 2017 *A Településkép védelméről II. fejezet. A Helyi Építészeti Örökség Védelme:* 3§-11§. Lásd még 2. számú melléklet. Lásd továbbá: <https://drive.google.com/file/d/1exjBg1MyH3K8lSFJCbHZ7q67f5xQptD/view> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA

- 2014 Lásd még: <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/7309/konceptio.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

DEBRECEN VÁROSKÉPI ÉS MŰEMLÉKI VIZSGÁLATA

- 1951 BALOGH ISTVÁN – BORBÍRÓ VIRGIL: *Múzeumok és Műemlékek Országos Központja.* Kézirat.

DÉRI MÚZEUM

- 1939 ZOLTAI LAJOS: *Debrecen város helyrajzi története.* Kézirat.

DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

- 1898 ACZÉL GÉZA – HATY KÁLMÁN: *Debrecen város térképe.*

- 1930 BORSOS JÓZSEF: *Debrecen város szabályozási térképe.*
2018 BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER: *Debrecen belvárosának országos védettségű, helyi védett és védettségre felterjesztendő ingatlanjai*

HAJDÚ-BIHAR MŰEMLÉKI JEGYZÉKE

- 2013 VIRÁNYI ZSOLT: Kézirat. 1-13.

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

- 1811-1812 *Debrecen város térképe.* Leltári szám: DvT. 264.

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

- 1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe.* Növedéknapló. 1954. B
2864. sz. M?P. 65.

Irodalomjegyzék

BAJNAI GÁBOR

- 2011 *Az építészeti örökség integrált védelme az operatív városfejlesztés eszköztárával.* PhD értekezés. Konzulens: DR. HÜBNER MÁTYÁS habil. DLA, Ybl- és Hild-díjas építész, habil. egyetemi tanár, okl. építész-mérnök, okl. várostervező szakmérnök. Felelős kiadó: ÉRSEK NÁNDOR. Scolar Kiadó. 1-182. Lásd még: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/8681/bajnai-laszlo-phd2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 30.

BALOGH ISTVÁN

- 1958 *Debrecen.* Magyar Műemlékek. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. 1-99.
1973 *A civisek világa.* Magyar néprajz. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. 1-306.

BUDAPESTI FRANCIA INTÉZET

- 2017 *Az építészeti örökség integrált védelmének eszközei Magyarországon és Franciaországban.* Konferencia. Lásd még: <http://epiteszforum.hu/az-epiteszeti-orokseg-integralt-vedelmenek-eszkozei-magyarorszagon-es-franciaorszagban> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 31.

CHINA TIBOR (Szerk.):

- 2017 *Településképi Arculati Kézikönyv.* Készült a településképi védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvényhez kapcsolódóan. Felelős Kiadó: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. 1-184. <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/11874/telepuleskepi-arculati-kezikonyv2018.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

Cs. DOBROVITS DOROTTYA

- 1972 *A magyar műemléki nyilvántartás története.* Magyar Műemlékvédelem 1969-1970. Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai VI. In: DERCSÉNYI DEZSŐ – ENTZ GÉZA – HAVASSY PÁL – MERÉNYI FERENC (Szerk.): Akadémiai Kiadó. Budapest. 83-87.

ECSEDI ISTVÁN

- 1912 *A debreczeni népi építkezés.* A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az „Ethnographia” melléklete. SEMAYER VILIBÁRD. (Szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum Kiadása. Budapest. XIII. évfolyam (Új sorozat VIII.) 3-4. füzet. 157-194.

ERŐ ZOLTÁN

- 2006 *Épített örökség.* Lásd még: <http://epiteszforum.hu/epített-orokseg1> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

FEJÉRDY TAMÁS

- (é. n.) *Merre tart a műemlékvédelem?* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/regiok-1842E/muemlekek>

[-195E1/merre-tart-a-muemlekvedelem-195E2/](#) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 31.

FEKETE ILONA

2005 *Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények.* Világosság 6. szám. 101-116. Lásd még: <http://www.vilagosság.hu/pdf/20050902150003.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 31.

FORSTER GYULA (Szerk.): – GERECZE PÉTER

1906 *Magyarország Műemlékei II. A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma.* A Műemlékek Országos Bizottságának Kiadványai. Hornyánszky Viktor Császári és Királyi udvari Könyvnyomdája. Budapest. 1-1412.

GELLÉR FERENC

1987 *Debrecen műemléki katasztere.* Kiadja: A Mozgáskorlátozottak PIREMON Kisvállalata. 1-338.

1990 *Debrecen műemlékvédelme.* Magyar Építőművészet. LXXXI. évfolyam 2. szám. 36-37.

GENTHON ISTVÁN – ZAKARIÁS G. SÁNDOR

1959-1961 *Magyarország művészeti emlékei I-III.* In: PÁSZTÓI MARGIT (Szerk.): Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. 1-1066.

GÓLYA JÓZSEF (Szerk.):

1960 *Műemlékjegyzék.* Kiadja az Országos Műemléki Felügyelőség. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1-552.

HARANGI ATTILA

2019 *A civis lakóházak újragondolása Debrecenben.* Debreceni Egyetem. Műszaki Kar. Építészmérnöki Tanszék. Diplomaterv.

HORVÁTH PÉTER

2018 *Cíviskarakter Debrecen építészetében.* Cívisporta folyóirat II. évfolyam 2. szám. In: DR. HORVÁTH PÉTER – BALOGH LÁSZLÓ (Szerk.): Debrecen. 183-232. Lásd még: https://epa.oszk.hu/03300/03326/00004/pdf/EPA_03326_civisporta_2018_2_183-232.pdf Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

HURTÁK GABRIELLA

2015 *Fenntartható(bb) örökségvédelem.* BME Építőművészeti Doktori Iskola. Témavezető: VASÁROS ZSOLT DLA. 1-28. Lásd még: http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/859-tk_hurt%C3%A1k_1.pdf Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 31.

IKAFALVI DIÉNES VIRÁG

1990 *Magyarország műemlékjegyzéke I-II.* Országos Műemlék Felügyelőség. Budapest. 1-1471.

KOVÁCS PÉTER – KELLER FERENC

2018 *Debrecen modern építésze 1945-1975.* DE-MK. Építészmérnöki Tanszék MSC. 2017. Debreceni Egyetemi Kiadó. 11-146.

LŐVEI PÁL

2017 *Az épített örökség védelmében. Változó társadalom - változó műemlékvédelem?* Magyar Szemle. Új folyam XXI. szám 7-8. szám. 1-6. Lásd még: <http://real.mtak.hu/11406/1/Az%20%C3%A9p%C3%ADtett%20%C3%B6r%C3%B6ks%C3%A9g%20v%C3%A9delm%C3%A9ben.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 30.

MEGGYESI TAMÁS

2008 *Települési kultúránk.* Kiadó: TERC Kft. 1-70.

ROMÁN ANDRÁS

1996 *Műemlék, építészeti örökség, város.* Országos Műemlékvédelmi Hivatal. 1-286.

ROMÁN ANDRÁS – LAMPERT RÓZSA – FEJÉRDY TAMÁS

2011 *Karták könyve. Műemlékvédelmi, örökségvédelmi dokumentumok gyűjteménye.* Második bővített kiadás. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság. Kiadja az Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. Budapest. 1-583.
Lásd még: <http://icomos.hu/datas/kartak-konyve/2d1be8f3a882b152d52fe689644a8ace.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 28.

SÁPI LAJOS

1972 *Debrecen település- és építéstörténete.* In: DANKÓ IMRE (Szerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. 1-195.

ZOLTAI LAJOS

1937 *Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról.* Déri Múzeum Évkönyve 1936. Debrecen Szabad Királyi Város Déri Múzeumának Kiadványai XXXII. In: Sőregi János (Szerk.): Városi Nyomda. Debrecen. 99-137.

Képjegyzék

DEBRECEN 1752-RE KELTEZHETŐ TÉRKÉPE

1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Rlchnographia Cittis Debreczen.* Országos Széchényi Könyvtár. Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

DEBRECEN 1811-1812. KÖZÖTTI IDŐKRE KELTEZHETŐ TÉRKÉPE

1811-1812 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 264.

DEBRECEN BELVÁROSÁNAK ORSZÁGOS VÉDETTSÉGŰ, HELYI VÉDETT ÉS VÉDETTSÉGRE FELTER-
JESZTENDŐ INGATLANJAI

2018 BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER: DMJV. PH. Főépítész Iroda
Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.

DEBRECEN BELVÁROSÁNAK VÉDETTSÉGÉT RÉSZLETEZŐ TÉRKÉP

1987 GELLÉR FERENC: *Debrecen műemléki katasztere*. Kiadja: A Mozgáskor-
látozottak PIREMON Kisvállalata. 1-338.

DEBRECEN VÁROS SZABÁLYOZÁSI TÉRKÉPE

1930 BORSOS JÓZSEF: Városterkép. DMJV. PH. Főépítész Iroda Építészeti
Archívum – Mikrofilmtár

DEBRECEN VÁROS TÉRKÉPE

1898 ACZÉL GÉZA – HATY KÁLMÁN: DMJV. PH. Főépítész Iroda Építészeti
Archívum – Mikrofilmtár

GÁBOR ISTVÁN

INGATLANFEJLESZTÉS, VAGY HAGYOMÁNYŐRZÉS

A városi tér átalakulása globálisan felgyorsult, a városi hagyomány utolsó helyei már skanzenként szelfihátterek és albumok, idézetek színterei. Színterek, díszletek a turizmus, korunk mindenhová elszállított fogyasztói forгатagában.

Higgyük el, akik ezekben a városmaradékokba rekedtek, valamennyien minoritások, a globális társadalmak hömpölygése veszi körül, ostromolja őket. A napi tevékenységeik még újra írják ugyanazt a történelmet, melyet elődeik vagy e helyen egykor élők tettek. E szokások, tevékenységek, kézjegyek a városi teret folyamatosan alakítják, de identitását fenntartják, számodra olvashatóvá teszik. Na mit is védenénk?

1. Lassan elmúlnak...

Hát lassan elmúlnak a falak által megidézett történetek. Ki írja le a város történetét, azt a történetet, amely nem fér bele a könyvekbe, amely nem a kuriózumok gyűjteménye, a karácsonyra berobbanó vásárlási frázisok gyöngye, aki nem keresi a hagyomány ezen értékét, ahol az erkölcsi tanulságok csak a nemzedékek, közösségek belső rendjét kívánja időről időre helyreállítani.

Félek, hogy nem lehet ezt a társadalmat már megtalálni. Mindenkit elcipelt a történelem a világ élhetőnek tartott neutrális szegleteibe. Ki maradt itt? A kordésok, a pécek, a kofák, megannyi már nem létező helyi réteg együttese tartotta fenn az amúgy jelentős városi gazdaságot az atlanti parttól a kínai tengerig évezredekken keresztül. A XX. század ezt kettévágta a maga fortélyos alkímiájával. Eleink pedig szépen alkalmazkodtak (vagy eltűntek!) és mára ebből a csoportképből csak a háttér maradt, már ahol nem ragaszkodtak a bombázók a toposzok eltüntetéséhez. Ahol meg porig romboltak, vagy a helyi akaratok újra rakták a történelem falait szigorú állhatatossággal, vagy új élettereket faragtak új társadalmakhoz (micsoda barbár fogalmak!)

1. kép A szerző saját felvétele I. ¹

Most kísérjük a temetőbe az utolsó háborús nemzedéket. Elkoptak a rémmesék, elhallgattak a békeintelmek, és árván itt maradtunk a díszlettel, a Varga utca sarkán még olvashatatlanul áll a fal, amelyen az egykori reklám foltot hagy, az egykori ablakmélyedések kifalazva bombázott törmelékekkel, és az egész nem tudjuk, hogy mit jelent, csak borzadunk a szemét láttán. Nem kötődik a fal senkihez, nem tudod leolvasni a történelem nagyon pontos lenyomatát róla.

Ezért jön a fejlesztő és lakásszámmal, telekárral kalkulál. Másképp, mint a panelkorszak telefonon sulykolt normaértéke. Számolnak, aztán bontanak, mert a hely értékesebb lett egy ideje. Van értéke a távolságoknak, közelségeknek, a levegőnek, az ellátásnak. Nekem hiányzik az érzék és annak mértékegysége, hiányzik valami a számításból. Ki akar már identitást, ki lesz a városi polgár, segéd, kifutó, napszámos, arisztokrata? Kik lesznek az új gazdák,

---

¹ Megjegyzés: Évszám nélkül

az új bejárók, az új nyelvet beszélők, a kapu mögött leskelődők, a bizalmatlanok, az összesűgők, vagy az utcán játszóké?

Ezt leírta Jacques Tati 1958-ban, szépen, szatirikus érzékkal és képein pontosan és olvashatóan.² Mindenki megértette, de nem segített ez semmit, máig azt a fiskális elvet követi a tömeg, hogy többet akar kihozni a jószágból, mint amit az adni képes. Az udvarokon pedig a vad ugar felüti a fejét, várva a boldog vevőt, ki új élettérről álmodik. Felépül a tágas, világos és kényelmes létforma, minden igényt kielégítő komfort, csak a hajnali csendben az udvar műgyepén átsétál egy puhatalpú macska, orrával keresi valamely elődjének érző emlékét.

Nem a falak adják a hagyományt, de jó barátunk, a gondolat ráír ezen falakra. Ha már nem vesszük fel az egykori mecénások, vásári népek, diákok, kalmárok és ügyeskedők, szélhámosság gúnyját, de ne vessünk le mindent ami öreg, ócska. Rimbaud a Delíriumokban magasztalta az „együgyű festmények, szemöldökfa díszek” világát, a cégérek és „bohócvásznak” báját.³ Ezekben kereshetők az ügyetlen és apró kincsek, melyek nem érnek fel a történelem leíró magaslataig, viszont jelentenek a helyi beszélgetésekről.

2. Ha még most is olvasol, tedd fel a kérdést: hogy lehetünk ezen identitás részei?

Hogy fogunk hazaérkezni, ha nem hívnak ide? Ha bezárják kocsmáinkat, ha a barcelonai turistabusz nem tud bekanyarodni egy utcába, ha az emberek nem kérnek ebből a gazdaságból, akkor a helyi ember hazatér. Az utazók kedve helyett az út cserző, embert próbáló lelke visszafordítja a sokakat, a vendéglátó már bátran köszönti az útonjártót. Nem lesz kedve s szégyennek lecserélni rongyait egy jobbnak vélt világra, a melegvíz és a mozgó olajozott mindennapjaira, a feredők és más tisztálkodók újra divatba jönnek.

Nem változik az emberek hozzáállása, mert ők is csak átutazóban laknak ezekben a homályos udvarokban, ahol a felmelegedő párás dohosnak is mondható földben a törmelék szolgáltatja csak az idő múlását. Kinek kell ez a hely, ahol a levegő a mi városunkhoz méltó módon nem mozdul, csak napszálltakor a városszerkezet által felkínált nagyobb szélcsatornákon, ahol a föld alá kerül és alaposan megtapossa a munkagép az időt és az csak ezeken a pá-

---

² JACQUES TATI 1958. Megjegyzés: Nagybácsim (Mon oncle) francia - olasz film

³ Lásd bővebben: <https://canadahun.com/blogbejegyzes/arthur-rimbaud-del%C3%8Drimumok-a-sz%C3%B3-alk%C3%ADmi%C3%A1ja-dal-a-legmagasabb-toronyr%C3%B3l-%C3%89hs%C3%A9g.6068/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. XII. 10.

rákon keresztül üzen nekem: feledj, ami nincs leírva nem is volt! Nem mihozzánk jár már az utazó, ott van a félhold által bezárt helyek történelme, minden feledésével, így az őslakosok is csendben átadják a helyüket az új és számító polgárnak, aki beárazza a maradékainkat, befűvesíti a szabad teret, a port maga alá gyűrő házak körül. De a pára nyári hajnalokon a macskákat megbolondítja, hogy aztán egyedül maradjanak a múlt egyedüli diszkrét olvasói.

Ingatlanbefektetés mindig is volt, és lesz is. Ha a város élni akar, hát gyarapodnia kell. Ilyen falánk jószág! Egymást váltják a gazdák, ki kevésbé, ki annál inkább szeret olvasni, vagy éppen számolni. A befektető távol tartja magát az udvartól, ezért hamar változik a szövet, a lépték és új lakosok a világon mindenütt a saját legitimációjukért harcolnak, ha kell a történelmi kliséket is alkotnak maguknak ehhez. A hamisság cinkos mosolya már lebontja az évszázadok repedésekkel tarkított falait, idő kérdése, hogy ezek a hazug – mindenkit ámító, egymást kiszorító álközössége körülbástyázza magát a vintázsok székeivel, asztalaival és más üres díszekkel. Az olvashatatlan káosz segít az elbontásban. Ódon hangulat? Az emberek ott a fotókon, díszletként feszítő helyiek nem tudják hová tévedtek.

3. Ki segít ezen a néhány emberen?

*„Készítik mohasivatagban
békén a szép mennyezetet,
melyre majdan
fest a város ál eget.”⁴*

A költő ácsai szelíden váltják át a világodat, figyeled az ablakból, majd a függöny int. A gyár ráépült egy hajdani templomra, ha kutatod, megtalálod együgyű formáinak töredékeit, de nem nálunk, hol mindez láthatatlanul a föld alá vetve ázik. Kié hát ez a város?

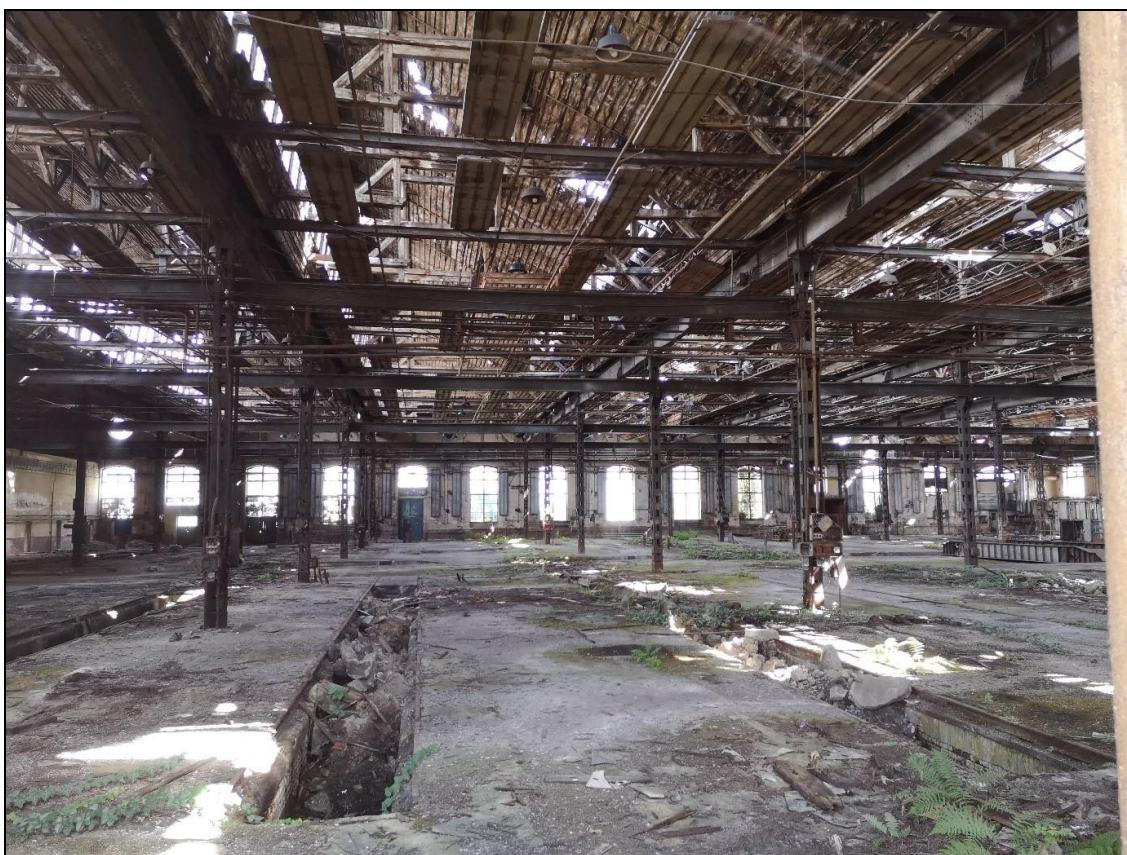
Egyszer gyermekkoromban egy nyári délután az imaház előtt egy hajlott bácsika kísértaltatott egy tyúkot legeltetni a fűre. A lábára egykori ruhából hasított színes és mintás vászonszalag volt kötve, hogy ne vassa el a lábszárát, a szalagot meg kendermadzaghoz kötötték,

---

⁴ ARTHUR RIMBAUD Részlet: Delíriumok A szó alkímiája. – fordította: Rónay György. Lásd bővebben: <https://canadahun.com/blogbejegyzes/arthur-rimbaud-del%C3%8Drimumok-a-sz%C3%B3-alk%C3%ADmi%C3%A1ja-dal-a-legmagasabb-toronyr%C3%B3l-%C3%89hs%C3%A9g.6068/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. XII. 10.

úgy engedték ki a hajlott hátú embert legeltetni. A tyúk néha meg-megrángatta a pórázt, de kedves-bárgyún lépkedett az elvadult gyepen, azon, melyen a labda laposan csak igen lassan gurult tova a lábak között. Az ideológiák gyermeknevelő hintája, a forgó, meg a libikóka nyikorogva forgott a rozsdás tengelyen, a kovácsoltvas kapu mögötti átláthatatlanul titokzatos dzsungelbe betekinteni is félelmetes volt. A mellette álló, villaszerű tömeg karakteradó emeleti utcai erkély balusztrádjai a maguk ürességével együtt hullottak le a feledésbe. Senki nem hiányolja a nagy és aránytalan oromról. Ezek a topográfiai érték helyek hiányoznak a jelenből, nem adhat választ a folyamatos átalakulás sem, mert nyomtalanul a feledés homálya vitte el ezen városi sarkot, mintahogy az imaház eklektikus polgárház arányú homlokát is. A mindent elfedő nylon időtállóknak hitt örökanyaga mindent leönt, és eltakarja a történetet.

Lenne, egy-két gondolatom ahhoz, hogy az utcavonalakra rótt új életek és ormótlan hivatkozások helyett a levegőkeresők, léleksóvárok is rajzolhassanak a városszövet maradákaiban.

2. kép A szerző saját felvétele II. ⁵

⁵ Megjegyzés: Évszám nélkül

A drámai fogyatkozás mellett felüti a fejét az elmúlás színpadi forgóján egy képtelen lehetőség. A temetőkön fogyatkozó emlékezők egyre szomjasabban ülnek neki a már nem fájó emlékezésnek, szétválík a közösség emlékhhasználó, vagy lelakó része, az olvasó, emlékező, vagy nem merengő része. Vajon ki kalapálja ki a vasat, ki ért ehhez a cipőhöz? Ki akar ott maradni, csöknyösen és egyszerűen szó nélkül? Szeretettel gondolunk ezekre a kevesekre. Mivel tudom segíteni őket?

Forrásjegyzék

NAGYBÁCSIM – MON ONCLE

1958 JACQUES TATI: Francia - Olasz film.

Irodalomjegyzék

ARTHUR RIMBAUD

(é. n.) *Delíriumok. A szó alkímiája.* – fordította: RÓNAY GYÖRGY. Lásd még: <https://canadahun.com/blogbejegyzes/arthur-rimbaud-del%C3%8Driumok-a-sz%C3%B3-alk%C3%ADmi%C3%A1ja-dal-a-legmagasabb-tonyr%C3%B3l-%C3%89hs%C3%A9g.6068/> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. XII. 10.

Képjegyzék

A SZERZŐ SAJÁT FELVÉTELE I.

(é. n.) GÁBOR ISTVÁN Magánarchívuma.

A SZERZŐ SAJÁT FELVÉTELE II.

(é. n.) GÁBOR ISTVÁN Magánarchívuma.

V. KITEKINTŐ

Doszpoly Roland

DOSZPOLY ROLAND

**MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK VIZSGÁLATA A MODERNIZÁCIÓ TÜKRÉBEN EGY
MULTIETNIKUS KÁRPÁTALJAI TELEPÜLÉSEN, IZSNYÉTÉN**

Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a kolhoz rendszer felbomlását követően milyen megélhetési stratégiák alakultak ki a magyar és az ukrán etnikumnál, valamint ezek az értékrendek etnikai dimenzióin túl összefüggésbe hozhatók-e a kapcsolati hálózatok összetételével. A tanulmány egy kárpátaljai településen, Izsnyétén végzett empirikus terepkutatásokon alapszik, ahol a mezőgazdasági munkák még ma is fontos szerepet játszanak a helyiek mindennapi megélhetésénél, hiszen a földművelésből származó javak fontos kiegészítő forrást jelentenek számukra. A munkácsi járáshoz tartozó rurális település lakóinak munkaszokásaiban fellelhetők bizonyos tradicionális elemek, valamint a modern értelemben vett vállalkozói habitus is. A tradicionális, magyar nagycsaládi formációk földművelésénél jellemző a családtagok közötti kooperatív munkavégzés, illetve a munkafeladatok megosztása annak érdekében, hogy minden családtag azt a funkciót töltsse be, amiben a legkompetensebb. A lokális településen a mezőgazdasági tevékenység minden család életében fontos szerephez jut, annak ellenére, hogy ma erre teljesen egyetlen háztartás sem tudja alapozni megélhetését. Emiatt a komplex téma antropológiai megközelítése azt igényli, hogy az állami szféra munkavállalási lehetőségeit és a migrációs tevékenységet is elemezzük, mivel napjainkra ezek váltak a megélhetést biztosító fő jövedelmi forrásokká. Az utóbbi megélhetési forrásokat vizsgálom tehát az ukrán és a magyar etnikumnál, a szocialista gazdaság felbomlásától a modern gazdasági hatások megjelenésén át jelenünkig.

Feltételezésem szerint a megélhetési stratégiákat illetően jelentős eltérések nem mutathatók ki az etnikumok között, azonban mentalitásbeli, habitusbeli különbségek megfigyelhetők. Ezek leginkább a mezőgazdasági szektorokban dolgozó gazdák munkához való viszonyában, a külföldre emigráló fiatal munkavállalók esetében pedig a célország kiválasztásában érhetők tetten. Az eltérések okait az etnikai értékrendbeli különbséggel, illetve a két etnikum kapcsolati hálózatának összetételével hozhatjuk összefüggésbe.

1. Alkalmazott kutatási módszerek

A kárpátaljai kutatás első terepfeladatai során strukturált interjúk felvételét végeztem el. A kérdőívezéssel számos kvantitatív jellegű adatot gyűjtöttem a vizsgált térségben. A kérdőívben kiemelt részt foglaltak el a földbirtoklással, földműveléssel, állattenyésztéssel, migrációval és az adott háztartás jövedelmi helyzetével kapcsolatos kérdések. A beérkezett válaszok alapján, az általam vizsgált téma kibontásához elegendő számú kvantitatív adat állt rendelkezésre. A kérdőíves kutatásra alapozva mutathatók be számszerűsítve a munkavállalási arányok és a migrációs gyakorlatok témakörei.

A második kárpátaljai terepkutatáson már vezérfonal-interjúkkal dolgoztam Izsnyétén, a tematika fő részét pedig a megélhetési stratégiák témaköre alkotta. Az adatközlők az előző évi kérdőív utolsó kérdésére adott válaszaik alapján lettek kiválasztva, amely arra kérdezett rá, hogy mennyire lenne alkalmas az adott interjúalany egy mélyebb, hosszabb terjedelmű interjú készítésére és hogy milyen területen a leginkább kompetens a célszemély. Terepmunkám során több alkalommal a résztvevő megfigyelés módszerét is alkalmaztam.

2. A modernizáció, a megélhetési stratégia, és a kapcsolati háló fogalma

A modernizáció sikere elsősorban egy bizonyos gazdasági fejlettségi szint elérését, a technológia korszerűsödését jelenti. *„Az utóbbi száz-százötven évben a modernizáció folyamata a periférián lévő társadalmakban a megkésetttség következményeinek kiküszöbölésére irányuló törekvésként jelent meg.”*¹ Ez a törekvés a posztszocialista országok gazdasági rendszerében meglehetősen lassú folyamatként zajlik.

A gazdaság működése társadalmanként eltérő. Az egyik társadalomban az anyagi javak oly módon szolgálják a presztízs és a státusz növelését, hogy maga a materiális gyarapodás jelenti a társadalmi elismertség alapját, addig másutt ezek szétosztása szolgálja ugyanazt a célt.² A dolgozatban a gazdasági stratégia fogalmánál egy szélesebb jelentéstartalommal rendelkező terminust alkalmazok. A megélhetési stratégia fogalmát a magyarországi romakutatások

---

¹ KULCSÁR KÁLMÁN 1986: 11.

² KMALINOWSKI, BORISLAW 2006: 59.

során Szuhay Péter antropológus alkalmazta először.³ Bánlaky Pál szerint „*a megélhetési stratégia egy terv, elgondolás, valamilyen összetett cselekvési algoritmus kidolgozása arra nézve, hogy adott feltételek között hogyan lehet biztosítani a család megélhetését. Ennek részét képezik a jövedelemszerző tevékenységek éppúgy, mint a költség-racionalizálásra vonatkozó elképzelések, a fogyasztási szerkezet átalakítása, a családi munkamegosztás újrastrukturálása, valamint az értékrend átstrukturálása is.*”⁴

A szocializáció során kialakult értékrend vonatkozásában, M. Kohn kiemeli, hogy a családi nevelés értékeinek és normáinak szociális tartalmait az osztályhelyzetre, azt viszont végső fokon a társadalmi munkamegosztásra kell visszavezetni.⁵ A társadalmi munkamegosztás a társadalmi kooperáció egyik formája, amely akkor sikeres, ha a gazdasági folyamatok résztvevőinek kapcsolatrendszerén, vagy kapcsolati hálóján belül stabilak a viszonyok. A kapcsolati háló a szociológiai társadalmi tőke fogalom egyik aspektusa. „*A társadalmi tőke a társadalmi szervezetek jellemzőiből származik, olyanokból, mint a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek növelhetik a társadalom hatékonyságát azzal, hogy elősegítik az összehangolt cselekvéseket.*”⁶ Bourdieu szerint „*a társadalmi tőke mértéke a személy által hatékonyan mobilizálható kapcsolati háló méretének függvénye.*”⁷

3. Izсныéte etnikai adatai

Az etnikai arányokat figyelembe véve egyértelműen kirajzolódik egy olyan vegyes etnikai lakosságú térség és régió képe, ahol az egész kárpátaljai lakosság összetételét tekintve az államalkotó ukrán etnikum van többségben a magyar kisebbséggel szemben, de ez a kisebbség-többség reláció a régió nyugati részén már teljesen más képet mutat. A nyugati peremvidéken, leginkább a beregszászi, munkácsi, ungvári és nagyszőlősi járásokban ugyanis a magyarok csaknem 90 településen abszolút többséget képviselnek az államalkotó ukrán etnikum kisebbségi helyzetével szemben.

³ SZUHAY PÉTER 1999: 29.

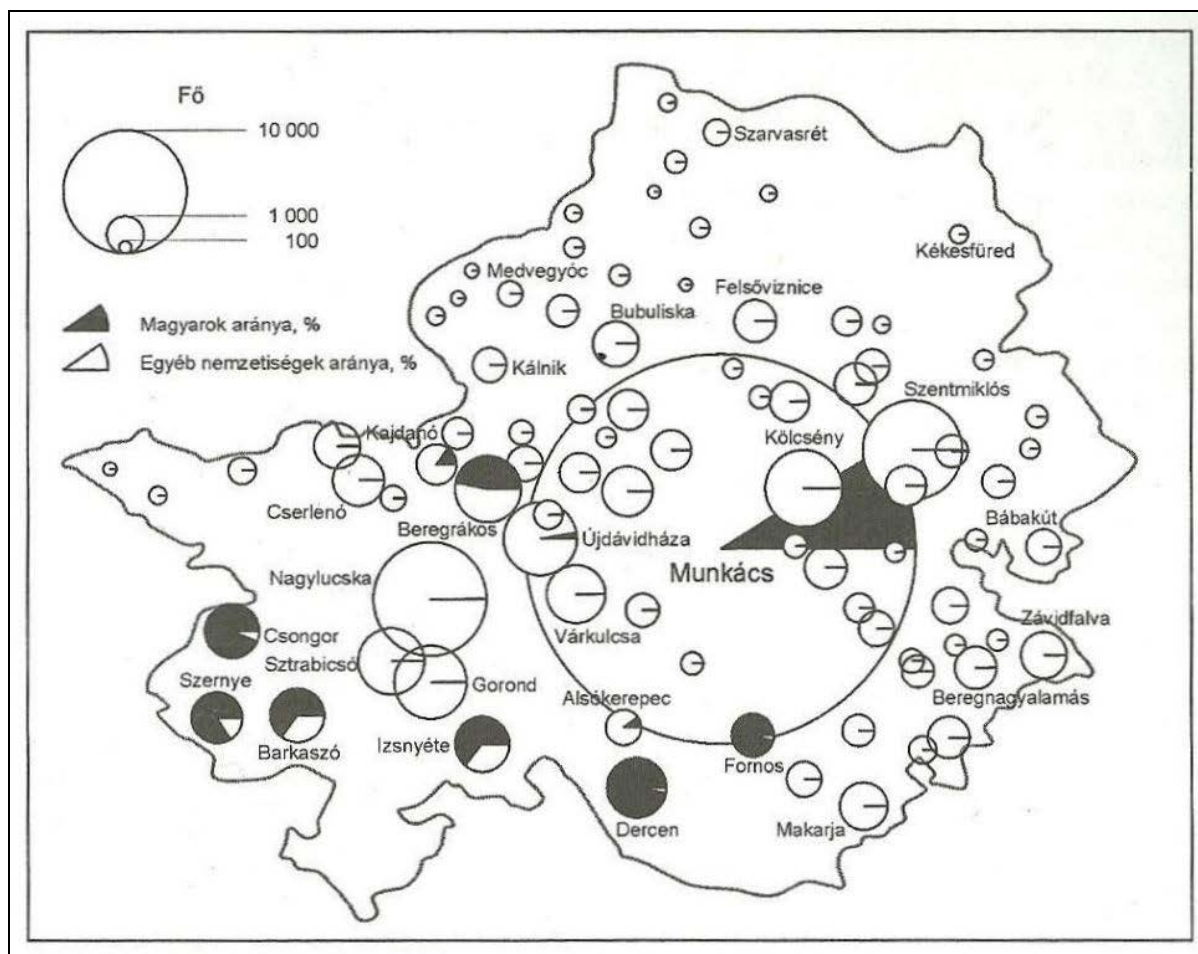
⁴ BÁNLAKY PÁL – KEVY BEA 1999: 23-29.

⁵ KOHN, MELVIN L. 1969: 11.

⁶ G. FEKETE ÉVA – SOLYMÁRI GÁBOR 2004. 1-2., 32-78.

⁷ BORDIEU, PIERRE 1997. 150.

Kárpátalján a magyarság döntő többsége a magyar határ közelében, nagyjából az Ungvár, Császlóc, Csongor, Izsnyéte, Dercen, Beregújfalú, Salánk, Fancsika, Csepe, Feketeardó, Gyula behatárolt területén él, illetve szigetekben és diaszpórában, elsősorban a Felső-Tiszavidéken. ⁸ (Lásd: 1. kép)

1. kép A Munkácsi járás települései a magyar népesség arányának feltüntetésével, 2001. ⁹

Izsnyéte túlnyomórészt magyarok által lakott rurális település, a mai lakosság nagyjából 70%-a (1618 fő) magyar. A magyar lakosságon kívül az ukrán, ruszin etnikum képviseli a megmaradó 30% (642 fő) nagy részét. Meg kell említeni, hogy a két meghatározó etnikum mellett a peremhelyzetben élő, szegregált cigány közösség ugyan kis lélekszámával, de a falu

⁸ S. BENEDEK ANDRÁS 1994: 9-59.

⁹ MOLNÁR JÓZSEF – MOLNÁR D. ISTVÁN 2005. Lásd még: S. BENEDEK ANDRÁS 1994: 129.

harmadik fontosabb etnikai csoportját alkotja. „*A falu egy önálló közigazgatási központú helység, 2200 körüli lakossal*”,¹⁰ amelynek 2/3-át a magyar lakosság alkotja. A település bürokratikus szellemi elitje az ukrán etnikum tagjai közül verbuválódik, mivel ukrán nemzetiségű a falu polgármesternője, a bíró és a helyi orvosnő is.

4. Ukrán és magyar megélhetési stratégiák

Izsnyéte háztartásainak legfontosabb jövedelemforrásai jelenleg a következők:

- I. Nyugdíj
- II. Külföldi munkavállalás
- III. Állami munka
- IV. Magánvállalkozás, kereskedelem

I. Nyugdíj: Izsnyétén az idős generáció erős társadalmi súllyal rendelkezik, szinte minden háztartásban élnek nyugdíjasok, akik rendelkeznek fix jövedelemforrással.

II. Külföldi munkavállalás: Ukrajna jelenlegi súlyos gazdasági válsága, az ebből következő nagyarányú munkanélküliség, valamint a még betölthető állami munkahelyek alacsony munkabére miatt számos fiatal ukrán és magyar helyi lakos hagyja el otthonát, hogy külföldön vállaljon munkát. Meglehet ezen kívül szociokulturális okok is állnak a háttérben, az idősek tekintélyelvűsége okán, hiszen a fiatal generáció számára egyfajta kényszert jelent a szántóföldeken való munkavégzés. Szinte minden háztartásból találunk minimum egy olyan személyt, aki külföldön dolgozik, hiszen helyben nincs, vagy a közelben is csak kevésbé akad munkalehetőség.

III. Állami munka: Az állami szférához tartozó munkahelyek leginkább az urbánus területekre korlátozódnak, adott esetben Munkács, Beregszász és Ungvár a meghatározó munkahelyi

---

¹⁰ NÉMETH ADÉL 1991: 12-67.

központok. Ezeket a munkapozíciókat leginkább az ipari szektorban töltik be, Munkácson számos izsnyétei a Flextronics kábel – és autóalkatrészt gyártó üzemben dolgozik.

IV. Magánvállalkozás, kereskedelem: A magánvállalkozók fő területe Izsnyétén a kereskedelem. Az egyéni vállalkozók élelmiszerboltokat üzemeltetnek, amelyekben az általuk megtermelt zöldségeket és a közeli ukrán, vagy magyar városokból importált élelmiszereket, ruhákat és egyéb árucikkeket értékesítik. A fóliás virágháznak bizonyos modern gazdasági hatásoknak köszönhetően felértékelődik a szerepe, a benne termesztett növényeket szintén egyéni vállalkozók boltjában, vagy ritkább esetben a munkácsi piacon adják el. A kis - és középvállalkozó termelők termékefeleslege – saját fogyasztáson felüli –, viszonteladók útján jut el a fogyasztókhoz.

A falu minden lakosának megélhetését meghatározza és minden családi háztartás önelátásának alapját képezi a mezőgazdasági munkából és a háztáji munkából származó mellékes, mégis állandó jövedelemforrás.

5. Mezőgazdaság

A munkácsi járásban fontos szerepet tölt be a mezőgazdaság, elsősorban a térség délnyugati, síksági részében, ahol 36 ezer hektár szántóföld található. Legnagyobb vetésterülete a búzának, a kukoricának, az egyéb szemeseknek és a takarmánynövényeknek van,¹¹ ezért Izsnyétén is ezekre a terményekre fektetik leginkább a hangsúlyt a gazdaságok. A kérdőíves adatok szerint a település 113 háztartásából 84 háztartás rendelkezik saját földterülettel, ebből 36 háztartásnak származik jövedelme is a földművelésből. A lakosok körében a saját földek mérete meglehetősen eltérő nagyságú, ez a kvalitatív és kvantitatív adatok összevetéséből is kirajzolódott, ahol a legkisebb földterület 0,06 hektár, míg a legnagyobb 8,4 hektár méretű. Az állami redisztribúció során, a kolhoz földterületeinek kiosztásakor eltérő nagyságban határozták meg a helyieknek visszajuttatott földterület nagyságát: „*Akik ott dolgoztak, mindenki kapott hektárokat. Itt például 50 szotekot kaptak, amott lehetett 1 hektárt kapni.*”¹² – említi a kolhozban dolgozók földszerzé-

---

¹¹ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

¹² Adatközlő: 59 éves nő, Izsnyéte

séről egy 59 éves magyar nő. Jellemző, hogy egy izsnyétei gazda saját földje tagosítatlan, külön parcellákban található meg a falu melletti szántóterületeken.

Mivel a kiosztott földek tulajdonosai közül már sokan nem élnek, az öröklés értelmében gyerekeik, közeli rokonaik között darabolódtak fel a birtokok. A földeken a legelterjedtebb növény a kukorica, – helyi szóhasználatban tengeri – a búza, az árpa, a zab és egyéb szemes termények. Egy 71 éves magyar nő így vélekedik az idei kukoricatermésről: „... a kukorica az sikerült, csak ilyen kis rövid csövek lettek, mert ez a korai volt, most onnan hozták Magyarországról ilyen csávázott szeműt.”¹³ A családi házak kertjében termesztett zöldségek közül leginkább a paradicsom és a burgonya termesztése dominál.

„Az állattenyésztés fő ága a tejtermelő szarvasmarhatartás és a sertés- és baromfitenyésztés, ezeket nagyrészt háztáji kisgazdaságok végzik.”¹⁴ Egy jól informált, figyelmes adatközlő szerint Izsnyétén az ukránok nagyobb hasznot látnak a sertésenyésztésben, ellenben a magyarokkal, akik inkább kertművelésben látják az anyagi vonzatot: „Hát ők is nevelnek, tartanak fiasokat akkor ízélnek... Mondjuk ők a ízébe, a hogy híjákba nem nagyon foglalkoznak ilyesmivel, hogy zöldséget nem nagyon termelnek, inkább disznókat nevelnek.”¹⁵

6. Családi vállalkozás

A rokonsági hálónak három alapvető funkcióját emelhetjük ki:

- I. a család mint a gazdasági struktúra működtetője
- II. a család mint a biztonság értéke
- III. a család mint visszatartó erő

A mezőgazdasági termelésnél a magyarok nagycsaládos formációban dolgoznak. A családtagok, közeli rokonok számára végzett kölcsönös munka az egymás iránti szolidaritást fejezi ki. Erről így vélekedik az ukrán, volt kolhozvezető helyettes: „Hát a földeken a magyarok már jobban dolgoznak, az ukránok még majdnem, abbahagyták az izét, csak a magyarok-

¹³ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

¹⁴ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

¹⁵ Adatközlő: 50 éves férfi, Izsnyéte

*nak mennek a sok rokon, egymásnak segíteni, nálunk nem megyen az ukránoknak. Nálunk, csak ha kell egy zsákot felemelni, ezért pénzt fizessen. Olyan munkaszokás nincs, meg segítenek. Amikor volt, hogy házat húztunk felfele az egész rokonság, jött segíteni egymásnak.”*¹⁶ A magyaroknál kifejezetten erős a családtagokért érzett felelősségtudat, amely értékrendjükben mindig kiemelt helyet tölt be. Munkaerőkölcsükben a család a biztonság értékeként jelenik meg. Értékrendjük értékfelosztásában, amelyet Hoppál Mihály elemez, a biztonság minden szinten fontos érték. Ez a fajta biztonság, vagy annak hiánya meglehetősen stabil eleme az identitásnak és az értékrendnek. Az értékvizsgálatok tanúsága szerint értékrendünknek ez az egyik legközpontibb eleme.¹⁷ Mivel a magyaroknál nem csak a nagycsaládos formációban végzett munka, hanem a kizárólag rokonsági körben való ünneplés is jellemző, azt mondhatjuk, hogy náluk az értékrend ezen értékei stabilak.

A kolhozföldek kiosztását követően elsősorban azok a családok kapták vissza földjeiket, akik már korábban is rendelkeztek vele, így a nyugdíjasok társadalmi súlya, valamint családban betöltött tekintélye a mai napig fennmaradt. *„Bizonyos fokú kontinuitást lehet felfedezni a szülők és a nagyszülők korábbi társadalmi és gazdasági helyzetete, valamint az intenzív gazdálkodásra való mai törekvés között.”*¹⁸ A tekintélyelvűség, a szülők és nagyszülők iránt érzett tisztelet és felelősségtudat a fiatal generációnál a mezőgazdasági munkavégzésben való segítségnyújtást is szorgalmazza. Ugyanakkor magyarázatot ad arra a jelenségre is, miszerint több fiatalok szorul ki ebből a gazdasági irányításból és helyette más területeken próbál nagyobb felelősségű, esetlegesen irányító szerepet betölteni a munkamegosztás struktúrájában. A rokoni kapcsolatok tehát, mivel a lokalitáshoz kötődnek, egyfajta visszatartó erőként is hatnak a fiatalok számára.

7. Gazdálkodói habitus

A gazdálkodói habitusok etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál elsősorban a munkához való viszonyulásban találni szignifikáns eltéréseket magyarok és ukránok között. *„Az etnicitás a kü-*

¹⁶ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

¹⁷ HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKÓ TAMÁS 1987: 11-22.

¹⁸ KOTICS JÓZSEF 2001: 33.

lönbözőség kultusza. Az etnicitás fogalma mentálisbeli változást is jelez. Olyan mentalitásra utal, amely eltér az államalkotó népétől.”¹⁹ Ennek tekintetében a magyarok szigorú munkamorálja emelhető ki, hiszen a magyar paraszti értékrend kialakulásában a munkához való viszonyulás elsőrendű helyen áll. A múltbeli parasztgyermek előtt a kötelességteljesítés úgy jelentkezett, mint a létfeltételekből következő szükségszerűség, alternatíva nélküli erkölcsi norma.²⁰

Az ukránok és magyarok egyaránt úgy tartják a faluban, hogy a magyarok értékrendjében a megbízhatóság és a szorgalom, mint erkölcsi erények dominálnak a leginkább. A magyarok így tesznek tanúbizonyságot erről: *„Hát kicsit különbözik. Azért a magyarok megbízhatóbbak, mint az ukránok.”*²¹ vagy: *„Annyi, hogy a magyarok szorgalmasabbak. Még most is különbség van.”*²² Ukrán oldalon azonos az álláspont: *„Igen, igen, különbözik. A magyarok munkásabbak is, meg szorgalmasabbak is, mint az ukránok. Az ukránok már csak szeretnének, nem annyira odaadással dolgozni, könnyebb munkát akarnának, oszt könnyebben akarnának élni, mint a magyarok. Egyszerűbben akarnának élni, mint a magyarok. A fiúk is itt, ha kell valamit nekem dolgozni, a magyar végről hívom a fiúkat. Jobban eljönnek, mikor aratás van, vagy szénapakolás, mert mi nem tudunk annyit, inkább onnan hívok, mint ukránokat.”*²³

A szántóföldhöz való eltérő viszonyulás is egyfajta habitusbeli különbözőségekre utal a két etnikum között. A magyarok semmilyen körülmények között nem hagyják parlagon földjüket, számunkra a föld presztízssértékkal bír. Ha már nincs, aki intenzíven művelje földjüket, minden esetben bérbe adják más gazdának. Az ukránok ezzel ellentétben érdektelenséget anúsítanak földjükkel szemben, hiszen a település mellett számos ukrán tulajdonban lévő szántóföld áll parlagon, elhanyagolt állapotban. A téma kapcsán meglehetősen határozottan vélekedik a 62 éves, ukrán nemzetiségű nő, aki anno vezetőhelyettes volt a kolhozban: *„A magyaroknak a földek jobban meg vannak művelve, nem sajnálják, meg többen is dolgoznak. Az orosz végen több pusztán áll, több föld van pusztán, a tehén az állatok is magyar végen több van, több van, az ukránoknál több van pusztán a földek.”*²⁴

¹⁹ KEMÉNYFI RÓBERT 2004: 51.

²⁰ NAGY OLGA 1989. 24-26.

²¹ Adatközlő: 50 éves férfi, Izsnyéte

²² Adatközlő: 61 éves nő, Izsnyéte

²³ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

²⁴ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

Mivel az egész földterület bevetése számos család alacsony jövedelmi státuszához mérten drága vállalkozás, előnyösebb, ha a magyar gazda inkább kiadja bérbe a földjét, hiszen bérleti díj gyanánt pénzhez, vagy terményhez jut, földje pedig nem marad kihasználatlanul. A magyaroknál a földhöz való ragaszkodás a paraszti, hagyományőrző értékrend generációról generációra átöröklődő, fennmaradó eleme, amely a vagyont, a biztonságot, a presztízst szimbolizálja, ezzel ellentétben az ukrán gazdáknál nem érzékelhető ez a fajta földjükhez való erős kötődés.

8. Tradíció és innováció

A tradicionális hagyományt a földhöz való viszony jellemzi leginkább. A földhöz és vele együtt a mezőgazdasági munkához való kötődés egy generációról generációra átadott hagyomány, amely az izsnyétei közösség lokális értékrendjének alapját képezi. A föld státuszszimbólumként is funkcionál, hiszen aki nagyobb földterülettel rendelkezik, annak nagyobb a presztízse is. Izsnyétén nagy földterületek a farmergazdák tulajdonában állnak, így ők töltik be gazdasági aspektusból a település legmagasabb szintű státuszát. A magyarok esetében kifejezetten erős viszonyról beszélhetünk a földdel és a mezőgazdasági munkával való relációban.

A tradicionális hagyomány másik fontos eleme a rokoni kapcsolatok fenntartása és ápolása. Hagyományőrző magyar családoknál ez igen nagyfokú, viszont minél inkább áthatja őket a polgári mentalitás és közel kerülnek a polgári, ezen belül a modern városi kultúrához, annál jobban halványul ez az érzés. Ez a városiasodás, városi értékekhez való egyre erősebb kötődés a magyarok értékrendjében egyre határozottabban jelenik meg. A II. világháborút követő időszakban a nagy gazdasági veszteségek és a szegénység miatt szinte elképzelhetetlen lett volna a modernizációs folyamat megindítása úgy, mint Nyugat-Európában. Az ukrán gazdaság az 1950-es években szovjet mintára épült, amely minta számos ma is működő ukrán kisgazdaságba integrálódott. Innovatív megoldásokkal leginkább magyar fiatalok mezőgazdasági gépparkjaiban találkozhatunk. Az új, egyre korszerűbb mezőgazdasági gépek beszerzése elindított egyfajta intenzív technológiai megújulást.

9. Gazdasági kapcsolatok

A földek újraelosztásának időszakában, a korábban stabil közösségi munkák funkciójukat veszítették, a kölcsönös munkavégzések pedig a családi és a szomszédsági kapcsolatok szintjére redukálódtak. Ezzel párhuzamban kialakult egy olyan gazdasági mentalitás is, amely figyelmet fordít az újszerű megoldásokra a gazdaságban, valamint kiépültek azok a hálózatok, amelyekben a tagok kicserélhetik egymással az új technológiák létrehozása, illetve felhasználása során felhalmozott tapasztalataikat.

Ukrán és magyar gazda között is gyakori a kölcsönös segítségnyújtás. Jó példa erre egymás gépének megjavításában való részvétel, vagy a tapasztalt idősek gyakorlati tanításai a fiatalabb generáció számára. Ezt mutatja az alábbi interjúrészlet is: *„Hát a földeken, traktorral jár egyik is, másik is, oszt ott valami elromlik, vagy valami, oszt akkor ilyen barátok, hogy segít egyik a másiknak, vagy elkéri az egyik a másiktól, ha nincsen neki ekéje, vagy nincs ez vagy az, akkor add ide, oszt akkor így.”*²⁵ Amelyik családban nincs traktor, vagy más szükséges mezőgazdasági gép a nagyobb területek megművelésére, ott a közeli ismerősök, barátok, vagy szomszédok traktorjai segítik a munkavégzést. A viszonylag kevés kapcsolati tőkével bíró idősek, akik esetében már csak a hagyományos, kézi munkavégzésről beszélhetünk, sokszor egy közösen meghatározott munkadíj fejében traktorossal végeztetik el az idénymunkákat.

Számos esetben alakulnak ki munkakapcsolatok etnikumok között a földművelés révén. A magyar interjúalanyok határozottan állították, hogy az ukránok segítségével főképp elméleti szinten valósul meg, mivel a tapasztalt idős gazdák hasznos tanácsokkal látják el a fiatal gazdákat: *„Hát most is hallottam éppen a fiamat, hogy beszélt ott telefonon. – Éppen most beszéltem – azt mondja – az ukrán bácsival, akit mondok. Most azt mondja: - Ne vessél oda földet, mert forgó van, hát az nagyon kiszívja a földeket. Úgyhogy egymásnak tanácsot adnak, aki ilyen idősebb, az a fiatalabbnak megmagyarázza, hogy hogyan kell.”*²⁶ Az ukránok inkább a magyarok munkaerejére számítanak, ha nagyobb volumenű munkába kezdenek, ez arra utal, hogy a hatékony munkavégzést jobbra a magyaroknak tulajdonítják.

Megjelenik tehát egyfajta *„komplementarizáció, amely nem a szembenállásra épül”*²⁷ az etnikumok között, hanem egymás segítésére, egymás előnyös oldalainak kihasználására,

²⁵ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

²⁶ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

²⁷ BICZÓ GÁBOR 2013. 50.

kölcsönös kommunikatív és gyakorlati munkavégzésre. A mintakövetésnél meghatározó a másik tudásának elismerése, a segítségért nyújtott hála, függetlenül az etnikus különbözőségektől. A segítség viszonzásának módja igen változatos formákat mutat. Ez egyfajta munkacsere folyamatként írható le. Erre példa egy 59 éves magyar nő férjének beszámolója: *„Nekünk nincsen traktor. De van a rokonságba és jönnek segíteni. Mást meg én adok. Nem pénzt, hanem mit tudom én. Például a gázolajat meg kell venni (felemeli a hangját) a traktorba, ilyesmik.”*²⁸

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a kolhozrendszer erős gazdasági kapcsolataitól eltérőek a mai viszonyok, de az a szimbiózis, ami ma a gazdák között fennáll, erősíti az etnikai kapcsolatokat, illetve javítja a háztáji kisgazdaságok működőképességét, és felgyorsítja az innovációt. Az „összekötő” kapcsolatok közé sorolhatjuk ezt a típust, amely kapcsolatokat, mint láthattuk *„átnyúlhatnak a társadalmi csoportokon, és elsősorban a távolabbi barátokhoz, ismerősökhöz, kollegákhoz fűző kötelekeket jelentik. Az ilyen kapcsolatok révén egy csoport tagjai hozzáférhetnek más csoportok forrásaihoz, így, még ha nem is deklaráltan, de fontos funkciójuk az egyén boldogulásának.”*²⁹

10. Migrációs gyakorlatok

Mindenekelőtt érdemes megvizsgálni, milyen folyamatok játszódtak le lokális és globális szinten, ami a külföldi munkavállalást, mint jövedelemszerző tevékenységet felértékelte a helyiek körében.

A szovjet-szocialista érában a Kárpátokon túli területen a belső irányú migráció volt a jellemző. A Szovjetunió belső területeiről oroszokat, ukránokat telepítettek be Kárpátaljára. A kolhozokba kényszerített, sokszor a földjüktől megfosztott kárpátaljai őslakosok, köztük magyarok is, gyakran vállaltak idénymunkát oroszországi és ukrainai építkezéseken, kolhozokban. Az idénymunka során a kárpátaljaiak otthoni jövedelmük többszörösét keresték meg.³⁰ *„Kárpátaljára ugyanakkor a Kárpátokon túlról irányítottak szakembereket. Így fordulhat elő, hogy a volt Szovjetunió mindegyik utódállamában él kisebb-nagyobb magyar közösség, s ezzel*

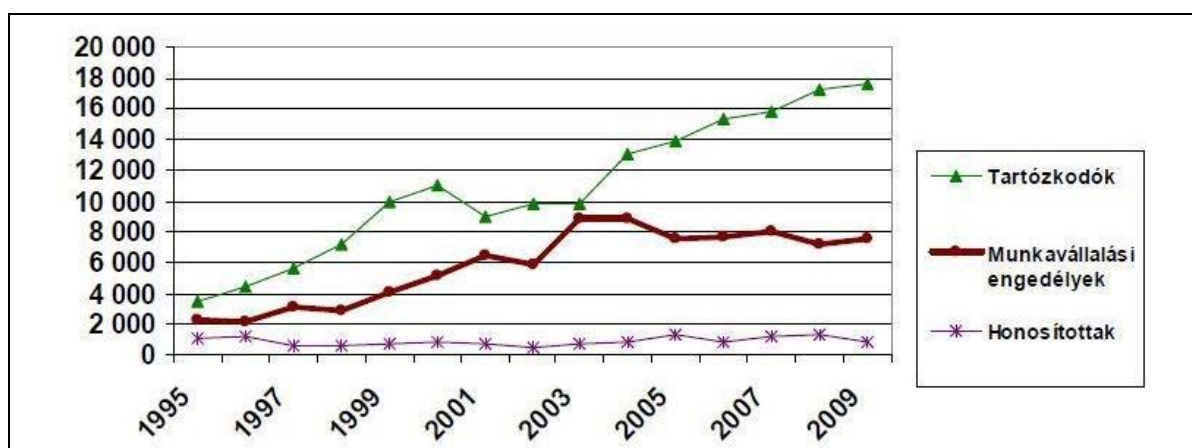
²⁸ Adatközlő: 59 éves nő férje, Izsnyéte

²⁹ PUTNAM, ROBERT D. 2000: 33., NARAYAN, DEEPA 1999: 5., WOOLCOCK, MICHAEL 2001: 11-17.

³⁰ POPOVICS TIBOR MIKLÓS 1994: 28-29.

magyarázható a grúz, örmény, tadzsik, kazah, türkmén, észt nemzetiségűek felbukkanása is Kárpátalján 1945 után.”³¹ Mindezzel a hatalomnak az volt a célja, hogy a nemzetiségileg homogén társadalmat felbomlassza.

Kárpátalján két jelentős migrációs hullám zajlott le. Az első hullám a külső területekről Kárpátaljára bevándorló oroszok és ukránok migrációja volt, amellyel párhuzamosan zajlott a kárpátaljai őslakosok orosz és ukrán területek felé vándorlása. Második hullámként a különböző népek szakembereinek immigrációját, – ha a Szovjetunió belül nézzük transzmigrációja – tekinthetjük, amely a második világháborút követően vált meghatározó jelenséggé. Később, 1995-től kezdődően megnőtt a Magyarországon letelepülő kárpátaljai lakosok száma is, a munkavállalási szándékkal Magyarországra vándorlás tendenciájának növekedése pedig az 1999-es évtől szembetűnő. (Lásd: 2. kép)

2. kép Magyarországon tartózkodó, honosított, ill munkavállalási engedéllyel rendelkező ukrán állampolgárok³²

Az első hullámból, a kárpátaljai lakosok migrációja emelhető ki, akik leginkább Oroszországot tűzték ki célállomásuknak. Ezek a migrációs folyamatok Izсныéte lakosságának szerkezetét is nagymértékben átformálták, főleg ha az utóbbi évek külföldi munkavállalás céljából történő migrációs folyamatait vizsgáljuk meg. „A migrációs ráta értékei 2007-ben mind Munkácson, úgy a járásban is magasak voltak. A betelepülők aránya Munkácson 20,1, a

³¹ GABÓDA BÉLA 2003: 71-99.

³² www.ukrcensus.gov.ua A letöltés ideje: 2017. X. 25.

*kitelepülők 15,8% volt, de a járásban is élénk volt a vándormozgalom, 10,4 és 8,5%-os értékekkel. A járásban 1,9%-os pozitív migrációs mérlegről beszélhetünk.”*³³

A 2012-es, modern állapotokat rögzítő kérdőíves felmérés adataiból kirajzolódik, hogy a vizsgált 113 személy (5,3 %) közül 38-an jártak már külföldön korábban, ebből 36-an Magyarországon, ketten Oroszországban és egyetlen személy Romániában. A külföldre utazás célja elsődlegesen 17 személy esetében rokonlátogatás volt, 6-an munkavállalás, 5-en hivatalos ügyintézés, 3-an üdülés, 3-an vásárlás céljából, továbbá 1 személy továbbtanulni, míg 3-an egyéb okból utaztak külföldre. Mivel az adatközlők kevés esetben voltak fiatalok, és mint ismeretes, inkább a fiatal korosztály hajlik a külföldi migrációra, fontos megemlíteni, hogy a vizsgált 113 háztartásból 84 esetében vannak olyan családtagok – leginkább a válaszadók gyermekeinek generációjában –, akik a megkérdezés időpontjában is külföldön tartózkodtak, legtöbb esetben feltehetően munkavállalás céljából.

11. Migrációs eltérések

A mobilizáció kérdéskörét öt lényeges szempont alapján vizsgáltam. Ezek a következők:

I. Az etnikumok migrációs indítékai: Mindkét etnikum elsődlegesen a jövedelemszerzés miatt vándorol külföldre, bár az utóbbi időkben megnőtt a szerepe a továbbtanulási lehetőségek kiaknázásának is külföldön.

II. Az etnikumok nemileg elkülönülő munkaformái: Míg az ukrán férfiak főleg építkezésekre mennek, addig az ukrán nők változatos női feladatköröket látnak el, például varrodákban dolgoznak, vagy dajkának állnak. A magyar férfiak szintén építkezéseken, leginkább kőműves munkáknál bizonyítják rátermettségüket, a magyar nők viszont mezőgazdasági, azaz szezonmunkáknál jeleskednek.

III. Nemek között eltérő migrációs hajlandóság: A vizsgált etnikumokra egyaránt jellemző, hogy elsősorban a férfiak körében figyelhető meg a migrációs hajlam, a nők a legtöbb esetben

---

³³ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

a tipikus háziasszony szerepét töltik be, azaz háztartást látnak el és gyermeket nevelnek. A nők migrációs hajlandósága az egyedülállóság, vagy a reménytelen munkakeresés okán erősödik fel, bár a faluban kevésbé jellemző a női migrációs hajlam.

IV. A célterület kiválasztásának eltérései: Az ukrán férfiak szinte minden esetben Oroszországba, Moszkva közeli területekre mennek munkát vállalni, az ukrán nőknél Oroszország és Lengyelország a leggyakoribb munkavállalási célterület. Amíg a magyar férfiak egyaránt mennek Oroszországba és Magyarországra is, addig a magyar nők kizárólag csak Magyarországon próbálnak szerencsét.

V. Generációs eltérések a migrációs gyakorlatban: A külföldi munkavállalás motivációja elsősorban a fiatal, aktív korosztályban erős „*A mobilizáció összeköthető a modernizációval. Modern értékek képviselői tisztában vannak vele, hogy több lehetőség adott számukra a nagyvilágban, ezért útnak indulnak.*”³⁴ Az idősebbeknél ez a terület inkább már kényszermunkaként jelenik meg.

Meglehetősen szembetűnő jelenség, leginkább a munkavállalási célterület kiválasztásánál a nemzeti identitás felerősödése, hiszen az ukrán etnikum egyértelműen a szláv nyelvterületek felé, a posztoszocialista területeken vállal munkát, míg a magyarok inkább Magyarországon, bár náluk egyaránt jellemző az oroszországi munkavállalás is. Ebben az esetben nemzeti értékrendről beszélhetünk, amely hatást gyakorol a migrációs hajlandóságra.

12. Összefoglalás

Míg a térbeli elhelyezkedés tekintetében a magyar és ukrán etnikum viszonyára az elkülönülés jellemző, addig a munkamegosztásban komplementaritás figyelhető meg, amely a munkavégzés során nem a szembenállásra épül.

A kolhoz felbomlásával a foglalkoztatás elképesztő mélységekbe zuhanásával egy időben beszűkültek azok a terek, amelyekben ukrán és magyar találkozhatott, együtt működhe-

---

³⁴ NIEDERMÜLLER PÉTER 2008: 63.

tett egymással, ezáltal nagymértékben alakultak át a kapcsolati hálók is. Míg a családtagok közötti viszonyokat „bonding”, tehát összetartó kapcsolatokként, addig a gazdák közötti viszonyokat „bridging”, tehát összekötő kapcsolatokként tarthatjuk számon, etnikai hovatartozástól, illetve területi elhelyezkedéstől függetlenül.

A kapcsolatháló vizsgálata egyértelművé teszi, hogy egy háztartás kapcsolati jellemzői és megélhetési módozatai szoros összefüggésben állnak egymással. Ennek okán a hipotézis egyik aspektusa tehát visszaigazolást nyert, hiszen mint nyilvánvalóvá vált, azok a háztartások rendelkeznek stabil megélhetési forrásokkal, amelyekben egyaránt léteznek szoros rokon, támogató kapcsolatok, illetve összekötő, társadalmi csoportokon átnyúló gazdasági, vagy üzleti kapcsolatok, ismeretségek, akárcsak az elemzett magyar nagycsaládi vállalkozás háztartása.

A kapcsolati hálók etnikai dimenzióban végzett elemzése kapcsán láthattuk, hogy a különböző tradíciójú és eltérő területen élő etnikai csoportok nem jellemezhetőek eltérő adaptációs stratégiákkal. A megélhetési formák és megélhetési stratégiák etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál tehát bebizonyosodott az a feltevés is, miszerint nagymértékű divergencia nem mutatható ki az eltérő etnikumok között, hiszen többnyire azonos módon használják fel környezetük erőforrásait a munkavállalási lehetőségeik tekintetében.

A különbözőségek az eltérő értékrendekkel hozhatóak összefüggésbe, továbbá ezekben érhetőek a migrációs hajlandóság számos szempontjánál, így például a célország kiválasztásánál, ahol a magyarok mind Oroszország, mind Magyarország irányában vállalnak munkát az ukrán keleti orientációjával szemben, akik a posztszocialista országokból pozitív tapasztalataikkal hazatérve, nagy hatást gyakorolnak a magyar munkamigráció elköteleződésére is. Ugyanakkor a családi kötelek visszahúzó erőként hatnak a fiatalok migrációjára, jelentős mértékben változtatják meg a külföldi munkavállalás idejét, módját, helyzetét. A külföldi munkavállalás mindenképpen jövedelmező anyagi forrás az eltérő etnikumok számára, és a térségben jó formán egyetlen konstans módja a normális megélhetés biztosításának.

Irodalomjegyzék

BARANYI BÉLA (Szerk.):

- 2009 *Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói* 11. MTA. Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 1-541.

BÁNLAKY PÁL – KEVY BEA

- 1999 *Falusi cigányok 1998. Élethelyzet, előítéletek, a „többiekhez” való viszony.* Szociális és Családügyi Minisztérium Család- Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Főosztály. Budapest. 1-90.

BICZÓ GÁBOR

- 2013 *A Tövishát északi vegyes lakosságú színterének leírása. „Megvagyunk mi egymás mellett” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton.* In: BICZÓ GÁBOR – KOTICS JÓZSEF (Szerk.): ME. KVAI. és Csokonai Kiadó. Miskolc. 25-52.

BOHANNAN, PAUL – GLAZER, MARK (Szerk.):

- 2006 *Mérföldkövek a kulturális antropológiában.* Panem Kft. Budapest. 1-744.

BOURDIEU, PIERRE

- 1997 *The Forms of Capital. Education: Culture, Economy and Society.* In: A. HALSEY – H. LAUDER – P. BROWN – A. STUART WELLS (Eds.): University Press. Oxford. 1-848.

GABÓDA BÉLA

- 2003 *A kárpátaljai magyarság politikai szervezettsége és törekvései. Valóság.* XLVI. évfolyam 11. szám. Műhely. In: TÖKÉCZKI LÁSZLÓ (Főszerk.): 71-99.

G. FEKETE ÉVA – SOLYMÁRI GÁBOR

- 2004 *A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az észak-magyarországi régióban.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. I. évfolyam 2. szám. In: G. FEKETE ÉVA (Szerk.): MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztály. Bíbor Kiadó – REDON Nyomda és Kiadó. Pécs-Miskolc. 32-78.

HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (Szerk.):

- 1987 *Értékek és változások I-II.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest. 1-554.

KEMÉNYFI RÓBERT

- 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei.* Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 352.

KOTICS JÓZSEF

- 2001 *Mások tekintetében.* A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei 4. Kiadja a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszéke. Miskolc. 1-89.

KULCSÁR KÁLMÁN

- 1986 *A modernizáció és a magyar társadalom.* Magvető Könyvkiadó. Budapest. 1-432.

NAGY OLGA

- 1989 *A törvény szorításában: Paraszti értékrend és magatartásformák.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1-391.

NARAYAN, DEEPA

- 1999 *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty*. Policy Research Working Paper. 2167. World Bank. 5. <http://documents.worldbank.org/curated/en/989601468766526606/pdf/multi-page.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 26.

NÉMETH ADÉL

- 1991 *Kárpátalja*. Panoráma-Medicina Kiadó. Budapest. 1-151.

NIEDERMÜLLER PÉTER

- 2008 *Sokféle modernitás – A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 1-286.

POPOVICS TIBOR MIKLÓS

- 1994 *Diplomás kárpátaljai magyarok diszkriminációja a szovjet totalitárius rendszerben. I-II*. Magyar Felsőoktatás. IV. évfolyam 7-9. szám. 28-29.

PUTNAM, ROBERT D.

- 2000 *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster Paperbacks. New York – London – Toronto – Sydney. 1-544.

S. BENEDEK ANDRÁS

- 1994 *Kárpátalja története és kultúrtörténete*. Bereményi Könyvkiadó. Budapest. 1-128.

SOMLAI PÉTER (Szerk.):

- 1992 *Értékrendek és társadalmi kulturális változások*. ELTE Szociológiai Intézet. Budapest. 1-142.

SZUHAY PÉTER

- 1999 *Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében.* A cigányok Magyarországon. In: Kemény István (Szerk.): MTA. Budapest.

WOOLCOCK, MICHAEL

- 2001 *The place of social capital in Understanding Social and Economic Outcomes.* In. *ISUMA Canadian Journal of Policy Research.* 2 (1). Lásd még: https://www.researchgate.net/profile/Michael_Woolcock2/publication/269576288_The_Place_of_Social_Capital_in_Understanding_Social_and_Economic_Outcome/links/57c77f6c08ae28c01d4f84ee.pdf Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 26.

Képjegyzék

A MUNKÁCSI JÁRÁS TELEPÜLÉSEI A MAGYAR NÉPESSÉG ARÁNYÁNAK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2001 Lásd még: MOLNÁR JÓZSEF – MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatoktükrében.* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász. 1-120., illetve S. BENEDEK ANDRÁS (Szerk.): *Kárpátalja története és kultúrtörténete.* Bereményi Könyvkiadó. Budapest. 129.

MAGYARORSZÁGON TARTÓZKODÓ, HONOSÍTOTT, ILL MUNKAVÁLLALÁSI ENGEDÉLLYEL RENDELKEZŐ UKRÁN ÁLLAMPOLGÁROK

- 2001 A 2001-es népszámlálás hivatalos honlapja. www.ukrcensus.gov.ua Az oldal utolsó megtekintése: 2017. X. 25.

<http://www.civisporta.hu>

civisporta@gmail.com

